Vytautas Doniela • Ilona Gražytė

Tilda Gusgis • Julius Kaupas

...ė Landsbergys • Algimantas Mackus

...s Mekas • Henrikas Nagys • Vincas Rastenis

Liūnė Sutema • Donatas Sefas

Rimvydas Šilbajoris • Antanas Škėma

...s Sicinis • Jurgis Sondas • Vincas Trumpa

Jonas Vėlaikis • Rimas Vėžys

4

metmenys

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS 1961

metmenys

Henrikas Nagys, Paskutinis laiškas Antanui Škėmai 5 ✱ *Liūnė Sutema*, Leliojimai 15 ✱ *Vytautas Doniela*, Atviroji ir uždaroji dvasia 26 ✱ *Vladas Šlaitas*, Akmenio monologas 42, Kleopatra 89 ✱ *Rimvydas Šilbajoris*, Kelionė į eldoradą 44 ✱ *Jonas Mekas*, Vaizdai, 68 ✱ *Julius Kaupas*, Raketos virš sodo 74 ✱ *Jurgis Švedas*, Tomo Manno pasaulėžiūra 91 ✱ *Rimas Vėžys*, Idilija, Užuojauta, Meilė, Ar matei? 100 ✱ *Antanas Škėma*, Kalėdų vaizdelis 104 ✱

V. Kv., Laisvė ir atsakomybė kūrybiniame veiksme 126 ✱ *V. Rastenis*, Kitų dievų tarnyboje 131 ✱ *V. Trumpa*, Adolfas Šapoka exiit 139 ✱ *Jonas Vėlaikis*, Saint - John Perse poezijos būdingieji bruožai 143 ✱ *Algimantas Mackus*, Pastabos ir įspūdžiai Antano Škėmos "Čelestos" proga 154 ✱ *D. J.* "Pypkės' pastatymas Santaros suvažiavime 159 ✱ *Ilona Gražytė*, Išbalę mėnulio akmenys 163 ✱ *Titas Guopis*, Šviesos ir šešėliai Vitalijos Bogutaitės veidrodyje 168 ✱ *R. Šilbajoris*, Vertingas kultūrinis dokumentas 173 ✱ *Donatas Šatas*, Energetikos, metalo apdirbimo ir elektros prietaisų pramonės padėtis dabartinėje Lietuvoje 176 ✱ *Jonas Vėlaikis*, Vliko ir LB santykiai 185 ✱ *Algirdas Landsbergis*, Grynosios lietuvybės žodynas 187 ✱ *Stanley Jonaitis*, Dizertacijos santrauka 190

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Dailės darbai *Prano Gailiaus* 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 43, 88 ir viršelyje, *Ž. Mikšio* 90, 189, *V. Igno* 99, 191.

Šiuos Metmenis skiriame Juditai Audėnaitei, Jurgiui Jaks - Tyriui ir Antanui Škėmai, žuvusiems pakeliui iš susitikimo Lietuvių Studentų Santaros visuotiniame suvažiavime, 1961 *rugsėjo* 11 *d.*

Buvome suvažiavę atrasti gyvybės vieni kituose, nes vieni be kitų negalėjome — ir vis dar neišmokome -- gyventi.

PASKUTINIS LAIŠKAS ANTANUI ŠKĖMAI

HENRIKAS NAGYS

Vieną vakarą užges visos gyvos saulės ir suliepsnos visos perdegusios lemputės, visi realūs daiktai ir visos išsvajotos pasakos susijungs juodame rutulyje. Ateis antroji naktis.

Antanas Škėma, *Čelesta*, 1961

Susirinkau viską: jo knygas, laiškus, atsiminimus, pokalbius vakarais šito miesto tuščiose gatvėse, eilėraščius, kuriuos deklamavome rimtai ir juokais, kuriuos dainavome, kurie buvo parašyti ant kambario sienų, knygas ir draugus, minėtus daugelį kartų, juoką ir išdaigas, ginčus ir tylą ir paskutines valandas, praleistas drauge. Susirinkau viską ir dabar susidėjau prieš save. Ir jau daugiau nieko nebebus galima nei pridėti, nei atrasti, nes visa tai b u v o. Toks pasiliks Škėma man, nes jo knygos jau parašytos, nes jo lengvi, jaunuoliški žingsniai nutilo aikštės tamsoje, jo paskutinis žodis buvo toks pusiau rimtas, pusiau nerimtas šūktelėjimas už judančio automobilio lango, rudens popietės kaitroje, sode, tarp mojuojančių rankų. Toks jis liks mano sąmonėje visada: lieknas, besišypsąs saulėje. K o k s jis, iš tikrųjų, buvo? Klausiu save ir ieškau žodžių, kad galėčiau pats sau atsakyti, kad galėčiau atrasti tarp knygų, atsiminimų nuotrupų, vaiz-

dų ir pokalbių, tarp kasdienybės pelenų ir nuosėdų Antaną Škėmą. Žmogų. Aktorių, režisorių, rašytoją aptars kiti, tikriausiai, geriau. Jie atras jį jo knygose ir jo sceniniuose pastatymuos, įvertins jį (dabar gi nebereikės jo bijoti — jis nebegąsdins nei vieno moralisto ir teisėjo!), pasvers jo talentą, gali būti, net paskirs kokią premiją. Per vėlai, bet ir tai mokės tvirtieji ir teisingieji pateisinti. O aš norėčiau susigrąžinti jo veido bruožus, jo eiseną, jo mostus, jo kalbą, kad už jų vėl sugrįžtų žmogus. Nes jo skaudžiausiai neteko artimieji. Žmogaus, kuris galėjo dar ilgai kalbėti, galėjo rašyti, kuris turėjo tiek dar nebaigtų svajonių ir sumanymų, kuris buvo sekmadienio popietę dar toks gyvas ir jaunas.

Penktadienio vakare atvykęs su draugu į Tabor Farmą, nuėjau į slėnį, kur kiekvienais metais degdavo laužas. Iš slėnio aidėjo juokas — skaitė linksmą laikraštį. Jau kilo migla iš upės ir visų veidai buvo apšviesti ugnies. — Kur gi Škėma? — paklausiau arčiausiai stovėjusio. Ir jis nurodė man, linktelėdamas galva. Škėma sėdėjo jaunų merginų ir vyrų būryje ir juokėsi. Pasisveikinom paprastai, lyg būtume matęsi vakar. Vėliau dainavo visi. Vėliau mes kalbėjomės. Buvo šilta naktis, buvo daug draugų ir visi kalbėjo tokia gera, suprantama kalba. Kažkaip užklydo kalba apie tai, kaip pirmą kartą, per Vilniaus radiofoną, išgirdau keistą istoriją apie mergaitę ir klavesiną, skambantį nakčia, apleistuos namuos. Nežinojau autoriaus, bet man tada toji trumpa novelė pasirodė kitokia, lyg nauja kalba parašyta. Kas ją parašė? Ir tada, pirmą kartą, gerai įsidėmėjau naujojo vardą ir pavardę — Antanas Škėma. Jis šypsojosi. — Tai toks buvo pirmas mudviejų susitikimas? Toks. — Žinai, rašiau eilėraščius. Ir mes visi buvom poetai tą naktį. Ir visi buvom draugai. Kiekvienam, kuris nėra niekuo tikras, kuris ieško ir praranda visa, kurio šarvai nepadaryti iš amžino metalo, draugystė yra brangiausia. Draugystės valandos yra tikrosios valandos, kurių niekas nepakeičia. Nak-

tis nėra tokia baisi, kai girdi artimo žingsnius šalia. Mirtis nėra tokia baisi. Mirtis. Apie ją mes taip pat kalbėjome. Kalbėjome ilgai.

Mirtis nebuvo jam svetima. Jis daugelį kartų jautė jos alsavimą — ir tai nėra jokia poetinė formulė. Ir šiandien aš galvoju: koks buvo tasai paskutinis susitikimas? Apie tai buvo daug ir ilgai kalbėta. Mudu gi įsteigėm prieš keletą metų tokią draugiją — neurastenikų draugiją, kuriai tepriklausė du nariai: pirmininkas ir sekretorius. Nevisai rimtai, nes Škėma nemėgo patetikos ir patoso. Dabar toji riba ištirpo — "Aš juokiaus, kol pravirkau" (Aristophanes).

Mano paskutinio laiško Tu nebeskaitysi ir aš niekad nežinosiu atsakymo. Ir visi Tavo draugai gyvens Tavo mirtį visą gyvenimą. Kai Tu kėleisi paskutinį kartą nuo kelio, kaip tada jinai pasitiko Tave? Ir tai yra skaudžiau nei žodis gali pasakyti... Ir nepamirštama niekad. Niekados nepamirštama...

Nutarėme išversti Brechto "Trijų skatikų operą" ir ją pastatyti kitų metų Santaros suvažiavime. Tu buvai režisorius ir paskirstei jau, kas ką turės išversti. Ir kaip. Tu, Algimantas, Julius ir aš. Mes turėjom imtis to darbo, ir greitai, nes laiko nedaug. Ar tikrai nedaug? Laiko buvo per maža, o nei vienas nežinojome.

Nutarėme atgaivinti savo teatrą. Tu turėjai režisuoti dar vieną vienveiksmį (šalia Ostrausko "Pypkės") ir tada sakei, kad aplankysi kitus miestus. Draugus. Visa tai buvo nutarta, kelias minutes, prieš išvažiavimą patvirtinta rankų paspaudimu. Toks naujas, šviežias, gyvas, jaunas teatras buvo gimęs tą valandą.

Naujoji Tavo knyga buvo aptarta. Ji turėjo išeiti netrukus. Izaokas.

Tai buvo gyvenimas. Ir buvo gera, kai tikėjai, kad kitąmet vėl susitiksim (visai savaitei! Taip juk mes nutarėme?), kad bus lengva panešti visus metus fabrikuose, nes mes vėl susitiksim visi ir gyvensim savo žmonių tarpe.

Kada dabar susitiksim Tave?

Aš žinojau, svajoti tegalima raštu, ir tai užmaskuotu raštu, kad kiblūs draugai ir kritikai nesušuktų: "Ponas! Tamsta krypsti į sentimentalumą!" Aš dažnai norėdavau pravirkti, išvydęs žydinčią gėlę; mėnulio žaidimą vandenyje; šviesius plaukus, juos taršė pavasarinis vėjas; norėdavau pravirkti, išvydęs zvimbinčią musę. Nevalia.

Antanas Škėma, *Balta drobulė*

Nežiūrėk į šituos žmones. Jie slėpė galvas, o dabar šneka garsiai, nes mirtis nepataikė. Tavo rankos drėgnos? Nebijok. Mes turime likti gyvi, mes dar jauni, ir aš tikiu stebuklais

Antanas Škėma, *Nuodėguliai ir kibirkštys*

Nebuvau New Yorke tą liūdną popietę, nemačiau, kaip sudegė Tavo karstas. Mudu atsisveikinom sekmadienį, antrą valandą po pietų, degant karštai saulei ant geltono kelio žvyro, Bačiūno vasarvietės vartuose. Prieš tai dar kalbėjome, susėdę vėsiam priebutyje. Paskutinį kartą kalbėjome — ramiai, paprastai, kiek pavargę ir liūdni, kaip prieš kiekvieną atsiskyrimą. Skaitėme FLUXUS, tik ką išleistą aštuntojo Santaros suvažiavimo leidinį. Skaitėme eilėraščius. Garsiai. Nežinojom (tada dar nežinojom), kad vienas tų eilėraščių (pasirašytas Oedipus Rex) Tavo. Mudu su Algimantu primygtinai tvirtinom, jog tie eilėraščiai visai rimti. Tikri eilėraščiai. Tu juokeis: — Aišku, tai kodėl gi būtinai čia turėtų būti viskas juokinga?

Tada kalba persimetė apie teatrą. Tu staiga pagyvėjai: — Kaip ten Ostrauskas taip nei iš šio, nei iš to, staiga — Iš popierinio maišo dvi ilgos ausys kyšo: triuš - triuš - triuš — darže morka sudžius... Fain, ar ne? — Ir Tu šypsojaisi, kaip vaikas, atradęs gražų stikliuką, iškrėtęs netikėtą išdaigą rimtam ir oriam veikale. Toks tikras Škėma!

Tu mokėjai džiaugtis. Tu buvai kitoks, nei Tavo draugai — žemdirbių, baudžiauninkų vaikai. Tai tas pietinių stepių ir kalnų kraujas, apie kurį ir Tu pats,

ir mes, dažnai juokaudavome. Juodi, iki mėlynumo, plaukai, tamsios akys, pabrėžti žandikauliai. Tu mokėjai džiaugtis ir mažais ir dideliais dalykais, visais gražiais dalykais ir kūriniais šioj žemėj. O labiausiai — žmonėmis.

— Žinote ką, Pilka tikrai gerai rečituoja Šekspyrą. Jo balsas kažkaip tinka Šekspyrui. Visai rimtai. Jis tikrai gerai deklamuoja tuos pasirinktus gabalus, — Tavo balsas buvo rimtas ir Tu pasvėrei kiekvieną žodį. Mes žinojom, kad tai nuomonė žmogaus, gerai pažįstančio teatrą ir mylinčio jo žmones.

Jis mylėjo visus žmones. Žinojo, kaip klumpama ir kaip keliamasi. Mūsų visų kelias nelygus, kietas ir su daugybe akligatvių ir šunkelių. Bet tai mūsų kelias. O Škėmos raštus būtų sudeginę daugelis mūsų gražiai sušukuoto ir sudėlioto gyvenimo atstovų. Daugelis įtužusių moralistų ir viešosios opinijos vergų. Argi galima taip rašyti? — šaukdavo jie, maldingai pakėlę akis dangopi. Atsimenu, kaip nekartą tokiems esu bičiuliškai aiškinęs, kad, paskaitę visų kitų tautų rašytojų knygas, jie tikrai nutartų, jog Škėma yra švarut švarutėlis, tikras šventasis. Kad ir palyginus su aprobuotojo Graham Greene siužetais, personažais ir tematika.

Argi, iš tikrųjų, tik palikusiems mus, tik mirusiems atleidžiama? Atleidžiama — už ką? Už tiesą? Ir kas turi teisę šią baisią ir sunkią vyriausio tribunolo togą dėvėti? Kas davė žmogui žemėje teisę k i t ą žmogų nuteisti arba jam atleisti, jo gyvenimą sverti?

Tavęs niekas neteis. Ir nei vieno iš mūsų draugų. Naktis yra visų motina ir kiekviena šviesa, kiekvienas žiburys jos pakrašty yra lygiai prasmingas. Mums, kurie esame pakeliui į tą pačią Naktį. **Tu buvai vienas tų, kurie nešė savo žiburį tamsoje. Ir ieškojo savo kelio.**

Cementu išlieta pakalnė Juozapato. Ji aptverta mūrine siena. Ji — kambario dydžio. Prasiveria varteliai sienoje, ir į pakalnę įeina trys teisėjai. Jie

apsivilkę teisėjiškais drabužiais, balti žabo išryškina pergamentinius veidus. Vidurinysis atsiverčia storą knygą ir prašneka:
"Jūsų pavardė?"
"Antanas Garšva"
"Profesija?"
"Poetas ir nevykęs žemės gyventojas".
"Jūsų pasaulėžiūra?"
"Nesuformuluota".
"Kokioje pasaulėžiūroje esate gimęs?"
"Formaliai — tikinčiųjų, bet — — —"
"Komentarai nereikalingi", nutraukia teisėjas.
"Jūs vykdėte tikinčiųjų įsakymus?"
"Aš, galimas dalykas, nevykdžiau jų dogmatiškai, bet — "
"Be komentarų", vėl nutraukia teisėjas.
"Ar vykdėte įsakymus taip, kaip jus mokė?"
"Atrodo, ne".
"Labai gerai. Pagal aštuntąjį paragrafą — jūs pasmerktas sunaikinimui. Dėkui už atsakymus".
"Ar galėčiau sužinoti aštuntojo turinį?"
"Tai ilgokas paragrafas. Trumpai. Sunaikinamas kiekvienas, kuris nesilaikė įsakymų. Pavyzdžiui. Tikintis — tikinčiųjų, netikintis — netikinčiųjų, žmogžudys — žmogžudiškųjų, bailys — bališkųjų, moralistas — morališkųjų. Gi įsakymus vykdžiusieji perkeliami į dangų".
"Aš vykdžiau ieškančiųjų įsakymus".
Dabar trys teisėjai ritmingai nusikvatoja. Lyg operos choristai.
"Šitokia kategorija neegzistuoja Juozapato pakalnėje".

Antanas Škėma, *Balta drobulė*

Atsimeni, kaip vieną iš tų dviejų rugsėjo naktų kalbėjome apie Didįjį Molną? Apie vaikiną, ieškojusį didžiojo nuotykio, vienintelio nuotykio, turėjusio nušviesti visą jo gyvenimą kita šviesa? Vaikino, atnešusio mažon kaimo mokyklėlėn neapsakomą ilgesį, keistos šalies vėją?

Jis ieškojo pilies ir Ivonne de Galais troškinan-

čiose didmiesčio gatvėse ir rudenio naktyje, kurioje aidi jo draugo, pravažiuojančio cirko aktoriaus, graudus vienatvės šauksmas.

Alain-Fournier, žmogus parašęs neužmirštamą knygą apie visų ieškotojų brolį, 1914 metų rugsėjo mėnesį žuvo kautynėse, Saint-Rėmy miške. Jo kapo nežino niekas.

Atsimeni? Mes nutarėm, kad tai viena iš dešimties geriausiųjų knygų. Knyga, be kurios būtų nyku gyventi.

Visi žodžiai tebeskamba ausyse. Sėdime prirūkytam kambaryje ir kalbame. Kambarin ateina jauni žmonės. Išeina. Juokiasi. Už lango šviečia mėnuo ir pučia karštas vėjas. Mūsų veidai suprakaitavę, mes laimingi ir kalbame apie Fournier, vėliau apie Vilnių, apie sceną (tu pasakoji šypsodamasis, kaip sargyboj, su alebarda, prie uždangos beveik užmigai), apie Paul Celan "Mirties fūgą" ir šimtus kitų dalykų. Žingsniai šlama rasoj. Didžiajame pastate Jonis dainuoja su būriu. Iš tolo skamba kaip kaimo pabaigtuvių daina. Rytoj bus paskaitos, rytoj bus literatūros vakaras, rytoj bus pastatyta "Pypkė".

Tarytum laikas sustojo. Tarytum gera kažkieno ranka sustabdė visus laikrodžius, — kaip daktaro Kripštuko pasakose, — ir laikas stovi, ir mėnuo stovi, ir upė laukia vingyje, kol baigsime ilgas draugystės šnekas, kol eisime miego ir kasdienybė vėl galės tekėti savo monotoniška vaga.

"Tą naktį, paskutinę naktį, kai galų gale vaikai ir moterys kiemuose nutilo ir leido man miegoti, girdėjau gatve prariedančias vežėčias. Jos pravažiuodavo tiktai retkarčiais. Bet kai pravažiuodavo viena, laukdavau kitos, aidinčių skambalų, kanopų kapojimo asfalte... Ir visa tai kalbėjo man: Toks tavo paliktas miestas, prarasta meilė, naktis, kuriai galo nėra, vasara, karštligė...

Seurel, mano drauge, esu labai nelaimingas".

Alain-Fournier, **Didysis Molnas**

...aš sapnavau traukinį. Plikuose laukuose stovėjo užmirštas traukinys. Viduje buvo tylu. Mes sėdėjome ir užmiršome laiką. Kažką šnekėjome. Vėliau — tamsa ir niekas. Iš tamsos vėl išnirdavo sienos ir veidai. Traukinys stovėjo laukuose. Naktį. Švietė mėnuo. Nuolatos...

Antanas Škėma, *Šventoji Inga*

Didi nelaimė šiuose namuose.
Išsvaidyti židinio nuodėguliai, ir brolis nebe brolis.
Šviesa tamsi ir tamsa raudona.
Pasigailėk, pasigailėk, pasigailėk, pasigailėk.

Antanas Škėma, *Žvakidė*

Aš noriu būti žmogum, labai noriu būti žmogum, žmogum, žmogum, žmogum, žmogum, noriu, noriu, žmogum...

Antanas Škėma, *Pabudimas*

Negirdėjau "Izaoko", Tavo paskutinio romano, iškarpos ir kaip Tu skaitei paskutinį kartą. Paskutiniai romano žodžiai buvę: "Aš esu Paaukotasis".

"Rugsėjo 11, septintą valandą ryto, automobilio avarijoje, kuri įvyko Pennsylvanijos greitkelyje, ties Lancaster ir Reading, žuvo rašytojas Antanas Škėma, visuomenės veikėjas Jurgis Jaks-Tyris ir studentė Judita Audėnaitė. Kiti trys, važiavusieji tuo pačiu automobiliu, Laima Vasiliauskaitė, Kristina Škėmaitė ir Romualdas Penikas, sunkiai sužeisti".

Tokia laikraščio žinia. Tiksli, teisinga, šalta.

O rugsėjo 9, aštuntą valandą vakare, mes klausėmės jų. Scenoje stovėjo Škėma ir tarė įžanginius vaidinimo žodžius. Salėj buvo tylu. Šimtas jaunų žmonių klausėsi pasakų paukštės plazdėjimo. Lengvai, žaismingai, grakščiai jinai ištiesė sparnus virš galvų, ir laikas mirė. Mes buvome gyvi ir klausėmės, ir gėrėme akimis kiekvieną žodį, judesį, mimiką. Jaunas, šviežias, savas teatras atgimė ir paprastoj scenoj prakalbo į mus. Kaip tąsyk, balanos gadynėj, kadaise: Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit... Vėliau Judita Audėnaitė įteikė Škėmai gėlių.

Po to atėjo naktis, ir mes tęsėme savo pasikalbėjimus. Ir mes vėl girdėjome dainą. Ir vėl šlamėjo rasa vešlioj rugsėjo žolėj. Šniokštė upė giliai, klonyje. Uždanga nusileido. Vaidinimas buvo baigtas.

Kitą rytą nutariau pabudinti Škėmą. Atėjau į namelį, paruošęs tokią odę, ir jau pradėjau ją didžiu balsu. Jurgis gulėjo gretimoj lovoj ir šypsojosi: — Nieko nebus. Kai jo lūpos taip sudėtos — jis miega. Jei kitaip — tiktai apsimeta. O dabar neapsimeta, dabar tikrai miega.

Ar tai, iš tikrųjų, mačiau jo paskutinį miegą?

> ...blizgės bėgiai ir mūsų nebebus. Užstos mirtis. Kaip gera mirti ir neprabusti, miegot, miegot, miegot.
>
> Antanas Škėma, *Šventoji Inga*

> Nežiūrėk į šituos žmones. Jie slėpė galvas, o dabar šneka garsiai, nes mirtis nepataikė. Tavo rankos drėgnos? Nebijok.
>
> Antanas Škėma, *Nuodėguliai ir kibirkštys*

> Yra didelės naktys, ir nėra manęs.
> Seniai nuplaukė žuvys į prieplauką.
> Dideli laivai ir maži laivai
> skambina prisikėlimo giesmę.
>
> *Oedipus Rex — Fluxus*
>
> Pirmas posmas paskutiniojo Antano Škėmos eilėraščio

Prisimenu vieną lapkričio vakarą, — šitam mieste jau krito drėgnas sniegas ir ūkė netolimam uoste pavėlavę išplaukti garlaiviai, — kai klausėmės Bartoko, Bacho ir viduramžių choralų ir kai vėliau skaitei pirmas ištraukas iš "Keltuvo" (Baltos drobulės). Vėliau lipome aukštyn akmenine gatve, nes naktis buvo atėjusi nyki ir buvo baisu tamsoje. Tuštumoj garsiai aidėjo mudviejų žingsniai.

Ir vėl prisimenu rugsėjo popietę, geltoną kelio žvyrą, išvažinėtą paliekančiųjų mašinų padangų, tvirtus ir greitus rankų paspaudimus. — Atsisveikinti skau-

du, nereikia pratęsti tos procedūros... Iki pasimatymo. — Ir sodas paskęsta dulkėse, rankų mojavimas, įspūdžių tiek daug, dar rankos tebejaučia kitų rankas, dar visos akys čia pat, balsų tembrai, pavidalai, tolima kalba... Tu stovi lieknas, jaunas, pakeli saulės akinius, šypsaisi savo kiek ironiška šypsena — iki pasimatymo!

Baisi mirties beprasmybė. Gyvename, tarsi jos nebūtų, o ji visą laiką čia pat, tarp mūsų, ji vaikšto su mumis, ji sukapoja tylos įtarpais mūsų pokalbius, ji eina kartu rasa, ji sėdi prie laužo, ji pasilenkusi, kaip Tavasai Vyras, kuris ilgai tyli, klausosi dainų ir juoko, jos veido nėra, bet jos šešėlis krenta tarpe mūsų šešėlių po geltonais žiburiais, po sodo medžiais, upės klonyje. Ji kvėpuoja kartu su miegančiais ir perkerta rankas atsisveikinant. Ir tada ji sėdi šalia greitkelio ir laukia migloje. Viena. Rami. Abejinga. Šalta.

Ji laukė Tavęs. Ir Tavo draugų.

Ir didelis miestas nebesulaukė Tavęs, ir Tavo artimieji nebesulaukė, ir Tavo draugai.

Tu sugrįžai, bet visa buvo mirę.

Liko atminimai. Liko Tavo knygos. Liko Tavo žingsniai akmenyje, smėlyje, žolėj, lentiniam pakylėjime salės gale, už uždangos, kuri nusileido, kuri nebepakils. Mes sėdime salėje ir laukiame. Už uždangos tuštuma. Už uždangos — naktis. Užgęsta visos šviesos, ir mes tebelaukiame.

Tavęs jau nebėra.

Laiškas grįš ir visi nepasakyti žodžiai liks nepasakyti.

LELIOJIMAI

LIŪNĖ SUTEMA

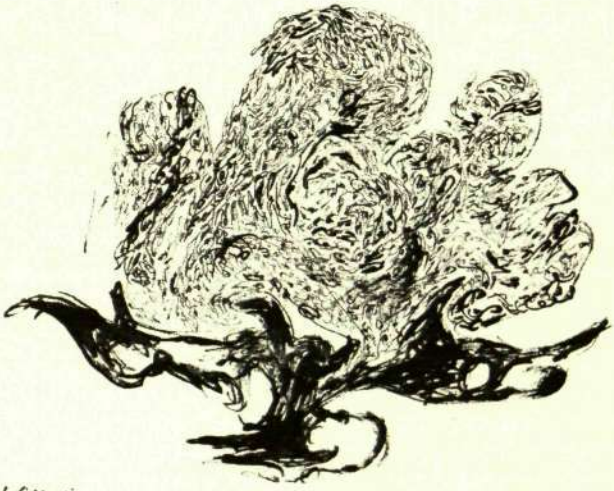

Pavasarėjant tu palieki mane --
kalbini žmones, kurių nėra,
sodini vis tą patį neprigyjantį krūmą
ir dairaisi paukščių, niekados nepraskridusių čia.

Pavasarėjant esu taip beprasmiai viena,
kad mąjuoju, prie kelio stovėdama,
pravažiuojančiam duonos ir sapnų pardavėjui --
klausaus strazdanoto, raudonplaukio sektanto,
tarpduryje garsiai svajojančio:
-- Esu Jehovos liudininkas, tikėki, mano tiesa. --

O mano? ji pasiliko viena.
Dabar aš kaltinu žemę, kam ji tokia silpna,
kam išaugino miestus, kurie užtvėrė
plieniniais virbais paukščių taką skliaute,
kam išaugino žmones pragyvenančius ją,
o negali išauginti krūmo,
uždraustom uogom kerojusio, bažnytkaimio sode.
Kaltinu ir, žinau, esu neteisi
prieš žemę ir save.
Buvau NEPAKARTOJAMOJO LIUDININKU.

Ir vėl esu, --
kai paskutinį kovo vakarą staiga
vandens dubenyje sudyla man tarp pirštų pilnatis,
ir įsirėžia naktyje įspėjančiu ženklu delčia,
kad senos moterys nesėtų
ir nesodintų savo daržuose
bijodamos nederliaus, --
kai abejojančiu balsu skaitau
"Lunatiko kelionių užrašus",
ir tu savo delne seki
tartum žemėlapy vingiuojančius brūkšnius
ir nerandi, ano bažnytkaimio neberandi,
tuomet ir vėl esu
NEPAKARTOJAMOJO LIUDININKU.

Kaip mudu susitiksim —
senamiesčio gatvės be vardo
ir vėjo rodyklės surūdijo
nusigręžę viena nuo kitos.

Tu parduodi pupas. Tavo krautuvės lange
nebylių ženklais išpaišyta:
pupos auga, auga
ir išauga iki pat dangaus. --
Už prekystalio aukšto, plataus,
nuklijuoto žvaigždėm ir paukščių sparnais,
tu lauki ramus kasdienių pirkėjų,
ir aikteli vario varpelis
pravėrus duris.

Mano iškaboj žaibu nuvingiuoja
slidus ungurys. Aš parduodu žuvis.
Dar gyvas. Aš sveriu ir sveriu
ežerų ir upių kvepėjimą,
žvejų kantrybę,
ir pelėkų virpėjimą sveriu, --
kartą savaitėj ir prieš didžiojo džiaugsmo šventes
atgailauja mano pirkėjai --
tuomet aš parduodu žuvis.
Žvynais apaugo slenkstis,
ir žvynų sidabras apakino mano akis.

Kaip mudu susitiksim,
kai upės išseks ir maurais užaugs ežerai,
kai vaikai daugiau netikės
augančių pupų aukštumui
ir nei vienas jų nenorės pasiekti dangaus,
kaip mudu susitiksim ,
kai niekas nebekalbės nebylių ženklais
ir sapnuotojai staigiai nubudę
senamiestį apleis. --

Prieblandos nebėra. Tiktai diena ir naktis.
Nebėra jaukaus svajojimo
mano pirmajam name, --

ten gyvena žmogus įstrižom akim,
raupų išskaptuotam veide
užrėkęs savo genties tarme
mano pirmuosius žodžius.
Aš kartoju kitaip ir kitus
atsiminimų išvargintus
ir klausaus jų skambėjimo,
klausaus ir renku savo žodžių raidėm
lengviausius taškus.
Aš dar neišmokau kalbėt. --

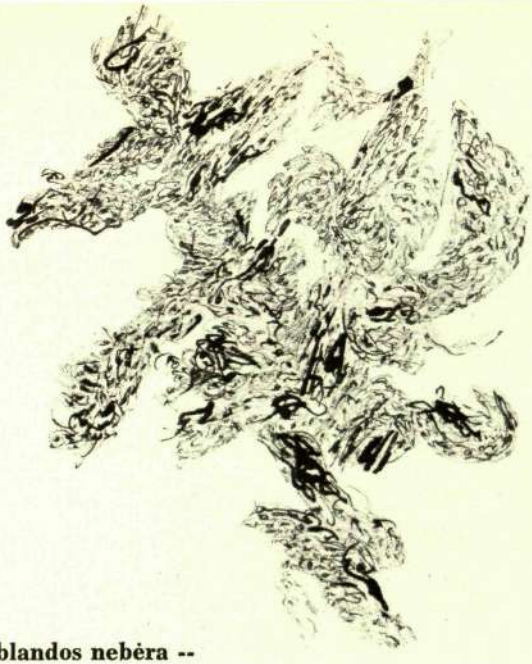

Prieblandos nebėra --
mano pirmajam name
gyvena žmogus įstrižom akim
skroblo žievės veide,
suliejęs mano pirmąsias spalvas
į vieną, kraupią ir akinančią. --
Aš kartoju drumzliną atspalvį
vidurvasario lyjančių dienų
ir kantriai ieškau jam palyginimo, --
aš dar neišmokau atpažinti spalvų. --

Prieblandos nebėra.
Mano pirmajam name
gyvena žmogus įstrižom akim
užguito žvėries veide,
užplakęs mano pirmąjį pranašą
kanapine virve. -- Ir man jo vieno gana.
Aš apskelbiau jį Šventuoju Bevardžiu
ir laukiu. Įrodymo vis dar nėra.

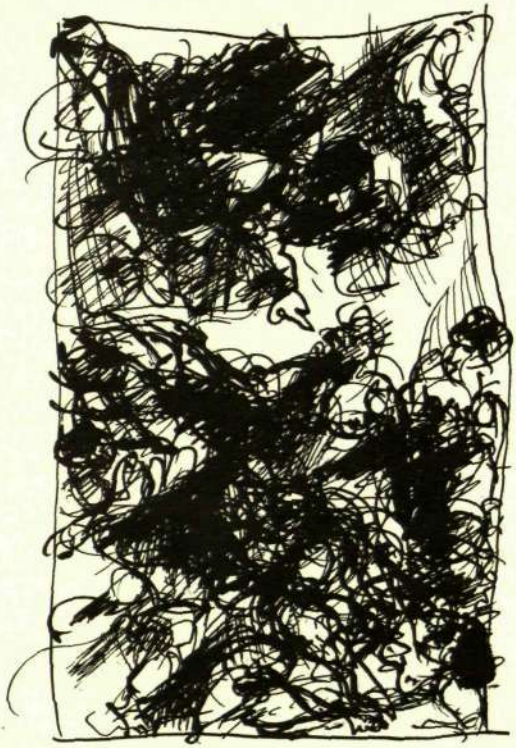

PRANAS GAILIUS

gimė 1928 m. Mažeikiuose. Nuo 1950 m. gyvena Paryžiuje. Studijavo pas Fernand Leger ir Ecole Nationale des Beaux Arts. Darbai buvo išstatyti 1955 m. Galerie du Haute-Pave, 1957 m. Galerie La Voute Marcel Lenoir, 1958 m. ir 1959 m. Galerie Bellechasse, 1959 m. Galerie Le Soleil dans la Tete. 1960 m. buvo surengta paroda Muenchene. Paryžiaus spaudos organai "Art Spectades", "Arts", "L'Information", "Aujourd'huis", "Sens plastiques", "Combat" ir kiti yra Praną Gailių įvertinę dang žadančiu talentu. Savo darbus jis pasirašo Prano vardu.

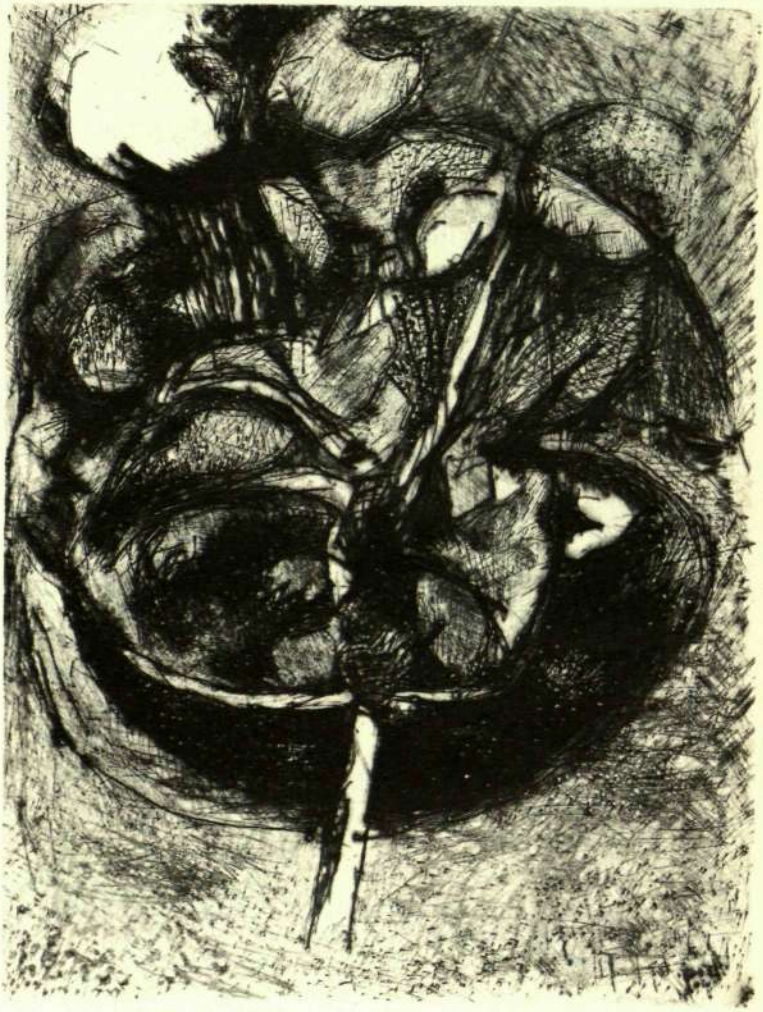

Gamtos ratas. Ofortas.

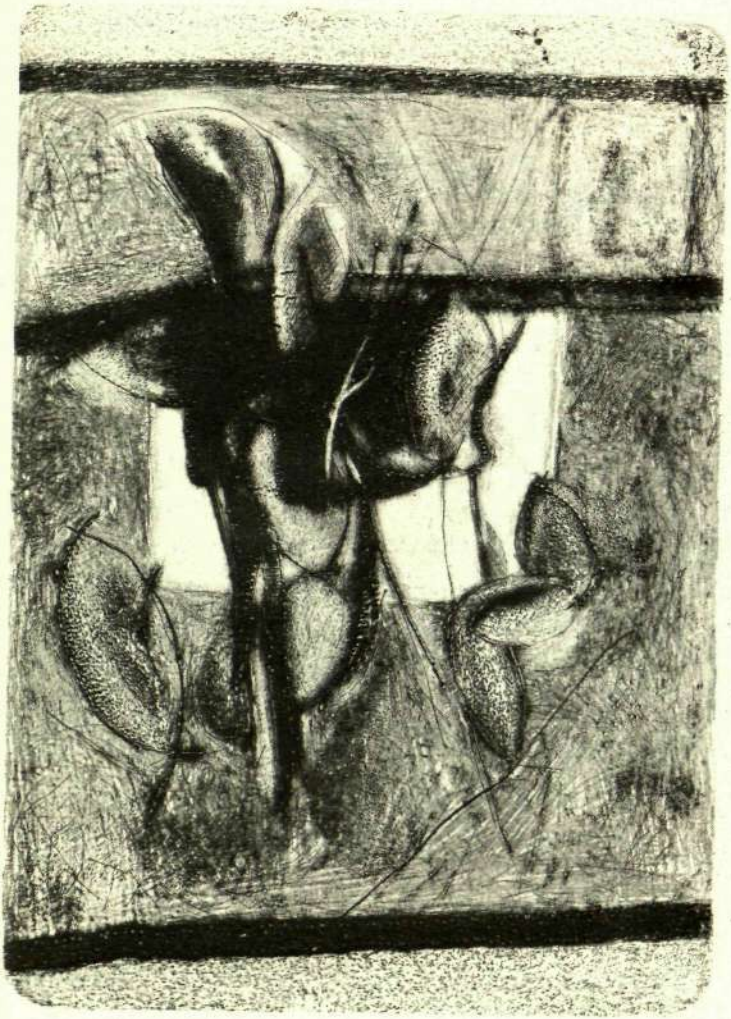

Darbas be pavadinimo. Ofortas.

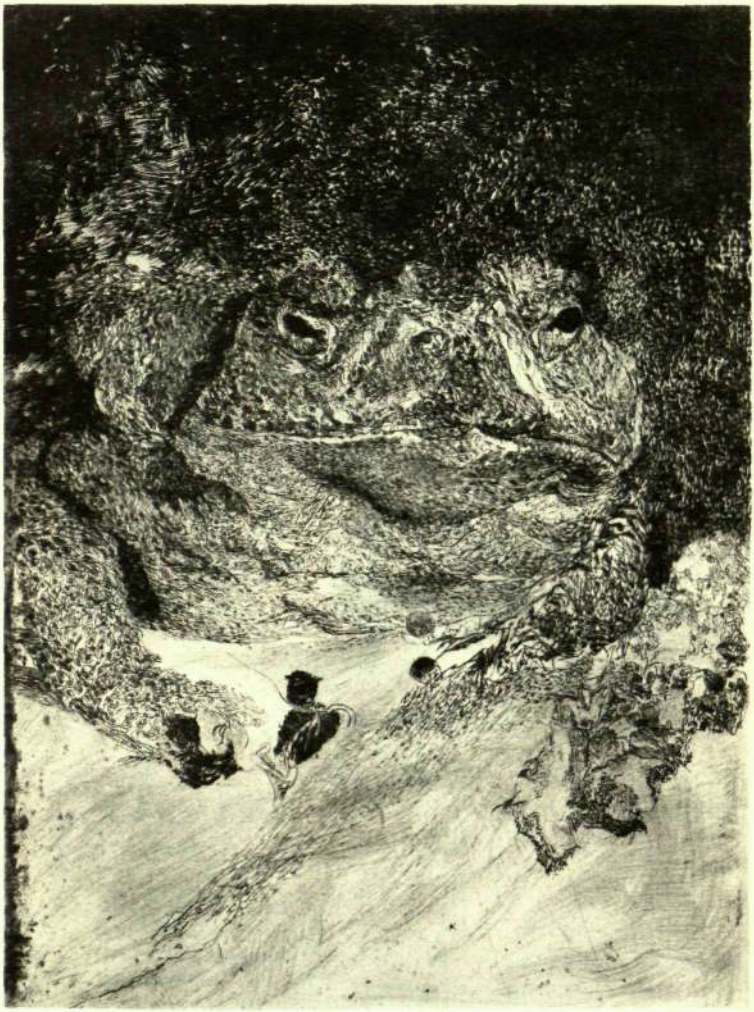

Fantastiška galva. Ofortas.

Métamorphose IV. Ofortas.

Métamorphose V. Ofortas.

ATVIROJI IR UŽDAROJI DVASIA

VYTAUTAS DONIELA

Aštuonioliktame šimtmetyje Vakarų Europos intelektualai tarėsi radę, kad istorija esanti pažangos takas. Be abejo, jie turėjo nemaža tiesos. Jau kelis šimtus metų, nuo Renesanso laikų, Europa vis tolydžio vadovavosi iš įvairiausių grandinių: sukilęs prieš religinį dogmatizmą, žmogus išplėtojo mokslus, užtikrino sąžinės laisvę ir baigė nusikratyti politinį absoliutizmą.

Pažangos mintis netrukus buvo iškristalizuota Hegelio tezėje, kad istorija esanti laisvės istorija: jei senajame Oriente laisvas buvo tik vienas, antikinėje klasikoje laisvi buvo keli, o naujausiais amžiais laisvi yra visi. Oriente laisvas buvo tik pats valdovas, klasikiniame pasaulyje nelaisvi buvo tik vergai, o dabar laisvi esą visi be išimties, nes visi yra lygiateisiai piliečiai. Ši pažangos mintis randama ir Karolio Markso vizijoje, kad istorijos laiptai neklystamai vedą į žemės rojų — beklasę ir todėl nuo eksploatacijos laisvą bendruo-

menę. Visas šias teorijas ženklina prielaida, kad istorija teturi vieną kryptį. Specialistai netruko pastebėti, kad po visų fasadų slypi sena orientalinė biblinė mintis, jog istorija žengianti link dieviškai valiai palenkto tikslo.

Bet nereikėjo daug metų, kad pasirodytų, koks trapus yra laisvės įgyvendinimas ir kaip greit tariamai aiški istorijos kryptis gali atsigręžti ir pulti į totalitarizmo gelmes. Užuot istorijoje įsigalėjusi, laisvė atrodo esanti paukštis feniksas, kuris pavargęs susidegina, kad, lemtam laikui atėjus, vėl keltųsi iš savo pelenų.

Aštuonioliktojo ir devynioliktojo šimtmečio vyrai daug kur buvo teisūs. Bet jei juos nebūtų taip apsvaiginusios netolimos pergalės, jie būtų pastebėję, kad *laisvei nuolat grėsia nelaisvė ir* kad liberalinė mintis vis iš naujo turi prasilaužti iš autoritetinių rėmų. Kitais žodžiais, *istorija yra siūbuojanti įtampa tarp laisvės ir autoriteto polių.*

Bet negi, žvelgdami į istoriją, turime pasitenkinti įvairenybės ar net chaoso konstatavimu? Negi istorijoje nėra dėsningumo? Gal vis dėlto galima faktų grupes sutraukti į bendrus vardiklius?

Nėra sunku pastebėti, kad tiek praeities nacizmo šmėkla, tiek dabarties komunizmo milžinas turi daug bruožų, kurie juos sieja su įvairiomis kitų laikų totalinėmis sistemomis. Viso politinio ir kultūrinio gyvenimo palenkimas "oficialiajai" pasaulėžiūrai ar ideologijai yra būdingas tiek nacizmui, tiek komunizmui, tiek viduramžiams, tiek senajam Orientui, tiek pagaliau ir primityviajai bendruomenei. Lygiai nėra sunku pastebėti, kad dabarties demokratinės ir laisvojo galvojimo sistemos taip pat turi seną genealogiją. Demokratija, mokslas, nepriklausoma filosofija jau kartą buvo išbudę klasikiniame pasaulyje, nors tik tam, kad netrukus vėl dingtų viduramžių autoritetinėje jūroje.

Žvelgiant į istoriją ne įprastiniu (vadovėliniu) chronologiniu požiūriu, bet iš plotmės, kurią čia dėl visko

pavadinsime kultūrine sociologine, galima teigti, kad autoritetizmas ir demokratizmas yra konkrečios dviejų radikaliai skirtingų mentalitetų išraiškos. Šie du mentalitetai yra *atviroji ir uždaroji* dvasia, du socialiniai nusiteikimai, dvi skirtingos visuomeninės jėgos, kurios turi savus veikimo dėsnius.

Specifinėse visuomeninio gyvenimo srityse šie du mentalitetai reiškiasi radikaliai skirtingomis formomis. Politinėje srityje uždaroji dvasia sieks *autoritetinės* struktūros, brėš aiškią liniją tarp valdovo ir valdinio. Pažinimo srityje ji taip pat postuluos autoritetą: nustatys apriorines tiesas. Atviroji dvasia, atvirkščiai, politinėje srityje paneigs radikalų skirtumą tarp valdovo ir valdinio, laikydama tokį skirtumą tik funkciniu (kas yra valdovas vienu metu, gali būti valdinys kitu metu, nes valdovas yra valdovas ne iš prigimties, bet tik kiek jis yra valdinių atstovas). Pažinimo srityje atviroji dvasia pasireikš mokslu ir filosofija, kur kiekvienas teiginys yra atviras kritikai, nes nėra tokių teiginių, kurie būtų pažymėti neklaidingumo žyme.

Atvirąją dvasią ženklina bruožas, kad ji neturi "oficialiosios" ideologijos. Jos tiesos yra geriausiu atveju faktinės tiesos, todėl kiekvienas gali jas kvestionuoti pagal savo įžvalgą. Kaip ir moksluose, jei tai, kas atrodė esanti tiesa, pasirodo esanti klaida, ją reiks atmesti. Bet jei ji išlaiko kritikos ugnį, ji ir toliau yra tiesa. Uždaroji dvasia, atvirkščiai, postuluoja "oficialiąją" ideologiją — rinkinį teiginių, kurie pristatomi ne tik kaip teisingi, bet ir nekvestionuotini, vadinasi, virš kritikos.

Todėl atviroji dvasia operuoja faktais ir argumentais, tolerancija ir respektu (kas gali būti tikras, kad jis neklysta?). Uždaroji dvasia, atvirkščiai, operuoja "paslaptimis" ir prakeikimais, kalėjimais ir koncentracijos stovyklomis. Žinoma, "paslaptis" ir prakeikimas, magika ir jausmai dažnai nustelbia argumentą ir toleranciją, mokslą ir protą. Gilią šio socialinio fakto įžval-

gą pažymi Šv. Povilas, kai jis paslapčių "paikumą" stato prieš racionalią išmintį: "Dievas išrinko, kas pasauliui paika, kad sugėdintų išmintinguosius" (1 Kor. 1, 27).

Įvesti tokias plačias sąvokas, kaip atviroji ir uždaroji dvasia, yra naudinga todėl, kad tokiu būdu galima įmatyti giminystės santykį tarp tariamai nepriklausomų fenomenų. Šitaip paaiškėja, kodėl pvz. antikinėje Graikijoje kartu iškilo demokratija, mokslas, filosofija, individualizmas ir t.t. Lygiai taip pat paaiškėja, kodėl tiek primityvioje bendruomenėje, tiek moderniuose totalizmuose kiekvienoje socialinėje srityje į akį krinta autoriteto pabrėžimas.

Uždaroji dvasia yra žmogui ir bendruomenei artimesnė, natūralesnė negu atviroji. Todėl atviroji dvasia istoriškai yra vėlesnis dalykas, ir todėl dėl įvairių priežasčių vis atkrintama į uždarąją. Bet atviroji dvasia irgi turi daug patrauklumo. Tiesa, kad magika žmogų baugina, bet jis, kartą išvydęs racionalaus pažinimo galią ir naudą, nebenori lengvai nuo jo skirtis, nes jis yra tvirtas ir pastovus, o magika visada lieka abejotina ir kaprizinga. Viduramžiai susigraibstė kiek buvo likę antikinio mokslo ir filosofijos, nepaisydami šv. Povilo perspėjimo prieš "pasaulio išmintį" (1 Kor. 1, 20). Lygiai ir autoritarinis komunizmas perėmė mokslą (tik, žinoma, nustatydamas jam "filosofinius" *rėmus* dialektinio materializmo sistemoje) ir rodo bent veidmainišką pagarbą demokratijai.

Kodėl uždaroji dvasia yra žmogui ir bendruomenei artimesnė ir natūralesnė?

Toynbee taikliai pastebi, kad pagrindinė žmogaus, lygiai kaip ir kiekvieno kito žemės gyvūno, žymė yra būti egocentriškam. Laikyti save aplinkos centru yra būtinybė, nes pasaulis yra pilnas gyvybių, kurios visais būdais stengiasi užsitikrinti savo egzistenciją. Prarasti egocentriškumą, prarasti rūpestį savim yra lygu savos egzistencijos sunaikinimui. Bet būti egocentriš-

kam reiškia save padaryti pasaulio centru, vien tik savo interesams suteikti absoliučią vertę ir tuo visus kitus gyvūnus, visą kitą aplinką pastatyti į antrą vietą. Pasaulis todėl yra bachanalinė orgija, kur kiekvienas yra apsvaigęs *tariamąja* savo svarba, *tariamuoju* savo tiesos absoliutumu.

Tai, kas gyvūnų pasaulyje yra nesąmoningas egocentriškumas, savanaudiškumas, žmogaus atveju virsta uždarąja dvasia. Kadangi žmogus yra sociali būtybė ir negali išvengti visuomeninio gyvenimo, egocentriškumas ir savanaudiškumas yra kartu socialinis faktas. *Uždaroji dvasia yra socialinis reiškinys*, nes ne tik paskiras individas gali būti egocentriškas, bet ir visa gentis, institucija, tauta.

Uždaroji dvasia yra ypač ryški primityvioje gentyje, nes ši, būdama nuolatiniame konflikte su kitomis gentimis, nuolat vesdama kovą dėl savo egzistencijos, egocentriškumą dar labiau skatina. Norėdama išlikti, gentis turi reikalauti iš savo narių visiško solidarumo, nes bet koks skilimas ar neišlygintas nuomonių skirtumas griauna genties pajėgumą, ir tuo yra genties išdavimas. Tik solidari gentis bus pajėgi, todėl solidarumas yra skatinamas visomis priemonėmis.

Ši aplinkybė, vedanti link solidarumo ir autoritetizmo, yra matoma visais laikais ir ypač aiški — dėl jos kontrasto kitoms tendencijoms — demokratinėse bendruomenėse. Moderniose valstybėse militarinis pavojus iš lauko skatina centralizaciją, ideologinis pavojus skatina "raganų medžioklę". Jau ir Atėnų demokratiją oligarchai kritikavo, kad jai trūkstą, moderniai tariant, "efficiency".

Bet primityvioje bendruomenėje, žinoma, solidarumas yra daugiau negu solidarumas fiziniame darbe: būti solidariam reiškia paklusti genties tradicijoms ir magiškam ritualui, nes visi šie dalykai, genties akimis žiūrint, yra lygiai svarbūs ar net dar svarbesni negu dalyvavimas maisto tiekime ir karuose. Genties taisyk-

lių sulaužymas ir ritualo nepaisymas užtraukia nelaimę visai genčiai. (Šitokia samprata moderniam žmogui atrodo naivi, bet iš tiesų ji slepia didelę, praeities ūkuose nuskendusią tiesą. Magika ir tradicijos yra svarbiausi gentį sieją saitai. Kas juos laužo, silpnina genties vienybę, ir todėl gentį pastato į pavojų, net vedantį į pražūtį Genčiai "ateina nelaimė".)

Primityvioje gentyje vienybę laiduoja ne racionalus argumentas, bet tradicijos ir magika. Jei jų kritika ir laužymas yra lygūs genties išdavimui, jie turi būti nekritikuojami, nekvestionuojami dalykai. Iš čia sakralinis tradicijų ir apskritai genties tiesų pobūdis, pagrindinis totalizmo bruožas, nes čia individas yra iš principo palenkiamas paslaptingoms jėgoms ir tiesoms. Primityvioje bendruomenėje regime bruožą, kuris iš esmės chrakterizuoja ir modernias totalines valstybes: reikalavimą paklusti "oficialiajai" pasaulėžiūrai, kuri yra virš kritikos.

Galima pridurti, kad uždaroji dvasia, kuriai būdingas tam tikro tradicinio turinio arba "tiesų" pakėlimas į nekvestionuotinų principų plotmę, yra kartu *subjektyvi*. Ji laiko neklaidingu tai, kas istorijoje įvyko atsitiktinai. Genties ritualas ir tradicijos būtų buvę kitokie, jei gentis būtų pakliuvusi į skirtingas aplinkybes. Uždaroji dvasia yra subjektyvi, nes tai, kas istoriškai yra atsitiktina, yra perteikiama kaip absoliuti tiesa.

Ilgainiui visgi pastebima, kad tradicija arba apskritai "oficialioji" pasaulėžiūra nėra nei neklaidingas, nei genties egzistencijos išlaikymui būtinas dalykas. Tai atvirosios dvasios pradžia. Konfliktas tarp uždarosios ir atvirosios dvasios yra neišvengiamas, nes genties pasaulėžiūra apima ir teiginius, kurie tiesiai yra klaidingi. Iškyla konfliktas tarp oficialiosios pasaulėžiūros saugotojų ir tų, kurie klaidų nebenori priimti už neklaidingas tiesas ir kurie pastebi, kad tradicinės ceremonijos ir magika neduoda jokių vaisių, ir todėl yra iliuzijos.

Iš tiesų, jau pats faktas, kad oficialiąją ideologiją norima apšarvuoti neklaidingumu, rodo, kad jos tiesa nėra taip jau tvirta. Tai, kas kiekvienam yra aiškiai matoma, nereikalauja antgamtinių sankcijų. Romėnų satyrikas Lukianas taip pasakoja apie kaimiečio pašnekesį su Jupiteriu. Kol kaimietis atidžiai klausėsi Jupiterio dėstymų apie dangų ir žemę, Jupiteris kalbėjo maloniai. Bet kai kaimietis vienu momentu suabejojo, Jupiteris pradėjo grasinti žaibais. "Aha", sušuko kaimietis, "dabar žinau, kad tu, Jupiteri, meluoji. Tu visada meluoji, kai tik pradedi grasinti žaibais".

Jei uždaroji dvasia bendruomenei yra natūralus dalykas, atviroji dvasia yra vėlyvas istorijoje atvykėlis. Jos priežasčių yra daug. Žmogus gali prasilaužti iš subjektyvumo, pramatęs, kad žmogiškasis pažinimas yra ribotas ir perspektyvus. Tai filosofinis atvirosios dvasios pagrindas, istorijoje pats vėlyviausias. Arba žmogus gali meilę savo artimiesiems ir savo genčiai pratęsti už genties ribų. Bet lengviausiai jis gali prasilaužti iš uždarosios dvasios subjektyvumo išvydęs kitus kraštus ir papročius. Todėl pirklių ir jūreivių kraštai yra atviresni negu dėl savo sėslumo konservatyvios žemdirbių tautos. (Rašąs apie demokratinį amžių Pseudo-Ksenofonas prasitaria, kad graikų demokratijos šaknys glūdėjusios prekyboje ir laivyne, o aristokratiškiausias ir konservatyviausias graikų armijos elementas buvęs sunkieji pėstininkai, nes jį sudarė žemvaldžiai.) Priežastimis, kurios skatino atvirosios dvasios radikalų išbudimą antikinėje Graikijoje, reikia laikyti judrų ir prekybininkišką graikų charakterį, pridėjus religinio dogmatizmo nebuvimą. Iš visų socialinių kategorijų pirklys labiausiai išmoksta "paisyti" kitų pažiūrų (tolerancijos pradas!).

Betgi svarbiausia yra pastebėti, kad atviroji dvasia, pagal specifines socialinės veiklos sritis, reiškiasi mokslu, demokratija, filosofija, nevaržoma menine kūryba, ideologiškai pliuralistiniu auklėjimu. Visi jie ky-

la iš tos pačios dvasinės versmės, iš to pačio mentaliteto.

Jei demokratijos ir kultūrinių reiškinių atveju nėra reikalo pabrėžti jų "atvirojo" pobūdžio, reikia šiek tiek sustoti prie *mokslo*, nes neretai sakoma, kad mokslas ir laisvė yra nesugretinami, lygiai kaip tiesa visada išskiria laisvę; jei kuris teiginys yra teisingas, nėra jokios prasmės duoti laisvę jam kritikuoti. Šis argumentas betgi yra perdėm klaidingas. *Moksle nėra neklaidingų tiesų*, todėl kiekvienas teiginys yra atviras kritikos ugniai. Tai nereiškia, kad kiekvienas teiginys jau savaime yra klaidingas. Anaiptol, mokslinėje sistemoje yra klaidingų, yra teisingų teiginių. Bet mokslas pripažįsta žmogiškojo pažinimo ribotumą bei perspektyvumą, todėl ir tie teiginiai, kurie atrodo "savaime suprantami", yra pateikiami kritiškam nagrinėjimui. Istorija nurodo, kad "savaiminis suprantamumas" gali būti labai apgaulingas. Dėl to *mokslas yra demokratinis*, ir nei vienas mokslininkas nėra išskiriamas iš bendro darbo. Kiekvienas jų gali kritikuoti senus teiginius ar suteikti naujus ir tokiu būdu praplėsti mokslinį lobyną. *Atviroji dvasia pažinimą laiko dinamišku procesu*, nes jam nėra galo, kadangi nėra neklaidingų tiesų. Uždaroji dvasia, atvirkščiai, pažinimą laiko nors iš dalies jau duotu turiniu ir todėl užbaigtu procesu. Uždaroji dvasia negali nepriskirti paprastoms tiesoms magiško arba antgamtinio pobūdžio, jei ji nori *sustabdyti* natūraliai progresyvią pažinimo eigą.

Tos pačios pastabos galioja ir filosofijai. Jei kritika yra nuolatinis mokslų palydovas, filosofijos atveju kritika tampa pačia filosofijos esme. Juk filosofija liečia pačias pagrindines prielaidas. Nenuostabu todėl, kad filosofijoje nėra tokios "pažangos", kaip specifiniuose moksluose, ir kad filosofai vis grįžta prie tų pačių problemų. Jau šis faktas nurodo, kokia iliuzija yra neklaidingumo noras ar pretenzija.

Kuo skiriasi atvirosios ir uždarosios dvasios nu-

siteikimas meninės kūrybos atžvilgiu? Uždarosios dvasios bendruomenėse kūryba yra spraudžiama į apriorinius rėmus, nes ir kūryba negali prašokti ar susikirsti su oficialiąja ideologija. Jei menas ir sugeba išsiveržti iš grynai religinės paskirties, jis visvien yra apribojamas įvairių nuostatų (plg. senojo Egipto meną. Senovės žydų meno skurdumą istorikai taip pat suveda į teologines priežastis. Nėra reikalo minėti nacistinės meno teorijos ar sovietiškojo "socialistinio realizmo"). Atvirosios dvasios bendruomenėse, atvirkščiai, meninei kūrybai ribų nėra.

Tai, kas bendra aukščiau minėtiems fenomenams — mokslui, filosofijai, laisvai meninei kūrybai, yra autoriteto nevaržomas pobūdis. Kur išsiskleidžia mokslas, ten turi anksčiau ar vėliau pasirodyti ir demokratija bei kultūriniai reiškiniai be jokių apriorinių rėmų. Žinoma, negalima sakyti, kad paprastai pirmas pasirodo mokslas. Apskritai, šie visi reiškiniai per glaudžiai susiję, kad būtų galima nustatyti pasirodymo pirmenybę laiko atžvilgiu. Bet čia, atrodo, visvien galioja du dėsniai. Pasirodys pirmas tas atvirosios dvasios reiškinys, kurį oficialioji ideologija mažiausiai tedraudžia. Antra, mokslas turi savo svorį jau vien dėl to, kad jo naudingumas yra greit įžvelgiamas. Vien dėl savo praktinės naudos jis sugriaus apriorinius nusistatymus, ir todėl bus pirmas pralaužti uždarosios dvasios ledą. Tik po jo eina filosofinė tradicinės etikos ir religijos kritika (plg. graikų istoriją ir naujųjų amžių pradžią).

Klasikinis pasaulis rodo neabejotinai daug atvirosios dvasios, nors, žinoma, jos įgyvendinimas buvo tik dalinis. Bet *didžiausias klasikinio pasaulio nuopelnas yra tas, kad jis parodė nors galimybę gyventi be autoritetų.* Dar daugiau: jis parodė, kad tokie autoritetai taip pat žmogiški, kaip ir tie, kurie tiems autoritetams privalo paklusti. Tai graikų filosofijos nuopelnas.

Žvelgiant į viduramžius, į akis krinta sugrįžusi

totalinė struktūra. Kadangi viduramžių mintijimo versmė yra religinė, kyla klausimas, koks yra religijos santykis su totalizmu. Tačiau čia teklausiame, kodėl viduramžiais krikščionybė buvo totalinė ir ėjo ranka rankon su autoritetine politika ir ją pateisino.

Sociologai ir antropologai sutaria, kad religija, nustatydama jos narių tarpusavio santykiavimo normas, yra vienas iš pagrindinių ryšių, kurie jungia primityvią bendruomenę į vieną junginį. Todėl iš seno religija atlieka kilnią socialinę funkciją, nes ji yra teisės ir moralės saugotoja. Galimas dalykas, kad be antgamtinių sankcijų individai paverstų primityvią bendruomenę į "vilkų gaują". Turėdami omenyje šią ilgą istorinę tradiciją, kai kas ir šiandien teigia, kad religija esanti moralės pagrindas. (Bet, žinoma, negalima sutikti su teigimu, kad *tik religija* gali suteikti pagrindą moralei. Šitoks teigimas nėra tikslus. Nors kiekviena religija atstovauja vienokiai ar kitokiai moralės sąvokai, ne kiekviena moralė yra būtinai religinė. Jau Sokratui moralė nėra grindžiama religinėmis sankcijomis, bet yra pasaulietinė; plg. "Kritono" dialogą. Apskritai, didele dalimi antikinio pasaulio moralė yra iš esmės pasaulietinė, ir ypač graikų filosofuose sutinkame aukštą moralės sąvoką, kuri kreipiasi į patį žmogų. Čia jie gera dalimi teisingi. Kasdieniniame gyvenime žmogus, darydamas gera, turi galvoje *kitą žmogų* ir tolimesnius šio veiksmo padarinius, o ne kokį nors antgamtinį atpildą. Galima net pridurti, kad geras veiksmas yra vertingesnis, jei žinoma, kad už tai nebus *jokio atpildo*. — Kartais sakoma, kad pasaulinė moralė privedanti prie blogų rezultatų. Tai tiesa, bet ir krikščionys neišvengė masinių nedorybių. Kas yra "krikščioniška" ir kas ne? Kas yra "pasaulietiška" ir kas ne?).

Nežiūrint stipriai etinio religijos charakterio, joje glūdi totalizmo pradmuo. Totalizmas kyla iš religijos ekskliuzyvumo ta prasme, kad religinės bendruomenės nariai į kitatikius žiūri kaip į "nepilnus" žmones, ir to-

dėl juos vienokiu ar kitokiu būdu bando atversti į "tikrąjį" tikėjimą. Religinės bendruomenės nariams neretai yra būdingas jausmas, kuriam anglosaksai turi įdomų žodį "self-righteousness".

Nelaimingiausias dalykas yra tai, kad religija, būdama ekskliuzyvi šia prasme, susidūrusi su artimo meilės principu, rodo tendenciją jį subordinuoti ar net paneigti. Religijos ekskliuzyvus pobūdis draudžia *lygiai* mylėti artimą, jei jis yra kitatikis. Šis apgailėtinas bruožas, nežiūrint Kristaus pamokslo nuo kalno, įsibrovė net į krikščionybę. Jis buvo ta žarija, iš kurios vėliau išsiplėtojo priverstinis krikščionybės brukimas kitatikiams ir brolžudiški naujųjų amžių pradžios karai. *Ekskliuzyvizmo principas yra "Mes ir tik mes turime neklaidingą tiesą". Iš to eina totalinė išvada "Kadangi tiesa morališkai stovi aukščiau už klaidą, mes turime teisę priversti, kad jūs priimtumėte mūsų tiesą".* Tai argumentas, kuris vienokia ar kitokia forma kartojasi nuo krikščionybės politinio įsigalėjimo Romos imperijoje iki apytikriai aštuonioliktojo šimtmečio pradžios. Kilnioji tiesos sąvoka virto prievartos argumentu. (Apie šią metamorfozę dar vėliau).

Krikščionybė, gimusi klasikinio pasaulio paunksmėje, turi daug atvirosios dvasios, nes joje atvirai skelbiama artimo meilė. Atrodo, kad senasis ekskliuzyvizmas yra pergalėtas, ir šitaip reiktų manyti jau vien dėl minėtojo Kristaus pamokslo nuo kalno. Bet žydų užkietėjimas buvo per didelis, nes jau antroji generacija atkrinta į ekskliuzyvizmą, ir artimo meilė yra apribojama. *Meilės atžvilgiu krikščionybė tampa schizofreniška.* Iš vienos pusės matome aiškų artimo meilės pabrėžimą, iš kitos — dėsnį, kad su kitokiu nedera draugauti. Laiške korintiečiams šv. Povilas įsakmiai pabrėžia: "Nevilkite jungo su netikinčiais; nes koks yra bendravimas tarp teisybės ir neteisybės? arba kokia gali būti vienybė tarp šviesos ir tamsybių? Koks sutikimas tarp Kristaus ir Belialio? arba kokią dalį turi tikinty-

sis su netikinčiuoju? Koks gi sutarimas Dievo bažnyčios su stabais? Nes jūs esate Gyvojo Dievo bažnyčia..." (2 Kor. 6, 14-16). Šiais žodžiais šv. Povilas pratęsia senąjį žydų ekskliuzyvizmą, nes savo sakinius jis tuoj pat paremia Senojo Testamento žodžiais:"... kaip Dievas sako: Aš gyvensiu juose ir vaikščiosiu jų tarpe; būsiu jų tarpe; būsiu jų Dievas, ir jie bus mano tauta. Todėl išeikite iš jų tarpo ir atsiskirkite, sako Viešpats, ir nelieskite suteptų dalykų; tai aš priimsiu jus..."

Bet šv. Jonas, vadinamas meilės apaštalu, yra lygiai uždaras: "Kiekvienas, kuris atstoja ir nepasilieka Kristaus moksle, neturi Dievo; kas pasilieka moksle, tas turi Dievą ir Sūnų. Jei kas ateina pas jus ir neatsineša to mokslo, nepriimkite jo į namus, nei nesakykite jam: Sveikas. Nes kas jį sveikina, dalyvauja piktuose jo darbuose" (2 Jono 9-11).

Šie žodžiai yra principiniai ir jų aštrumas atsiliepė atitinkamai aštriame krikščionių elgesyje viduramžiais. Bet svarbiausia, kad iš čia kyla *tikėjimo ir meilės prieštaravimas,* kuriame artimo meilė visgi turi nusileisti tikėjimui, turi apsiriboti. Jei tas, kuris neina su tikruoju Dievu, eina prieš Jį, mylėti tokį žmogų reiškia mylėti Dievo priešą. Išeitį suteikia Šventoji Inkvizicija, daranti distinkciją tarp kūno ir sielos: reikia mylėti netikėlio sielą, bet sunaikinti jo kūną. Bet, žinoma, tokia meilė jau yra perdėm perversiška, ji jau *nebėra* artimo meilė.

Sunku nesąlygiškai sutikti, kad krikščionybę ženklina atviroji dvasia. Bergsonas, kuris pirmas šią tezę iškėlė, klydo. Keldamas šią mintį, per toli jis buvo nuo viduramžių, nematė jis dar nei nacizmo, nei komunizmo, kurie palengvina suvokti viduramžių struktūrą. Sakydamas, kad krikščionybės dvasia yra atvira, jis galvojo apie krikščionybės siekiamą visuotinumą. Bet ji siekia, kad visi būtų *krikščionys* (ut omnes unum sint), vadinasi, kad krikščionybė būtų *vienintelė* reli-

gija. Jei šitokį siekimą pavadinsime atvirosios dvasios reiškiniu, tai ir komunizmui negalime paneigti tokios "atvirosios" dvasios. Šitokio įsigalėjimo noras ir ženklina uždarąją dvasią, nes jis paneigia egzistencijos teisę kitiems įsitikinimams. Vietoje artimo meilės ir tolerancijos atsiranda Šventoji Inkvizicija ir jos modernusis ekvivalentas koncentracijos stovykla. O atviros dvasios žmonės supranta, kad kiti gali ir kitaip galvoti, kitaip tikėti, kitokius papročius turėti. Kitais žodžiais, atviroji dvasia atsisako sau ir tik sau priskirti neklaidingumą. Dėl to atviroji dvasia gali pasireikšti artimo meile; dėl to ir tolerancijos vėliavininkai naujųjų amžių pradžioje buvo tie, kurie atėjo ne iš tų, kurie save laikė tikraisiais krikščionimis, bet iš tų, kurie pasisakė už laisvą mintijimą, mokslą ir demokratiją.

Kodėl viduramžiais krikščionybė ėjo ranka rankon su autoritetine politika ir ją pateisino?

Raktą šio santykio išryškinimui suteikia maža kieno tepastebėtas juridinis faktas, kad krikščionybės įsigalėjimas Romos imperijoje radikaliai pakeičia romėnų konstitucinę teisę. Pagal klasikinės Romos teisininkų sampratą, valdovo autoritetas kilo iš pačios tautos. Šita demokratinė formulė galiojo net imperatorių laikais, vadinasi, čia esama formaliai *demokratinės* valstybės struktūros. Bet nuo krikščionybės įsigalėjimo valdovas yra iš Dievo, ir jo santykis su valdiniu pasidaro radikaliai skirtingas. Demokratinėje sistemoje valdovas yra tik atstovas, tik funkciškai skirtingas nuo kitų piliečių, bet teokratinėje sistemoje (kuri yra autoritetinės sistemos rūšis) valdovas yra jau iš esmės skirtingas nuo savo valdinių, nes jis nėra nei jų atstovas, nei nuo jų priklausomas. Demokratinėje sistemoje valdinių paklusnumas valdovui nėra besąlyginis; jie jį gali teisėtai pašalinti ir išrinkti kitą. Bet autoritetinėj sistemoj valdiniai valdovui turi paklusti be sąlygų.

Tiesa, viduramžių politinėje teorijoje yra ir bandymų išlaikyti lygsvarą, tarp valdovo kaip absoliutaus mo-

narcho iš dieviškos teisės ir valdovo kaip valdinių reprezentanto. Nepaprastai būdinga, vis dėlto, kad *demokratiškasis pradas yra grindžiamas romėnų teisės tekstais!* Be jų, demokratinės minties, gal būt, visai nebūtų likę. Galima dar pridurti, kad, griežtai kalbant, "demokratinės minties" terminas viduramžiams yra anachronizmas. Geriausiu atveju galima kalbėti tik apie *karalių*, kuriam uždedama pareiga atsižvelgti į savo valdinių gerovę ir juos teisingai valdyti.

Pagrindas autoritetinei politikai yra šv. Povilo laiškas romėnams, kuriame jis kalba apie paklusnumą, kaip paties Dievo suteiktą pareigą. Iš čia kyla viduramžinė politinė doktrina, kad kiekviena valdžia esanti iš Dievo ir todėl jai paklustina, nors šios formulės tuštumas (ir pavojingumas pačiai Bažnyčiai) pasireiškia, kai tik valdovas Bažnyčiai nebepritaria, kaip pvz. reformacijos laikotarpiu.

Šv. Povilo formulė išreiškia primityviosios bendruomenės sąrangą, kur valdovas turi ne tik politinę galią, bet ir magišką reikšmę, nes jis glaudžiai santykiauja su genties ar tautos dievais. Toks yra tradicinis žydų tautos valdovas, apibūdinamas "Viešpaties pateptuoju". Šita interpretacija yra būdinga visam senajam Orientui. Išlikusiuose įrašuose Asirijos valdovai save vadina dievų "numylėtiniais", o Egipto faraonai yra net tiesiog dieviškos kilmės. Per šv. Povilą primityvioji autoritetinė politika grįžta Europon ir beveik visai nustelbia demokratinį pradą.

Apskritai, negalima išvengti įspūdžio, kad viduramžių politinė struktūra modeliuojama pagal dangišką pavyzdį. Dangus, be abejo, yra autoritetinis: apie Dievą, kaip visagalį monarchą, buriasi aristokratija — angelai bei šventieji, ir šie tarpininkauja tarp Dievo ir proletariato — eilinių sielų. Lygiai tokia pat turi būti ir žemė: valdovas yra visagalis monarchas, kurį apsupa dvariškiai ir kuriam visišką paklusnumą rodo paprasti žemdirbiai ir miestelėnai. Žemėje negali būti demokra-

tijos, nes jos negalima įsivaizduoti danguje.

Viduramžių politinei galvosenai hierarchinė struktūra yra savaime suprantamas dalykas. Kiekvienas turi įgimtą vietą savame luome, lygiai kaip kiekvienas daiktelis turi savo vietą dieviškame kosme. Karalius gimė karalium, valdinys gimė valdiniu. Vienintelis požiūris, kuriuo visi yra lygūs, yra ne politinės teisės, bet mirties faktas. Tą puikiai išreiškia viduramžių menas: prie stalų ir pasitarimų sėdima pagal rangą, ir tik mirties dalgis lygiai skina karalių, vyskupą ir vargdienį žmogelį. (Pasikartojanti giltinės ir dalgio tema viduramžių mene yra lyg masėse glūdįs atsirevanšavimo noras. Mirtis yra populiari tema viduramžių masėse, nes tik šitaip prasčiokas gali *susilyginti* su turtuoliu.)

Kokias išvadas galima daryti iš viduramžių politikos aptarimo? Jis patvirtina mūsų pagrindinę hipotezę, kad *autoritetinė sistema, jei netrukdoma, politinėje srityje sukurs autoritetinę politiką*, lygiai kaip autoritetinę struktūrą sukurs ji ir kitose visuomeninio gyvenimo srityse. Ši hipotezė visiškai pasitvirtina krikščionybės atveju; ji pasitvirtina ir bet kurios kitos orientalinės religijos atveju. Tiesa, kad šiandien pvz. daugelis katalikų atsisako autoritetinės politikos. Bet šio fakto priežastis yra ta, kad naujųjų amžių pradžioje (iki 19 a. vidurio) vykęs katalikybės pasipriešinimas demokratinėms idėjoms sugriuvo. Kitais žodžiais, katalikybės pritarimas demokratijai atėjo ne iš jos pačios, bet iš jos oponentų. Bet faktas, kad katalikybė rėmė autoritetinę politiką pusantro tūkstančio metų su viršum, paaiškinamas tuo, kad abu istoriniai fenomenai kyla iš to paties mentaliteto. Žinoma, ši sąsaja yra tik *faktinė*, o ne *loginė*.

Naujųjų amžių problema yra komplikuota, nes čia esama gerokai išsišakojusios įtampos tarp atvirosios ir uždarosios dvasios. Čia trumpai sustosime tik prie komunizmo, kuris, galima sakyti, yra trečiasis uždarosios dvasios etapas Europos istorijoje. Jame randame visas uždarosios dvasios žymes: "oficialiąją" ideologiją, netikėlių

išjungimą iš visuomeninio gyvenimo, kultūros forsavimą į apriorinius rėmus (plg. frazę "tautinis turinys, socialistinė forma") ir t. t.

Kiekvienas naujas uždarosios dvasios etapas inkorporuoja, bet kartu ir transformuoja kai kuriuos atvirosios dvasios elementus. Skolindamiesi terminą iš Spenglerio, šį fenomeną vadiname *pseudomorfoze*. Krikščionybė iš klasikinio pasaulio perėmė intelektualinę *tiesos* sąvoką, bet vartoja ją instrumentu atlikti darbui, kuriam antikinė tiesos sąvoka yra visai priešinga. Klasikinė filosofija yra labai jautri klaidos galimybei ir ją ženklina tiesos ieškojimas. Tačiau krikščionybė tiesos neieško, nes ji ją jau tariasi turinti. Krikščionybė todėl pasinaudoja klasikinės senovės rodyta pagarba tiesai, pristato savo doktriną kaip tiesą ir tiesos vardu reikalauja pašalinti visas kitas idėjines sistemas. Tiesa tampa prievartos pateisinimu; filosofija tampa prievartos įrankiu, — filosofija, kuri savo esme buvo kaip tik *sukilimas* prieš "oficialiąją" pasaulėžiūrą!

Panaši pseudomorfozė įvyksta komunizme. Marksizmas laiko save *moksline sistema ir* mokslinės tiesos vardu reikalauja pašalinti visas kitas doktrinas. Šitokiu būdu marksizmas apverčia aukštyn kojom mokslinės tiesos prigimtį: savo esme mokslas niekada negali tarnauti prievartai, nes jis nekelia neklaidingumo pretenzijos. Mokslas negali būti totalizmo įrankis, nes jis, kaip ir filosofija, visas totalizmui reikalingas neklaidingumo pretenzijas tik griauna. Kita komunistinė pseudomorfozė yra "demokratijos" sąvoka, kur jos prasmė irgi radikaliai iškreipiama.

Šitos pseudomorfozės rodo, kaip patrauklūs yra atvirosios dvasios elementai, kad net autoritetinės sistemos negali be jų apsieiti, nors, žinoma, jos taip juos inkorporuoja į savo sistemą, kad jie atrodo tas sistemas tik remią. Vienok nei tiesos, nei mokslo negalima uždaryti į "užbaigtas" sistemas; jie sugeba iš narvo ištrūkti ir atidaryti naujus laikotarpius.

AKMENIO MONOLOGAS

VLADAS ŠLAITAS

Šimtą tūkstančių metų aš išstovėjau vienoje vietoje
ir tik šiandieną,
po šimto tūkstančių metų nelaisvės, grįžtu į laisvę,
grįžtu į špatą,
putnagą
ir žėrutį;
grįžtu į ten, iš kur atėjau,
būtent,
į smėlį,
į elementų pasaulį.
Kaip gera
daiktui būti vienam.

Bet koks pavidalas,
ar tai jis būtų žmogaus ar daikto,
paukščio ar akmenio,
rožės ar skorponio,
yra nelaisvės pradžia:
tam tikram laikui
mes visi esame surakinti formos nelaisvėj, ir tiktai laikas
gali mus išvaduoti.

Dieve,
išvaduok mane iš mano kūno kalėjimo
(Torquato Tasso Ferraroje)

Ar skorpionas turėjo pasirinkimą?
Ar akmeninė gyvatė pati pasirinko gyvatės kūną?
Nei skorpionas neturėjo pasirinkimo,
nei akmeninė gyvatė.
Yra didelis ratas;
jo apatinė
pusė iškyla į viršų ir vėl nusileidžia.
Vargas
tiems, kuriems tenka pakliūt po likimo ratais.

Po šimto tūkstančių metų (kartoju) nelaisvės, grįžtu
į laisvę,
grįžtu į šviesų atsiminimų ir užmarščio smėlį.
Virš smėlio
supasi vienišas viksvos šešėlis.
Kaip gera
daiktui būti vienam.

KELIONĖ Į ELDORADĄ

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

„Eldorado" yra iš tiesų netinkamas žodis aprašyti tam kraštui, į kurį veržiasi Alfonso Nykos-Niliūno poezijos žmogus. Ispanų užkariautojai šiuo burtais skambančiu vardu pavadino žemę, kurios neišsenką lobiai turėjo patenkinti jų nenumaldomą gobšumą. Bet užkariautojai žuvo tos aukso žemės neradę, ir kaip tik todėl jos paskui pradėjo ieškoti poetai, nes taip jau dažnai esti, kad pačios gražiausios žmogaus dvasios vizijos išauga ant plėšrių neįkūnėjusių troškimų kapo. Nesurastas eldoradas tapo paslaptim; neatskleistos paslaptys išauga į legendą ir tuo pačiu pavirsta į poeziją, nes poetas savo vidaus pasaulyje visuomet vaikščioja

tarp simbolių, legendų ir paslapčių. Pačiame pirmajame **Praradimo simfonijų** eilėraštyje skaitome:

Yra pasaulis nuostabus, kurio neranda niekas,
Nors turi jį savy, kankinasi dėl jo.
Dėl jo aš viską žemėje paniekinau,
Norėdamas ten vieną valandą klajot!

Niliūno kūryboje yra kažkas keistai vienuoliško. Poetas ir vienuolis turi bent tiek bendro, kad jie abu „viską žemėje paniekina", ir, susikaupę savy, ieško visų daiktų versmės, ir tuo pačiu abu stengiasi grįžti namo — vienuolis pas Dievą, o poetas — į eldoradą. Gal būt, tai tik du vienos ir tos pačios galutinės tiesos vardai; gal būt, meno auksu žėrinčios viršūnės yra tas pats Golgotos — tai reiškia, kaukuolės — kalnas, bet jų keliai ir kryžiai ir parpuolimai bent atrodo visai kitokie. Vienuolis eina į save, nutraukdamas ryšius su daiktų tikrove: jei tavo akis tave piktina — išlupk, jei ranka — nupiauk. Apakęs, apkurtęs ir apmiręs pasauliui rasi savo tikėjimą. Poetas eina į save, užmegzdamas vis naujus ryšius su daiktų tikrove. Jei tavo akis aptemus — žvelk aštriau, suimk viską į savo akį: „Mano akysna griuvo milžiniška ir kilni dangaus mėlynė"; jei tavo ranka apmirus — liesk jautriau, stenkis apčiuopti daiktų tikrovės gyvą stebuklą:

. . . tik pirštai —
Lyg kurtai begalinių sodų slėniu
Nervingai slydo karšta pilvo bronza.

Pavirtęs visas akimis, rankomis, suleidęs iš kojų šaknis į žemę, tapęs „žmogum-gamtovaizdžiu", sukursi savo viziją. Gyvensi savyje, savo vizijoj, gyvensi pasaulyje, paverstame į savo viziją.

Šituo Niliūnas skiriasi nuo kai kurių kitų poetų. Jis nesiremia vaizduotės išradingumu tokiu būdu, kaip,

pavyzdžiui, Šekspyras, kurîs kuria pasaulius, pats juose nedalyvaudamas. Tikrovė Šekspyrui yra lyg instrumentas, kuriuo jis groja savo magiškas melodijas. Jis perkelia gamtos reiškinius į savo sceną, suteikdamas jiems naują, kartais žavinčią, kartais bauginančią prasmę. Pavyzdžiui, raganų aprašymas **Makbete**: „The earth has bubbles as the water has, and these are of them". Kartais gi jis pašaukia gamtos apraiškas lyg aktorius į sceną atlikti savo vaidmenų: "Come, gentle night, come loving blackbrowed night, give me my Romeo". Niliūnas nesielgia kaip visagalis ir nepažeidžiamas maestro. Jis ne tiek vartoja tikrovę savo muzikos instrumentui sukurti, kiek stengiasi pavirsti su visa tikrove į tą muzikos instrumentą. Jis paaukoja savo nepažeidžiamybę; kas ištinka jo pasaulio daiktus, ištinka ir jį patį. Todėl taip glaudžiai susijęs poeto „aš" su jį supančiais daiktais: jie visi vienas kitą kuria, vienas kitą veikia, vienas kito ilgisi. Šitoks yra jo praradimo simfonijų kontrapunktas. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Senas medis":

Jis paima mane ant rankų, piktas vėjas,
Ir, baisiai šniokšdamas, nusineša ten po medžiu.
Kaip tėvas. Senas medis verkia, kai po juo atėjęs
Aš šlamesio jo plėšoma širdim liūdžiu.

Tada jis barasi, lyg milžinas įtūžęs:
„Kur klaidžioji? Nenori su manim pabūt?"
Sunykęs vėjas jam pritardamas suūžia,
O aš, apsikabinęs juos, kaip lapas audroje drebu.

Racionalumo skydas, kuris mus saugoja nuo bauginančios daiktų jėgos, yra taip pat ir siena, skirianti menininko jautrumą nuo kasdienybės. Tą skydą numetęs, poetas išstato save nežinomiems pavojams, bet jau ir jo pergyvenimai būna nepaprasti. Todėl Niliūnas gali sakyti, kad „pirmi pavasario lašai, nukritę ant galvos mane taip sunkiai sužeidė", arba „kažkam ten baisiai slėgė galvą vystančios plaukuose gėlės", arba

„mėnesio spalvos vandens šniokštimas gleivėtais pirštais gniaužė kraują". Tokiu būdu tarp poeto ir daiktų užsimezga abipusio pasiaukojimo ryšys, ir visata pavirsta gyvu organizmu; viskas toje visatoje gali ir jausti ir kentėti. Todėl, pavyzdžiui, „nukankinti vėjai kybo medžiuose šventorių", todėl:

Upės srovėje akmuo, vidurnaktį vienas nubudęs,
Aklas ir kurčias, klausyk, šaukia Tave vandeny,
Ir sena kultuvė, gyvenus daiktų amžinybėj,
Šoka iš guolio gyva bėgti pamišus krantais.

Savaime suprantama, kad toks gamtos pergyvenimas yra diametraliai priešingas egzistencializmui, kurio didysis atradimas yra, kad visata yra žmogui abejinga, kad niekas mums nepriklauso ir kad ir mes ir daiktai esame sau ir vieni kitiems nereikalingi. Didžiausias siaubas jaučiamas Niliūno poezijoj yra kaip tik šita tykanti galimybė, kad bus prieita prie to egzistencialistinio atradimo — vietoj eldorado. Tragiška visos jo poezijos įtampa tuo būdu kyla iš prasmės ilgesio ir beprasmybės baimės, ir visa jos drama yra pašėlusi kova tarp gyvybės ir mirties.

Tačiau tiktai beprasmybė yra beveidė ir bevardė, o prasmė kiekvienam žmogui turi savo atpažįstamą konkretų veidą. Poetui tas veidas ir yra jo mistinė tikrovės vizija. Niliūno kūryboje mes matome lyg ir dvi vizijas; egzistuoja lyg ir du jam reikšmingos tikrovės ratai. Vienas iš jų yra tiesioginė sąsaja su daiktais — tai poeto tėvynė, namai, į kuriuos jis nuolatos ir sielvartingai nori grįžti. Antrasis ratas yra jo svajonės, gimusios iš vaikystės knygų ir fantazijų ir išaugusios į specialų jautrumą menui — kitų žmonių sukurtai realybei, kuri yra taip pat eldoradas, į kurį poetas visa siela veržiasi iš namų išeiti. Tarp tų dviejų pasaulių jis yra blaškomas begalinio ilgesio kartu ir išeiti ir sugrįžti, būti arti ir būti toli. Speciali Niliūno poezijos įtampa ir kyla iš šitos ilgesio dinamikos.

Kokie keisti ir vaikiškai laimingi žmonės:
Jie blaškosi gyvenime, nerasdami kažko, —
Ir verkia, lyg nubudinti vaikai, grįžtą iš nuostabių
/sapnų kelionės,
Ir kaip vaikai išeina tų šalių ieškot.

Kokie laimingi jie iš tų šalių sugrįžę,
Parėję iš jaunystės po vidudienio, kai vakaras arti,
Susėdę prie ugnies, parnešę atgaivint vaikystės
/viziją,
Atšildyt prie liepsnos ir vėl gyvent arti.

Kai gyslos vėl namų vaikystės vėjo prisisunkia,
Padidina ir taip jau sunkią naštą užburtų namų
/daina,
Ir vėl kažko ieškot, nors kraujas jiems iš kojų
/sunkias,
Išeina, nes kelionė amžina.

Niliūno pasauliai yra kaip Hieronymo Boscho, arba Bruegelio, arba Eduardo Viiralto paveikslai — irracionalūs, fantastiški, simboliški visumoj, bet labai tiksliai ir konkrečiai nutapyti detalėse, kur kiekvienas žolės lapas turi ryškias apybraižas, lyg būtų gyvas į paveikslą nuėjęs. Nežiūrint to, kiekviena detalė labai subtiliai, bet aiškiai skiriasi nuo daiktų, kuriuos mes esame pripratę matyti. Tame skirtume glūdi jų skirtinga nuo kasdienybės prasmė. Paimkime Niliūno namų pasaulį. Jis pilnas pustonių, jo grožis atsiskleidžia spalvų išblukime, lietaus prietemose, virpėjime tarp būties ir nebūties: „Nykus pavasaris atsimuša ant gelsvo namo sienos"; „Šviesūs plaukai, tartum suvytusi žolė, nuo liūdesio sudrėkę tamsoje plevena"; „Blyški šviesa, lyg susimąstęs veidas, liejasi". Nežiūrint prietemų, siluetai yra ryškūs, nes iš jų pačių lyg eina kažkokia vidinė šviesa — daiktai ir žmonės spinduliuoja poeto susikaupimu, jo meile: „Ir laukiu, kol įeis sniegu ota motina su viedrais, /Spindėdama, kaip sienos ir asla, niūria šviesa". Visa tikrovė turi vieną esmę, ir todėl vieni tikrovės pavidalai gali pavirsti į kitus, neprarasdami tos esmės: „Pavirtę rudenio dalim lau-

kuose blaškosi sėjikai" arba neramūs rudens paukščiai „Rudens ir kraujo šaukiami nuliūdę renkas/ Ir klysta ledine erdve lyg lapai vėjo nuplėšti". Daiktų pasikeitimas dažnai susilieja su svajonių pagimdytu ilgesiu ir išauga į lyrišką troškimą pasilikti čia, namuose, kartu, — bet šis ilgesys pačiam savo jaukiam žėrėjime jau pasidaro pilnas tamsaus praradimo:

Atsiveria pažįstamos ir geraširdės, lyg nublukusi
/knyga, vaikystės namo durys.
Tai tėvas ir sesuo. Tai jis su rudeniu plaukuos, ji
/su pavasariu veide, abu!
Ir prieblanda suspindi meile ir šviesa, o aš paniuręs,
Kažką atminęs šiam name iš nerimo drebu.

Tas norėjimas susigūžti jaukiai namuose, prie židinio šviesos, tas norėjimas nugrimsti atgal į šiltą žemės tamsą yra tolygus slaptam mūsų visų troškimui sugrįžti atgal į motinos kūną, nes žemė juk yra motina. Ir dar negimęs kūdikis ilgisi išeiti į šviesą, ir jis atsineša tą ilgesį su savim į pasaulį, ir tie du priešingi troškimai gyvena žmoguje kartu, susijungdami į vieną ilgesį, ir visuomet, ko nors ilgėdamiesi, mes tuo pačiu ką nors prarandame. Ir štai motinos praradimas išsilieja posmuose:

Gęsdama paslaptingoj šviesoj Eldorado,
Begalinių laukų apkabintam name,
Tu klausai, kaip vaikai Tavo šviesą praradę,
Lyg apakę klajoja naktim neramia

Ir tada suliepsnoji nors vienai sekundei
Paskutinėm ugnim jiems kelius šviesdama,
Ir užgęsti tenai, lyg šešėlis, be skundo,
Kaip žvaigždė begalinėn naktin krisdama.

O troškimas išeiti įsisiurbia į gyslas kartu su pavasariu, kurio šaukiama „nekalta mergaitė, niekeno dar nemylėta, /Pavirsdavo aistringa moterim žiauria", ir kurio

šaukiamas „veria daržinės duris ir eina kosėdamas senis Jonas/Klausydamas, kaip žemės kraujas kaista". Poetas, pavirtęs gamtos dalimi, atsiliepia į metų laikų pasikeitimus taip, kaip gamta. Pavasarį jam "aidi laukuose netelpantis širdyje klyksmas", ir tada jis jau pergyvena išsvajotą namų buitį, kaip sunkią, net tragišką, naštą:

Dabar juntu, kad kažikas mane lyg šunį prie šitos
/buities pririšo,
Ir, name, man esi tu brolis, o tikrovė — tragiška
/sesuo,
Atėję į mane per gyslas mano motinos basos.
Aš su tavim pavasario dienų nuoboduly, juntu
/kasdien tamsesnį ryšį
Ir kad čia viskas tik kankinanti mus netiesa.

Ir tada ateina išsivadavimo valanda:

Aš atidariau senų namų duris:
Pavasario audroje blaškėsi galingas beržas,
Tartum norėdamas į mėlynas erdves išskrist;
O aš stovėjau lyg mažytis taškas prieš bedugnę
/erdvę
Ir pirmą kartą nenorėjau grįžt,
Nes niekas žemėje nebuvo dar manęs pavergęs.

Bet vis dėlto sugrįžimo motyvas ir namų tikrovės ratas dominuoja Niliūno poezijoje ne tik **Praradimo simfonijose,** bet ir kitose knygose. Tas namų pasaulis, su motina ir geltonais rudens sodais ir su kelionių ilgesiu, su lietum ir vėju, yra jo paties sukurtas, ir poetas daugiau nieko neturi. Šita vizija pagaliau sudaro visą poeto egzistenciją; be vizijos nėra poeto. Apleisti namus reiškia išeiti į nebūtį. Šituose rėmuose reikia suprasti tremties tragiką Niliūno poezijoj.

Antrasis Niliūno tikrovės ratas yra ne tiek atskira, nepriklausoma visuma, kiek pirmojo, namų pasaulio aidas, atspindys atėjęs iš platesnių meno ir istorijos horizontų, neišskiriamai susipynęs su namais į vieną pra-

radimo simfoniją. Gal dėl to jį yra gana sunku izoliuoti ir apibrėžti, bet, nežiūrint to, jo buvimas aiškiai jaučiasi. Pirmiausia, gal būt, skaitytojas pastebi spalvų pasikeitimą, kaip tik ryšium su pavasariu. Atsimenant rudens ir tėviškės namų prietemą ir spalvų pustonius, galima pajausti skirtumą skaitant, pavyzdžiui, šitas eilutes:

> **Kaip renesanso Dievas, mėlyno aksomo mantija,**
> **Ritmingai papuošta prastais žiedeliais geltonais,**
> **Su palydovais ir juodais, kaip jo plaukai, varnais**
> **Erdve kilnus pavasario benamis vėjas skrenda.**

Svarbu yra atsiminti žodį **renesanso** Dievas, nes renesansas, ir ypač jo tapyba, tas keistas pamišimu dvelkiąs ilgesys, kuris gyvena, pavyzdžiui, Boticellio paveiksle „Primavera", sudaro vieną iš svarbesnių tos antrosios vizijos elementų. Kitas naujas elementas yra erotinė meilė. Pamišimas ir meilė susijungia dar vienos renesanso figūros — Ofelijos — pavidale:

> **Tada sesuo išeina motinos siųsta parnešti vandenio,**
> **Bet švilpaujančių laukuose pavasario girtuoklių /vėjų užburta,**
> **Apsvaigusi nuo jų giesmės, girta,**
> **Ji visą dieną kelio į namus neranda**
> **Ir klaidžioja viena, lyg mylimo netekusi laukuose,**
> **Tartum Ofelija. Ir tik nubudinta vėl sutemų,**
> **Lyg užkeikta miegojusi, į motinos namus**
> **Ji grįžta su žiedais, kaip akys mėlynais, plaukuose.**

Motina, namai, Ofelija — taip pinasi seni ir nauji motyvai, skambėdami naujais burtais, nauju nerimu. Išeinama kažkur kitur klajot, bet ir vėl, tipišku Niliūno paradoksu, grįžtama atgal, šį kartą į dar ankstyvesnį lopšį — į Graikijos legendą. Antroji jo poezijos knyga jau ir vadinasi **Orfėjaus medis.** Pasirodo ir naujų eilėraščių formų; vietoj apytikslių jambų su nelygaus ilgumo eilutėm staiga ateina graikiški hegzametrai, kaip

„Vasaros" eilėraštyje, kuriame legendinė Arkadija sudaro dalį paties poeto tėviškės — piemenėlių ir žemdirbių krašto:

> **Girto Sileno vežimą, pilną garuojančio vyno,**
> **Tempia per kaimą lėtai vainikuose skendintys /jaučiai;**
> **Karšto džiaugsmo taurę iškėlę aukštai tamsiaodės**
> **Neša prie lūpų drėgnų; amūrai, sulėkę kaip bitės**
> **Žydinčių vyšnių žieduosna, supasi sodų ramybėj.**
> **Namas, gatvė, takai ir paukštis nuo vėjo pražilęs**
> **Skendi ugny; laukuose — nė garso; kely — nė /šešėlio;**
> **Verkia tik slenkstis tylus, tik kūkčioja senstančios /durys,**
> **Laukdamos žingsnių ramių jauniausio sūnaus /palaidūno.**
> **(Ten aš gimiau ir tenai iš spindinčios žemės /išaugau).**

Poetas, atrodo, lyg stengiasi atsekti, kur prasideda jo kelionės nerimo, jo grįžimo ilgesio šaknys, tai yra, jo poezijos, jo Orfėjaus medžio šaknys. Pasirodo vis nauji akiračiai, vis daugiau svetimų vardų: jau nebe vėjo ūžesys, bet ispaniška gitara; jau ne iš namų bėgantys pavasario vaikai, bet „Embarquement pour Cythére". Jei anksčiau poetas verkė namuose apsuptas tėvo, motinos, brolių ir sesers: „Tuomet aš pajuntu, kad kažkas artimo pasaulyje gyvena, /Ir aidi fūga, sukurta jų plakančių širdžių", tai dabar jis svajoja „A l'Ombre des Jeunes Filles en Fleurs", ir jo vizijoj jau nebe lietaus plaunama žemė, bet karštas, geidulingas tolimų pakrančių smėlis:

> **Ir, tarytumei supratę**
> **Jų kūnų formos ženklo keistą prasmę,**
> **Pradėdavom kasnakt ilgai sapnuoti**
> **Nežinomų salų archipelagus,**
> **Džiaugsmingas eisenas, keistai siauras**

Gatves ir nenubudusiom dar rankom
Mes žaizdavom tyra smiltim
Jų pilvo linijų amfiteatre.

Kaip matoma, įkvėpimas šitame antrajame tikrovės rate kyla ne tiesiog iš žemės, bet iš kitų kūrėjų — menininkų, poetų — vizijos. Niliūnas dabar stengiasi išsakyti save lyg ir palygindamas su kitų žodžiais, spalvomis, vaizdais. „Vasaros vėjas buvo Watteau; vėsus kambarys — Vermeer"; „Jos balsas, aukštas ir skaidrus, /Pavasario dienos galerijose šaukia: Veronese!"; „Keisti fantastiškų uolų šešėliai. /Paslėpę bėgančią su Kūdikiu Madoną, /Paklydusią viduramžy ir Piero/ Di Cosimo regėjimų vienatvėj"; „Ir žaidžia su manim ten Ghirlandajo auksaplaukis /Ir degančiom akim Giordano Bruno"; „O prieš didžiulį išraižytais rėmais veidrodį/ Gulėjo rudenio naktis, tartum Velazquezo Venera".

Visi šitie svetimi vardai nėra tik poetinis manierizmas arba norėjimas svetimų žodžių skambesiu išburti savo poezijos ilgesingą melodiją, kaip, pavyzdžiui, šioje muzikalioj Bernardo Brazdžonio eilutėj: „Aminadabo duktė Sulamita". Daug didesnis panašumas čia yra su kito poeto, taip pat giliai krikščioniško, būtent, T. S. Elioto, kūryba. Iš viso pasaulio mitų ir Dievybės ilgesio, iš visų Argonautų kelionių ir sudužusių laivų, iš visų menininkų spalvų ir formų Niliūnas stengiasi sudėstyti jo paties kūrybos veidrodį, kuriame atsispindėtų ir jo namų tikrovės vizija, ir universalinė visų laikų kūrybos versmė. Tai yra dar vienas kelias, kuris iš egzistencializmo siaubingos beprasmybės veda į amžinąjį eldoradą; susijungęs su visos žmonijos kūrybiniais troškimais, poetas supranta, kad jo asmeninis vidaus pasaulis nėra vienatvės iliuzija, bet visų laikų ir visos istorijos didysis Regėjimas.

II

Nežiūrint savo intensyvaus gyvenimo vidujiniuose

pasauliuose, Niliūnas toli gražu nėra abejingas mus visus supančios istorijos srovės laikui ir įvykiams. Tiesą pasakius, būdamas mūsų tautos sūnus, jis ir negali nepergyventi visos tautos likimo. Tarp poeto vidujinio regėjimo ir už jį ir mus visus didesnių jėgų tęsiasi nepertraukiama priežasčių ir pasekmių grandinė. Visi mes vienaip ar kitaip sau aiškinamės mūsų tautos tragediją, stengiamės suprasti, kas mus ištiko ir nuspręsti, kokia dabar mūsų padėtis ir kokios mūsų pareigos. Tai yra racionalūs procesai, ir jie tiek pat reikalingi, kiek ir neišvengiami. Bet kartais jie mažiau gali mums paaiškinti negu intuityvinis kūrybinis įvykių pergyvenimas ir suformulavimas meno, poezijos kalba. Todėl mums ir įdomu pažiūrėti, ką ir kaip išgyvena poetas, pamatyti jo kūrybos veidrody savo ir visos tautos veidą.

Iš to taško žiūrint į Niliūno poeziją, galima atskirti tris pagrindinius jo vidaus kovos etapus, kurie apytikriai supuola su trimis jo knygomis. Pirmoji knyga — **Praradimo simfonijos** — yra tremties knyga, poetinis mūsų tautos katastrofos dokumentas. Pirmiausiai atkreipia skaitytojo dėmesį tai, kad visoje knygoje, rodos, nė karto nepaminėtas žodis „Lietuva" ir visai nėra tokių žodžių, kaip „bolševizmas", „raudonasis tvanas" ir panašiai. Kitaip sakant, tai nėra toks pat istorinių įvykių atspindys, kaip Maironio **Pavasario balsai,** kuriame išreiškiamas, o iš dalies ir sukuriamas Lietuvos atgimimas. Maironis buvo pranašas ir, bent savo patriotiniuose eilėraščiuose, stiprios ir tyros dvasios. Niliūno tremtinys poetas daug sunkiau ir komplikuočiau pergyvena tikrovę. Už tremtinio bejėgiškumo slypi kita žiauri tiesa — mes ne tik buvome išvyti iš tėvynės, bet ją ir apleidome. Ir ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai. Todėl jo simfonijose gaudžia ne tik tėviškės, bet ir savęs praradimas; ne tik skriauda, bet ir kaltė. Niliūno Išmael yra kartu ir sūnus palaidūnas.

Aš išgirdau, lyg mirštant, sienų riksmą,
Palietus rankom stalas suvirpėjo neramiai.
„Mes čia vieni jau niekados neliksim.
Tu išeini? Tai būk prakeiktas! Ir džiaugsminga
/valanda, kurioj gimei!"

Praradimo simfonijose jaučiamas nuolatinis poeto dvasios dialogas su savim ir su toli palikta tėviške, nuolatinis skaudus aiškinimasis, stengimasis suprasti, ką reiškia tremtis, kas iš tikrųjų yra prarasta ir koks likimas ištiks poetą ir jo paliktus namus. Palengva aiškėjąs begalinis praradimo didumas, atsiveriančios tuštumos siaubas sudaro knygos įtampą, jos žmogišką ir metafizinę dramą. Pradžioje grįžtama į vaikystę, į paprasčiausius žaislus ir daiktus, svajonių atmosferoje, kuri primena Maeterlincką (bet neužmirškime, kad Maeterlinckas yra taip pat ir Mėlynosios Paukštės ilgesio kūrėjas). Daiktai trokšta žmogaus ir žmogus trokšta daiktų, ir tuo būdu tarp jų užsimezga glaudus ryšys, o amžinybė apibrėžiama tuo, kad niekas niekados nesikeičia.

Tenai aš paimu ranka saulėlydį,
Ir senį vėją, tartum šunį, prie šalies veduos,
O sienos laikrodį vėl prie savęs glaudžiu kaip lėlę,
Žadėdamas jų nepalikti niekados.

Tai tada gal tremtis yra to ryšio nutrūkimas, yra kelionė į tolumą ir į vienatvę:

Taip gera man, nes netoli išblyškę sienos,
Lyg švelnios rankos, kažikas lyg iš vaikystės kalba
/su manim,
Ir baisiai liūdna, kad daiktai ir žmonės šioje
/žemėje palieka vieną
Su rudenio dainų simfonijoj plevenančia ugnim.

Daiktai ir žmonės yra tačiau tik dalis prarastos tėviškės, tik viena išraiška tos viską supančios atmosferos,

iš kurios susidaro buvimas namuose. Niliūno poetinis „aš" nuolatos yra apgaubtas tam tikro šydo, kuris sudaro lyg ir motinos įsčių sienas, lyg ir visatos ribas. Tas šydas nuolat keičia savo formas ir vardus, bet visuomet pasilieka tas pats. Kartais jis yra besiblaškąs vėjas, žliaugiąs rudens lietus, kartais namas mėlynom langinėm arba raudančios durys. Vėjas yra ir ištikimas draugas ir senas prie kojų besiglaudžiąs šuo, lietus yra ir medžių sultys, ir gyslų kraujas, o svarbiausi simboliai yra **žemė,** iš kurios viskas išeina ir į kurią sugrįžta; **kūnas,** kuris yra ir poeto „aš" — jis susideda iš visų jį supančių elementų ir galų gale tarp žemės ir kūno stovi trečias pagrindinis simbolis, kuris juos abu savim sujungia — tai yra **medis,** savo prigimtim kartu ir kūnas ir žemė. Medis, stovėdamas tarp žemės ir dangaus, tuo pačiu sujungia ir abu kovojančius poeto ilgesius, ir jais abiem maitinasi: savo šaknimis jis skverbiasi į gimtinės žemę, gauna iš jos sau buvimą, o savo šakomis jis geria sau gyvybę iš nepasiekiamos saulės šviesos, tiesiasi į tolimo dangaus mėlynę, ir savo blaškomais rudens lapais siautulingai, bejėgiškai, tragiškai išskrenda į ją. O pavirtęs žmogum, jis yra gyvybės medis, jis yra motina.

Dabar praradimas įgyja gilesnę prasmę. Tremtis, gal būt, prasideda jau vien tik norėjimu paklajoti po šitą tėviškę, bet tas norėjimas yra didesnis, negu iš pradžių atrodo, ir, kartą iškėlęs koją pro duris, žmogus jau pradeda darytis savo gimtiesiems namams svetimas.

Nes vėl atsiminiau, kaip puolė vėjas apkabint mane,
/išeinantį į naktį,
Kaip žemė svaigdama pradėjo pumpurais liepsnot
/ir degti,
Kai aš ėjau vandens šniokštimo lydimas taku.
Ir tarp pavasario džiaugsmu drėgnų namų klausiau
/apsnūdęs,
Kaip grįžtant nakčiai vandenio šauksme, išėjo iš
/namų manęs ieškot
Namų gyventojai, prislėgti liūdesio ir baimės
/neaiškios,

Ir rado tarp senų namų panirusį į tamsą gūdžią,
Prie beržo prisišliejusį ir į tikrovę įsiklausiusį,
Pusiau apsvaigusį ir nepažįstantį jų, tartum
/svetimų.

Kaip tik su tuo į tikrovę įsiklausymu ir prasideda dvasinė tremtis. Įdomu pastebėti, kad kaip tik tuo metu — knygos daly, pavadintoj „Pavasario simfonija" —pradeda įsipinti, lyg keistas nujautimas, antrasis Niliūno poetinės tikrovės ratas. Ateina svaiginanti ir nuodinga platumų dvasia; pagoniška, neištikima renesanso dvasia. Pats iškeliavimas pradeda virsti į metafizinę problemą; gal tiksliau — pati tremtis pradeda virsti į metafizinį siaubą. Palikti namų pasaulį, gal būt, reiškia ir jį nužudyti, o jo nužudymas — ar tai ne tas pats, kas paties poeto mirtis, perėjimas į nebūtį?

Jei aš pakelsiu ranką ir tave iš meilės nužudysiu,
Kaip tau, sunki manų dienų iliuzija, žadu
Ir, niekindamas žvilgsnį tavo tragiškų akių juodų,
Prieš mirštančią tave aš būsiu Nugalėtojas Didysis
. . . . . .
Bet jei tada ateis Nesugrąžinamumo Demonas,
Ir širdyje, kaip vynas, išsilies tavoji nebūtis
(Bus žemėje šalta, lietinga rudenio naktis)

O skausmas atsikels manoj širdy ant durklo
/pasirėmęs,
Kaip gladiatorius ant nužudyto brolio kūno, —
Šauksiu: „Tegu prakeiktos mano rankos būna!"

Su tuo atsiveria nauji horizontai, ir juose yra kažkas vilojančio ir didingo, bet tuo pat metu atsiveria ir beribė tuštuma, ir joje yra kažkas neišsakomai baisaus.

„Širdyje veriasi beribės platumos.
Be galo platumos. Be krašto. Be prasmės."

Mes, liberalai intelektualai tą jausmą pažįstame ir jį vadinam „tradicinių vertybių praradimo baime", bet poetas ieško meninių tos baimės pavidalų, ir juos randa

mūsų metafizinio dailininko Čiurlionio paveiksluose. Čiurlionis kaip tik norėjo nutapyti ir tėviškės žemę, ir tolių ilgesį, ir baisią nežinomybės pagundą. Jis save visą atidavė savo menui, ir todėl jam jo uždavinys pavyko. Jis pasiekė tragišką menininko pergalę — nutapęs nežinią, jis pats išėjo jon bepročiu. Ir štai Niliūnas: (iš „Čiurlionio gyvenimo etiudai. Tamsusis Rex"):

O aš išvydau virš kalnų ir saulių spindint
/Beprotybę,
Nušviečiančią paskutines genialių alchimikų dienas
/skaudžia šviesa,
Ir milžinišką Kristų besišypsančio žmogaus iškeltą
/kybantį,
Kuris žiūrėjo į mane skaisčiom akim su širdėgla
/baisia,
O audroje plasnojo lūžtančiais sparnais dievų
/nebesuvaldoma žmogaus dvasia,
Ir artinos Naktis, lyg karalienė, visoje dviprasmiškoj
/didybėj.

Tai yra tamsiausia valanda. Išsakyti poetiškai savo tikrąją tremtį reiškia pavirsti metafiziniu tremtiniu, be namų, stovinčiu vienatvėj prieš visatos šaltį. Atsiveria kraują šaldą gamtovaizdžiai — ironiškas eldoradas.

Aš neturiu nei motinos, nei tėvo, nei idėjos.
Mano gyvenimas yra užgesęs laužas be liepsnos.
Nuostabios šalys, į kurias aš jus nuvest žadėjau,
Dabar jau miega praeities lede įšalusiuos sapnuos,
O į mane įnirtę žiūri milžiniškos žvaigždės,
Sustingę, kaip ir aš, klastingoj begalybėj visatos,
Vaikystėje, pavasario naktimis, vėjo pučiamos
/beržų šakose žaidę
Ir kritę į kasas jaunystėje vienos moters keistos.

Šiandien yra negailestingai šaltas vakaras Kalėdų,
Ilgai manęs ieškojęs po pasaulį ir suradęs čia,
Skausmingai rauda, kad turėjęs eit, sulaukti
/negalėdamas,
Ir kad pasauly liko mums abiems tiktai kančia,

Kurios visiems šioj žemėje, deja, pakanka:
Kovojantiems ir mirštantiems tuštybėje ramiai,
Kol nepaklaus rūstus likimas, apkabinęs rankom ,
„Kam tu, žmogau, šiai skausmo valandai gimei?"

Dalis mūsų dabartinės tremties literatūros kūrėjų taip šitam tragiškam momente sustingę ir pasilieka, matyt, nusprendę, kad tai jau yra galutinė tiesa arba bent paskutinė tiesa, kurią rašytojas pajėgia pergyventi. Niliūnas arba mato už juos toliau, arba gal negali tiek daug, kaip jie, pakelti, bet jis nenori čia pasilikti. Tačiau pirmyn kelių jau nebėra, ir todėl jis vėl stengiasi sugrįžti atgal iš savo tremties. Paskutinėj **Praradimo simfonijų** daly yra ištisa grupė eilėraščių: „Gaivališkos improvizacijos", „Paskutinės elegijos", „Sūnaus palaidūno grįžimas" ir kiti, kuriuose poetas tūkstantį kartų, vis iš naujo grįžta namo, drasko kruvinom rankom laiko sieną tarp praeities ir dabarties ir sugrįžti negali. Negalėdamas sugrįžti konkrečioj realybėj, jis negali sugrįžti ir savo dvasioje, nes jam fizinė ir metafizinė realybė yra neišskiriamai sujungtos viena su kita. Taip, galima sugrįžti, bet tik į atsiminimus; galima vėl pamatyti ir medį, ir namus, ir tėvą, ir motiną, ir visą tėviškės žemę, bet tik jau negyvus, taip, kaip juos mato egzistencialistas — beprasmius, svetimus, nepažįstamus ir nereikalingus:

Bet nuo šio jausmo, lyg užnuodyti, staiga pradėjo
/lapai vysti,
Ir žemė bėgti nuo niekingo jos sūnaus šaknų,
Ir ėmė tolti nuo manęs namai, visi seni draugai
/vaikystės,
O aš, kaip sausas medis, sukniubau vidur laukų.

Šiandien norėčiau iš tuštybės valandų sugrįžti,
Nors ir žinau, kad Tau ant kelių pasiliko mano
/atnešti sapnai šilti.
Parėjus bus ugnis, asla. Nedraugiška ir svetima.
/Kaip mirus motina išblyškus.
Ir prarastų dienų šviesoj, kaip ąžuolas, šlamės
/galinga neviltis.

O vis dėlto tuo viskas kažkaip tai nepasibaigia. Negalima pasakyti, kad tikrai jau nebėra kur eiti pirmyn, nes dar žėri antrasis, tikrai dar neištirtas poetinės tikrovės ratas. Negalima ir pasakyti, kad nėra daugiau jokio ir grįžimo — poetas lyg nujaučia, kad dar yra ir kitas kelias į namus. Jau ir dabar mistinėj tėviškės žemėj kartais klykteli vienas kitas pabudęs sapnas, atpažįsta sūnų palaidūną, renkasi apie jį. Dar, gal būt, naktis yra iliuzija; dar gal yra kur kitas, tikras eldoradas. **Praradimo simfonijos** taip ir baigiasi šito dviprasmiško pralaimėjimo ženkle. Kol nėra galutinių sprendimų, tol nemiršta ir poetinė ugnis. Grumtynės turi tęstis toliau, nes poetą vis dar „traukia nuostabiausia iš visų iliuzijų Tiesa".

III

Bendras įspūdis, kuris susidaro perskaičius **Orfėjaus medį** ir **Balandžio vigilijas,** yra savotiškas poeto kūrybinės sąmonės blaivėjimas, susijęs su kūrybinio akiračio plitimu. Tremtis ir jos sukeltos dvasinės problemos jau nebėra vienintelė tema, turinti ryšį su egzistencijos prasme. Ypač **Orfėjaus medis** yra margas kilimas, ką parodo jau ir eilėraščių datos — nuo 1937 iki 1953 metų. O tarp tų dviejų datų įsiterpia ir **Praradimo simfonijos,** ir tai, man atrodo, yra labai reikšmingas faktas , nes jų griežtai išlaikytas emocinis vientisumas tuo būdu tampa sąmoningai poeto padarytos atrankos rezultatu. Atranka, žinoma, reiškia ir kontrolę; vadinasi, ta knyga nebuvo vien tik gaivališkas, nesulaikomas jausmo išsiliejimas, kada poetas apie nieką kita negalėjo galvoti. Būta ir kitokių įkvėpimų ir minčių, bet autorius rūpestingai parinko tik tuos eilėraščius, kurie sudarytų labiausiai vientisą, įtemptą ir efektingą **Praradimo simfonijų** dramą. Tuo būdu išeina, kad pirmosios knygos poeto „aš" ir Alfonsas Nyka-Niliūnas nėra vienas ir tas pats žmogus. Poeto „aš" yra lyg ir iš jo širdies išaugęs medis, turįs savo atskirą gyvy-

bę. Jeigu jis stovi prieš nebūtį, tai dar nereiškia, kad pats poetas irgi prieš ją stovi. Dar daugiau — tas medis minta širdies krauju, ir poetas gali kiekvienu metu tą maistą nutraukti, ir medis nuvys. Vadinasi, autoriaus sąmonėje visą laiką tūnojo aiškus supratimas, kad jis yra ne tik savo pasaulio kankinys, bet ir galingas magikas, kuris gali tą pasaulį kaip nori pakeisti ar net sunaikinti. Šitą supratimą jis ir išreikia „Dainos" eilėraštyje:

Galėčiau jus nuvest ir kūdikio ranka parodyt,
Kaip maldai tiesdamas silpnas rankas,
Laimingą medį prie namų už sodo,
Šlamėjusį man pasakas sunkias.

Galėčiau jums parodyt jį jau mirusį;
Net atgaivint; prašydamas paošti atgaivint.
Jis padainuotų mums, kaip suposi viršūnėj tavo
/akys tyros,
Ir vėl nebenorėtų skirtis su manim.

Šitoks santykis tarp poeto ir jo kūrybos, nors jis gali kartais įžeisti naivius „jausmų kankinius", kurie gal pradės skųstis, kad poetas melavo, iš tikrųjų parodo, kad tam tikras atstumas tarp menininko ir jo kūrybos yra būtina, esminė kūrybos sąlyga. Kai kurie kritikai net ir apibrėžia meną, sakydami. kad „art is passion recollected in tranquility"; nors toks apibrėžimas nėra visiškai tikslus, jis išsako bent dalį meno esmės.

Tačiau **Orfėjaus medyje** yra ir tęstinumas, jungtis su **Praradimo simfonijų** problemomis, — tęstinumas, kuris ypač jaučiamas knygos daly, pavadintoj „Inferno". Tai nužengimas į pragarą, lyg ir savotiška **imitatio Christi,** be kurio negali būti prisikėlimo Įdomus yra „Inferno" tonas — daugiau filosofinis, negu emocinis. Autorius, atrodo, suprato, kad iš **Praradimo simfonijų** paskutinės nakties neišeisi vien tik desperatišku jausmų įtempimu, kad reikia pergalvoti, išsiaiškinti vėl viską nuo pradžios. Pagrindinės problemos čia yra pažinimas,

ištikimybė ir instinktas. Pažinimas, laikomas prasilaužimu pro tradicinių vertybių kiautą, gali nuvesti į dvasios sutemas, nes dangus dažnai užsirūstina, išgirdęs klausimą „kodėl", ir niekados neatsako. Todėl matome autoriaus pirmus bandymus išeiti iš tamsos, atsisakant pažinimo. Gal tokiu būdu bus galima grįžti į gimtuosius namus, kurie pasidarė svetimi.

Gimtųjų namų žmonės, jie pažinimo neturi, bet jaučia ryšį su dangum ir žeme, įprasminantį jų gyvenimą, ir kas dar svarbiau — jų mirtį, nes gi mirtis ir yra, kaip Hamletui, svarbiausia problema. Ką beieškančiam poetui pasakytų tėviškės žmogus? Eilėraštyje (tarp kitko, labai reikšminga, kad jis parašytas prozos forma) skaitome: „Aš taip norėjau juos paguosti, bet, atsiminęs vieno seno ūkininko skundą: 'Mes kenčiame ir juntame nežinomą jums Dievą, tai kam jūs norite mums prarają atverti', neištariau nė žodžio. Paskutiniai jų žodžiai buvo fantastinė žingsnių ir durų kalba, kurios klausydamas aš viską supratau". Ką suprato poetas ? Kad yra gili lietuviško kaimo mistika, įprasminanti kasdienybę:

Ateis, kaip nusitrynęs metalinis pinigas, sena
/Uršulė
Ir sems be galo sunkų vandenį mediniais kibirais.
Ir man ji bus didysis Simbolis prasmės, kodėl
/prikaustytos
ledu prie žemės senos vyšnios kantriai tūno
Ir keliasi žolė iš kelio žemės sumintos,
Kodėl kiekvienas medis po daugybės vasarų ant
/žemės griūna
Ir miršta begaliniam džiugsmui jį išugdžiusios
/gamtos.

Ir poetas jau nebenori būti „liguistas palaidūnas, kurs liūdėdamas atsiminimų klauso"; jis pats stato sau naujus dvasios namus, ant kasdienybės žemės:

Dabar esu žmogus, kurs išgyveno ir suprato liūdesį,
Kurs niekad nebešauks, kad kasdienybė jam skaudi.
Tikrai jau niekad žmogui. Tik sparnuotam klevo
/grūdui
Ir savo motinai — stichijai gamtai melsis siela
/išdidi.
O kūnas jaus, kad su manim gyvena gimtas kraštas,
/kaip ir aš, ilgai išsivadavimui kelių neradęs .

Su atsisakymu nuo pažinimo ir su kasdienybės priėmimu atsiveria lyg ir nauja didelė tiesa — gyventi reikia ne protu ir ne žodžiais, bet instinktu, kuris taip pat yra ir kūrybos versmė. Reikia instinktyviai suprasti ir priimti gyvenimo ir mirties ratą; gyvenimą, žinoma, nesunku priimti, bet reikia susitaikyti su mirtimi. Ir tada:

Ir nuostabus bus mūsų žemiškas prisikėlimas:
Mano dvasia, išsivadavusi iš pažinimo ir mirties
/griuvėsių,
Instinkto vedama sustos pavasario vidudienį prieš
/saulę.

Todėl žmogus-gamtovaizdis atsisako metafizinio Kristaus ir jo prisikėlimo, kuris gi reikalauja neprisirišti prie to, kas laikina. Gana keista ir įdomu, kad jo žodžiai skamba panašiai į Ivano Karamazovo žodžius Dostojevskio romane, kada šis „grąžina bilietą" į dangaus harmoniją. Tik niliūniško žmogaus priežastys yra kitokios:

Jeigu silpnybės valandoj Jis, paprastas kaip duona,
/vėl ateitų
Ir ant išvargusios galvos uždėtų spindulingą ranką,
Argi nebūtų išdavystė atsigerti Jo paguodos?
Argi nebūtų persunku už amžinybę atiduoti
Sumindžiotą ant kelio kurmį
Ir veidrodyje likusius auksinio ąžuolo lapus?

Ir jeigu mes negrįšim tais keliais, kuriais Jisai /norėjo,
Ir jeigu mes, kad ir beviltiškai, norėsim ginti savo /Vardą,
Argi galės Jis kaltint mus, prie durų, amžių /tamsoje
Bežaidžiančius savam pasaulyje suradęs?
Išgirdęs Jo žingsnius, aš prisiriščiau prie namų /kaip Odisėjas
Ir, apsisprendęs nepažinti Dievo saugomos tiesos,
Nuliūdęs pasakyčiau jam, kad eisiu vienas,
Norėdamas ir mirt ir prisikelt tik sau.

Ir šitas priėmimas mirties ir kasdienybės pagimdo ištikimybę žemei iki mirties, priimant mirtį kaip neišvengiamą pralaimėjimą, bet jos metafizinės prasmės nepripažįstant. Poetas sako medžiui:

Aš išdaviau tave! Seniai turėjau grįžti!
Prie tavo kūno aš turėjau gyslom prisirišti
Ir iki galo taip kovot su mirtimi.

Šitame nusistatyme, šitame „sunkiame patriotizme žemei" yra kažkas pagoniško, kas sieja Niliūną šioje stadijoje su, pavyzdžiui, Škėmos „senuoju, muzikaliuoju aisčiu", kuris irgi mokėjo tik „gimti, gyventi, mirti", bet taip pat ir su tuo, kas yra pagoniška Graikijos legendoje bei renesanso dvasioje:

Skamba ir vėl tolumoj Sileno girtaujančio dainos;
Senio veidas ramus, kad išeis, kad nemirs, bet /sugrįš čia:
Miško pavėsy žalsvam maudosi krykšdamos nimfos,
Ir vėsiam vandeny panyra karštos jų krūtys.

Bet ką tai reiškia sugrįžti ? Ištirpti žemėje, supūti ir pavirsti gėlių žiedu, šaknų sula. Ir netekti sąmonės ? Ar tai amžinybė yra tas pats, kas nebūtis ?

Kai pamažu pralaimint išvaduojanti ugnis apims

/mane, kaip žemę apima pavasaris,
Ir negrąžinamai sudegins tai ,kas verčia nuotykių
/ieškoti, pralaimėti, keltis ir jau amžinai
sukniubt,
Išsivadavusiai ir laisvai mano dvasiai —
Kažin ar amžinybė bus tas Eldorado nuostabus?

Ir žaizda atsiveria kartu su naujo nerimo nubudimu, su nauju troškimu nugalėti mirtį. Vėl reikia leistis į žemę, kaip sielą sukrečiančiame eilėraštyje „Inferno", kur gimtoji žemė pavirsta į Sodomą ir ištikimybė jai į groteskišką „danse macabre", ir nepažinimas, instinktas ir ištikimybė žemei pasirodo esąs paskutinis velnio žodis. Ir vėl grįšta amžių švytuoklė, ir poetas vėl iškeliauja po šito paskutinio šiurpaus grįžimo į namus.

Naujon kelionėn poetas išeina kažkaip ramiai, iš lėto, atidžiai įsiklausydamas į ilgesį ir gamtą, jau ne tam, kad pati gamta pavirstų, bet kad išskaitytų joje, taip sakant, ženklus ir stebuklus, vedančius į paskutinį, gal tikrąjį, eldoradą:

Aš atsisėdu ant drėgnos kapų tvoros, kaip mokinys
/prie knygos
Su iliustracijom aštrių pavasario spalvų.

Taigi naujas Niliūno poetinis „aš" yra mokinys, iš mirties ir iš gyvybės semiąs sau naują supratimą. Gal likimas ir begalybė buvo iššaukti kovon per anksti, gal pirma reikia pagilinti savo dvasios turinį. Ir trečioje knygoje, **Balandžio vigilijose,** išsivysto naujieji ieškojimai pasauliuose, į kuriuos aistringas Niliūno tremtinys dar nebuvo įžengęs. Vienas tų pasaulių yra moters kūnas:

Rasotais kūnais moterys sapnuoja sutuoktuvių
/guoly,
Žinodamos, kad jos dabar taip tyros,
Kaip išsipildymo diena. Venera,

Nuskendus Adrijos gelmėj,
Su kriauklėmis ausyse ir su maurais plaukuose,
Nubunda Tavo rytmetį. O kaltas nekaltume!
O nekaltas ir nesuteptas kaltume!

Kitas pasaulis yra moters siela, galima net sakyti, amžinasis moteriškumas, kuris turi jėgos išvesti iš tamsybių:

Mergaitė — didelis balandis plazdančiais
Plaukais, spindėdama ir būdama
Ir vėjas ir naktis ir medis,
Peisažo prieblandos skambėjimu
Vedėsi už rankos aklą Minotaurą:
Taip — lyg būtų nešusi nulaužtą medžio šaką.

Abu tie pasauliai priklauso prie antrojo poetiškos tikrovės rato, kartu su visam pasauly menininkų sukurtomis formomis, spalvomis ir žodžiais. Tikrasis antrojo rato turinys yra sielų bendravimas. Tuo būdu panaikinama vienatvė, ir individo būtis nepasibaigia jame, bet tęsiasi per šimtmečius, nepabaigiama žmogiškos sąmonės ryškėjimo srove. Dabar poetas gali visiškai naujais žodžiais kreiptis į žemę:

Tu mums esi ir būsi neištikimybės
Testamentas palikuonims. Neištikimybė Tau
Yra realizavimosi šauksmas. Ištikimi
Palieka tiktai neišgirdę
Likimo žodžių, nesodinę
Svetimo Tau pažinimo medžio kūne;
Nepatyrę nei tiesos nei maišto skonio.

Durys, Slenkstis ir Liepsna — dievai
Kuriuos mes radom nužudytus, neišvengė
Bausmės ir niekuomet nebesikels. Kaštanas
Žydėjęs vėjo supamų blakstienų
Tyloj, stovi suanglėjęs lietuje. Knygoje kandis
Mirė ties *Talita kumi.*

Talita kumi — Kristaus stebuklas, prikėlęs iš numirusių

mergaitę. Ties juo numiršta ankstyvesni ieškojimai ir prasideda didžioji transformacija. Kandis pakyla nuo knygos drugeliu. Šitokioj nuotaikoj Niliūno žmogus — ne žmogus gamtovaizdis, bet žmogus-mokinys — pradeda suvokti Kristaus prasmę. Tuo būdu kelionė į eldoradą nuveda į mistiškus krikščionybės takus. Gal kam iš mūsų tai yra tik dar vienas akligatvis, bet Niliūnui, bent dabar, bent gal tik šioje stadijoje, tai ir yra eldoradas — nuolatinis dvasios šviesėjimas sielų bendravime per Kristų. Vienuolis ir poetas, ėję skirtingais keliais, susitiko mistiška šviesa žėrinčiam Golgotos kalne. Ir nuo šio momento jo kūryboje pradeda skambėti intymus monologas — malda:

Bet Tu tiktai *buvai* daugiau už mus. Žinojai
Ir kalbėjai mūsų tiesą ir mūsų rūpestį
Taip degti, kaip kūnas dega. Prieš Tavo atėjimą
Kiekvienas teismas ir kiekvienas skausmas
Buvo teisingas; kiekviena būtis —
Permatoma; kiekvienas žodis
Žinojo savo gelmę ir ribas ir buvo
Sunkus tik Dievo svoriu, bet nebuvo
Džiaugsmo: tikėti, abejoti ir išnykti;
Mylėti žmogų, ne tradiciją; mylėti
Moterį, ne paprotį ir instinktą; užgesti,
Bet nebūti užgesintam, šventei pasibaigus.

Šitoks Kristus yra renesanso pilnakūnis Kristus, matomas Michelangelo paveiksluose. Jeigu asketiška krikščionybė ištraukė iš žemės gyvybines sultis ir paliko tik sudžiūvusias šventųjų figūras auksiniame dangaus ilgesio fone, tai Niliūno suvokiamas Kristus — „pagoniškas", pilnas žemės ir žiedų ir kūnų šilumos — suteikia naują prasmę Biblijos žodžiams, kad Dievas sukūrė visatą ir matė, kad viskas joje buvo gera. Tuo būdu paskutinėse Niliūno kūrybos stadijose jaučiama lyg ir pagoniškų ir krikščioniškų tradicijų jungtis. Ar tokia jungtis vis dėlto yra įmanoma ir ar poetas ją yra visai suvokęs — gali parodyti tik ateitis.

VAIZDAI

JONAS MEKAS

1.

Įbridęs,
vidury upės,

su
meškere,
stovi
žmogus.

Atrodo,
niekas jam
lyg
nerūpi --

Ramus
stovi jis,
ir,
nejudėdamas,
žiūri,

kaip juda
plūdė,
kaip
plaukia rūkas.

2.

Ir vėl
lyja
lietus.

Aš guliu
taip
ir klausaus,

kaip
lietaus
lašai
plyšta

ant
kiemo,

lyg tai
lytų
į
pat sielą.

3.

Lepiam
liepų
šešėly

sėdi
žmogus.

Jis
žiūri,

kaip
ant sūpuoklių
vėjas

kedena
mergaitės
plaukus,

kaip dreba
liepų
dangus.

4.

Vaizdas
tiktai,

tiktai
upelio gluosnyje
paukštis
supasi,

tiktai
dega saulė
upelio
lūpose,

tiktai.

5.

Baltame
saulės
vidudieny

nejudėdamos
dega
valtys.

Aš sėdžiu
taip,

ir nei
vėjo,
nei balso.

Tik,
iš įlankos,
ateina
tolimas

motorlaivio
garsas.

6.

Ant kranto
sėdi
žmogus.

Jis žiūri,
kaip
atsispindi
dangus,

kaip
juda žolės.

Tada,
vėl,
pakelia akis
į tolį.

RAKETOS VIRŠ SODO

JULIUS KAUPAS

Petras Degutis kartu su rėkaujančiais mokiniais iškūrė į gimnazijos kiemą ir paleido popierinį karvelį į dangų. Buvo pasibaigusi paskutinė šeštadienio pamoka.

Drumzlinam danguj sukosi varnos ir drėgnas vėjas pūtė virš stogų. Patvinęs Nemunas nešė ledus. Buvo ankstyvas 1926 metų pavasaris.

Petras įsmuko į bendrabutį ir ėmė paskubomis praustis. Jis buvo plonas berniukas mėlynom akim, šlakuota nosim ir gyva šypsena lūpose. Ištempęs kaklą, jis susisagstė juodą gimnazisto uniformą ir bergždžiai bandė sušukuoti pasišiaušusius plaukus.

— Tai namo, Petrai? — šyptelėjo praeidamas Tėvas Rimkus.

— Namo, tėve, — linksmai atsakė šis. Susikišęs į portfelį reikalingus sąsiuvinius ir nešvarius marškinius, jis nubildėjo laiptais į kiemą.

Prie geležinių gimnazijos vartų stoviniavo Vincas, lyg kažko laukdamas.

— Ei, Petrai, — šūktelėjo jis ir mostelėjo ranka, — einam prie santakos. Ar matei, kaip ledai eina? Verčiasi vienas per kitą, net baisu!

— Ne šiandien! Skubu namo, — papurtė galvą Degutis ir nuskubėjo Rotušės aikštės link.

Iš prieplaukos sklido smalos kvapas. Pro aptrupėjusį kirpyklos tinką raudonavo plytos. Vėjas pleveno jo palto skvernus.

Ant kampo laukė konkė. Rudas arklys stovėjo tarp bėgių, nuleidęs galvą.

Užduseęs Petras įšoko į konkę ir atsistojo šalia vežiko. Šis baigė rūkyti pypkę, iškratė pelenus ir nusispiovė. Užsimaukšlinęs juodas pirštines, jis atsuko stabdį ir pliaukšterėjo botagu arkliui per nugarą.

— Nooooo, bėri!

Prasidėjo ilga kelionė per miestą. Arklys mieguistai klapsėjo netašytu grindiniu. Keleiviai skaitė laikraščius, kalbėjo apie potvynį arba tiesiog snaudė, atsirėmę į sieną.

Vaikas stebėjo vežiką. Šis rinko iš keleivių pinigus ir dėjo į juodą odinį krepšį, plačiu mostu plėšė bilietus, pliauškino vadelėmis ir ties kiekvienu kampu šaukė užkimusiu balsu:

— Tprū, bėri! Atsargiai, atsargiai! Nesigrūsti! Laisvės alėja! Persėsti į Žaliąjį kalną! Laisvės alėja! Ne, ponas, Kanto gatvė sekantis sustojimas. Važiuojam! Nooo, bėri, nemiegok!

Konkė Petrui buvo nuostabus pasaulis. Dulkėti stiklai, saulėgrąžų lukštų primėtytos grindys ir sulytos odos kvapas kažkuo traukė jį. Rodos, jis būtų galėjęs visą dieną važinėti po miestą ir jam niekad nenusibostų. Namie jis buvo prisirinkęs pilną dėžę senų konkės bilietų. Pranas rinko "Bublički" papirosų dėžutes, o Vincas kino filmų iškarpas, į kurias galima buvo žiūrėti prieš lempą. Petras tačiau buvo įsitikinęs, kad jo kolekcija buvo pati geriausia.

Petro tėvas buvo konkės vežikas. Prieš dvejus metus jis mirė džiova. Motina tada pradėjo dirbti šokolado fabrike, o Petras apsigyveno bendrabuty ir tik savaitgaliais parvažiuodavo namo. Jis kartais užsidėdavo taukuotą tėtės kepurę ir žaisdavo, pasistatęs konkę iš apverstų kėdžių.

Pagaliau konkė pasiekė paskutinę stotį Gedimino gatvėj, ir visi keleiviai išlipo.

— Sudiev, ponas vežike, — tarė Petras.

Šis, matyt, neišgirdo, nes nieko neatsakė ir, išlipęs pro kitą pusę, patapšnojo arkliui per kaklą.

Mosuodamas portfeliu, Petras nudundėjo gatve.

Jis gyveno žaliam mediniam name Miško gatvėj. Drėgnos kaštanų šakos juodavo prieš dangų. Smaluota ir vaikų nulaipiota vyšnia siūbavo vėjuje, brazdėdama į langą.

Petras pravėrė duris ir sušuko:

— Aš jau namie, mama!

Ona Degutienė pasirodė duryse. Ji buvo 32 metų moteris, graži, liekna, bet suvargusi ir jos juoduose plaukuose vietomis žibėjo sidabras.

— Gerai, kad sugrįžai, — nusišypsojo ir pabučiavo vaiką į kaktą. — Svečių turim šiandien.

Petras dirstelėjo į salioną.

Ant nutrintos raudonos pliušo sofos sėdėjo policininkas Virbickas, apsivilkęs mėlyna uniforma su auksinėm sagom. Petrui net žadą užėmė.

— Na, Petruk, ar pažįsti mane? — nusijuokė Virbickas ir atsistojęs pakėlė vaiką taip aukštai, kad jo galva atsimušė į lempą. Virbickas buvo stambus vyras su randu žande. Visi vaikai jį pažino: jis gyveno ties kampine vaistine ir visiems labai patiko, nes buvo panašus į kaubojinių filmų artistą Tomą Mix. Vaikai spėliodavo, kaip jis gavo tą nepaprastą randą veide.

— Taip, pažįstu, — šūktelėjo Petras. — Virbickas!

— Na, matai, ir pavardę žinai! Ar nebijai manęs? Cha-cha-cha! Na, štai čiupk kokį saldainį, — ir jis paėmė nuo stalo auksinę saldainių dėžę.

Vaikas nusišypsojo. Jam buvo kažkaip keista, kad salione nei iš šio nei iš to vėl atsirado suaugęs vyras, ir visai ne toks, kaip sulysęs dėdė Tamošius.

— Nebijau! — tarė jis, įmdamas saldainį.

— Na, matai, Ona, ar nesakiau? — vėl nusijuokė Virbickas, žvelgdamas į Degutienę, ir pastatė vaiką ant grindų. — Didelis vyras iš tavęs, Petrai. Sakyk, kuo tu

norėtum būti užaugęs?

— Konkės vežiku, — atsakė vaikas. Jam niekad nepatiko atsakinėti tokius juokingus ir nesvarbius klausimus, bet šį kartą jam kažkodėl atrodė, kad atsakyti reikia.

Jis vogčiom dėbtelėjo į saldainių dėžę, svarstydamas, ar čia nepaimti dar vieno saldainio.

— Ne, ne, prieš pietus daugiau ne, — Degutienė atspėjo jo slaptą mintį. — Eik persirenk, ir tuoj eisim valgyti.

Petras pažvelgė pro virtuvės duris. Stalas buvo padengtas trims žmonėms. Vidury stovėjo raudono vyno butelis.

Jis nuėjo į savo kambarį ir ėmė rengtis. Viskas šiandien buvo kitaip negu visada. Net ir mama atrodė kitokia — linksmesnė ir ne tokia nuvargusi.

Petras ištraukė iš palovės seną muilo dėžę ir nunešė į salioną.

— Žiūrėk, — pasigyrė jis Virbickui, atvožęs dėžės viršų. — Konkės bilietai!

— Matai, kiek prisirinkęs! — nustebo Virbickas ir paėmė žiupsnį.

— Ką tu, Petrai, su tais bilietais, — sudraudė motina. — Matai, kad nešvarūs.

— Tu nesupranti, mama, — aiškino Petras. — Niekas tiek neturi.

— Nebloga kolekcija, — pritarė policininkas. — O pašto ženklų pats tai nerenki?

— Ne, nerenku.

— Matai, — svarstė Virbickas. — O žinai ką, aš namie turiu visą krūvą senų rusiškų pinigų. Dar nuo caro laikų. Po rublį, ir po dešimt, ir dar visokių. Aš atnešiu tau, galėsi turėti. Būsi kaip milijonierius.

Petras nudžiugo. Jam seniai kas buvo dovanų beatnešęs. Virbickas jam ėmė dar labiau patikti.

— Bet už juos, tur būt, krautuvėj nieko neduotų, — suabejojo jis.

Virbickas juokėsi.

— Aišku, Petreli, kad ne, — paaiškino motina. — Seni rubliai. Bet įdomu pažiūrėti, kokie pinigai anksčiau buvo. Dabar nešk tą dėžę į savo kambarį, ir einam valgyti.

Tą dieną pietūs rodės iškilmingi ir skanesni nekaip visuomet. Bendrabuty tokių niekuomet neduodavo. Virbickas pylė vyną į stiklines, vis kalbėdamas ir juokdamasis, o mama žiūrėjo į jį ir šypsojosi.

— Taip, — pagaliau tarė policininkas, padėjęs šakutę, ir užsirūkė papirosą. — O ar tau, Petrai, kartais nenusibosta bendrabutis?

— Nusibosta, — prisipažino vaikas. — Daug geriau namie...

— Žinoma, namie būtų visai kitaip, — tarė policininkas ir atsisuko į Degutienę. — Lygiai kaip kalbėjom. Vaikui kur kas geriau pas tėvus: viskas sava ir meilės daugiau. Ką ten pas svetimus. Nebūtinai, aišku, šitam namely — reiktų daugiau vietos. Ne vien dėl mūsų, bet svarbiausia dėl vaiko. Nupirkčiau tau dviratį, žiūrėk — viens du, ir tu jau mokykloj.

Jis atsisegė uniformos apikaklę ir susimąstė.

— Ir tau, Ona, vieta ne fabrike, o namuose. Žiūrėk, dabar pati vis viena. Mano algos pilnai pakaktų pragyventi. O jeigu šiek tiek pinigų iš to palikimo prisidėtų, irgi ne pro šalį. Žinai, pradžiai, įsikurti, baldams ir šiaip šiam tam.

Degutienė paraudo ir nugėrė arbatos gurkšnį.

— Ką tu, Jonai. Apkalbėsim viską vieni. Kam čia vaikui visko klausyti. Ar jis daug supranta?

— Gal teisybė, — prisipažino Virbickas, šluostydamas lūpas. — Bet ir vaiko nuomonė čia svarbi. Ir jo gyvenimas pasikeis. Pagalvok, visa jo ateitis. Ar ne taip, Petrai?

— Taip, — atsakė Petras ir dairėsi klausiančiu žvilgsniu į juos abu.

Po pietų jie sėdėjo salione ir šnekėjosi. Petrui aiškėjo, kad kažkas svarbaus mezgasi. Jam knietėjo daug ko paklausti mamos, bet buvo kažkaip nedrąsu, ir jis laukė, kol jie liks vieni du. Jis bandė įsivaizduoti, kaip atrodytų namas, jei Virbickas gyventų su jais, ir nusprendė, kad namuose iš tiesų kažko trūksta.

— Kur jūs gavot tą randą? — įsidrasinęs paklausė jis policininko.

— Petrai! — sudraudė motina. — Gėdinkis.

— O, čia nieko blogo, — nuramino vaiką Virbickas. — Įdomi istorija. Matai, Petrai, man kartą teko suimti pabėgusį kalinį Blankį. Girdėjai apie Blankį? Ne? Labai pavojingas nusikaltėlis. Ne vieną žmogų buvo nugalabijęs. Sužinojom, kur slepiasi nenaudėlis. Išlaužėm duris, ir aš su dviem vyrais šmakšt į vidų. Bum! Bum! ėmė šaudyti Blankis. Jei nebūčiau laiku pašokęs į šalį, manęs gal ir gyvo nebūtų. Bet sugriebėm vyrą, surakinom ir marš — atgal į cypę. Jeigu toks, tai ir sėdėk po raktu.

Petrui net kvapą užėmė, tokia drąsa!

— Gaila, bet turėsiu eiti, — tarė Virbickas, pažvelgęs į laikrodį, ir atsistojo. — Turiu dežūruot nuovadoj. Rytoj vėl užeisiu. Galėsim plačiau viską apkalbėti. Ir su tavim, Petruk, noriu geriau susipažinti. — Minutę jis svarstė. — Sakyk, ar esi kada raketą šovęs?

Petrui širdis ėmė plakt smarkiau.

— Ne, — sumurmėjo jis.

— Tai gal einam visi į sodą, — pasiūlė Virbickas.

Kieme buvo prietema. Kur-ne-kur švietė langai, atsispindėdami tirpstančio sniego balutėse. Rūsy užkimusiu balsu dainavo batsiuvys. Praėję malkinę, jie atsidarė sodo vartelius ir sustojo prie agrastų krūmo. Sniego dėmės baltavo patvoriuose. Virbickas ištraukė revolverį ir įdėjo didžiulį šovinį.

— Na, žiūrėk gerai, — tarė jis ir paspaudė gaiduką.

Pasigirdo šūvis, ir po kelių sekundžių žalia raketa sprogo danguje. Milijonas šviesių kibirkščių pabiro ant

aptemusio sodo.

— U-u-u! — stebėjosi Petras, pristulbintas baisaus reginio, ir pažvelgė į šalimais stovinčią motiną.

— Matai, Petrai, čia nieko ypatingo, — paaiškino Virbickas, vėl užtaisydamas revolverį. — Žiūrėk, va, paimk už rankenos, ne, ne taip, bet va šitaip. Gerai. Na, ir dabar — spausk gaiduką... — Jis prilaikė vaiko ranką, pakreipęs vamzdį įstrižai į viršų. — Spausk stipriau.

Petras užmerkė akis ir paspaudė.

Suskambėjo šūvis. Šį kartą raketa buvo raudona. Kibirkštys sutratėjo danguje, ištryško į šalis ir pamažu geso, krisdamos į žemę. Plakančia širdim Petras laikė revolverį, jausdamas šiltą policininko delną ant rankos, nedrįsdamas net kvėpuoti. Jam rodės, kad dabar turės įvykti kažkoks stebuklas, kokio jis niekad nebuvo matęs.

— Gražu, — pagaliau tarė Degutienė. — Bet dabar užteks. Eikim namo, kol nesušalom.

Virbickas palydėjo juos iki durų.

— Tai iki rytojaus, — atsisveikino jis ir nužygiavo link gatvės.

Petras sekė jį akimis, jausdamas mamos ranką ant peties.

Įėjęs į virtuvę, jis sustojo prie stalo. Jis pauostė vyną Virbicko stiklinėj, vienu gurkšniu išgėrė ant dugno likusius raudonus lašus ir susiraukė.

— Kažin kodėl dideli visuomet geria vyną? — spėliojo jis. — Daug geriau limonadas. — Jis atsigręžė į mamą. — Mama, ar tau patinka policininkas Virbickas?

Degutienė prie stalo ėmė tvarkyti lėkštes.

— Nieko. Geras vyras, — atsakė ji. — Bet tu pirmiausia padėk stiklinę. Jei nori, pieno įpilsiu.

Petras papurtė galvą.

Mama atsisėdo ant sofos. Ji paėmė fotografijų albumą nuo staliuko ir atvertė vestuvinę nuotrauką.

— Kaip manai, Petruk... — tarė ji sūnui, nenukreipdama akių nuo fotografijos, lyg kalbėdama ne jam, o mirusiam vyrui. — Ar norėtum turėti naują tėvelį? Su-

pranti...

Aišku, Petrukas viską suprato. Virbickas bus naujas tėvelis ir gyvens su jais. Petrukas jam aprodys visą namą ir slaptą plyšį tvoroj, per kurį galima išlysti į gatvę. Jie eis pasivaikščioti, šaudys raketas, Virbickas pasakos apie paslaptingus plėšikus, o Petro draugai, atėję į svečius, stebėsis ir pavydės jam. Kodėl mamos abejoja, ar vaikai ką nors išmano?

— Supranti, Petruk, — tęsė motina, — namuose reikia vyriškos rankos. Kaip manai, ar tėvelis pritartų, jei aš vėl sumanyčiau ištekėti?

— Žinoma. Mūsų klasėj visi vaikai turi po tėvelį, — pritarė Petras. — Jie visuomet ir dienyne pasirašo.

Degutienė nusišypsojo.

— Dar viena staigmena nutiko, — tęsė ji. — Gavau laišką iš Amerikos, kad dėdė Frankas numirė. Atsimeni dėdę Franką, kur Pensilvanijoj anglis kasė... Jo fotografija čia kažkur turi būti. Štai, čia dėdė Frankas.

Storas praplikęs vyras su cigaru burnoj žvelgė į jį iš pageltusios nuotraukos, atsirėmęs į automobilį.

— Jis visą savo turtą mums paliko.

Tą naktį Petrukas sapnavo, kad jis važiavo konke, užsidėjęs policininko kepurę, ir iš didelio revolverio šaudė raketas į orą. Virbickas gi stovėjo šalia ir juokėsi, varydamas arklį vadelėmis.

Jis atsikėlė anksti ir, susiradęs apdriskusius Šerloko Holmso memuarus spintoje, įniko skaityti.

Po pusryčių jis su motina nuėjo Įgulos bažnyčion. Sėdėdamas ant suolo moterų pusėj, jis bailiai žiūrėjo į rūsčius sparnuotų angelų veidus. Jeigu Virbickas būtų kartu, mąstė jis, juodu galėtų sėdėti kitoj bažnyčios pusėj su vyrais.

Grįžęs iš bažnyčios, Petras nuobodžiaudamas čežėjo po kiemą. Jis apžiūrėjo patvory kėpsantį aptirpusį sniego senį. Nulaužęs nuo stogo spindintį varveklį, Petras įsmeigė jį seniui į veidą nosies vietoj. Paskui jis nušokavo šaligatvio kvadratais iki vaistinės ir apžiūrėjo

lange sustatytus vaistų butelius, tarpais žvilgterėdamas į Virbicko namo duris.

Po kiek laiko gatvėn išvirto Mikas. Vaikai ėmė svaidyti sniego gniūžtes, skaičiuodami, kuris daugiau sykių pataikys į telefono stulpą. Petras papasakojo draugui apie raketas, o šis jam apie vakar matytą filmą.

— Ar nurėtum turėti dviratį? — lyg niekur nieko paklausė Petras.

— Žinoma, — susisvajojo Mikas. — Bet kas tau duos dviratį. Mūsų gatvėj tik vienas Juozas teturi.

— Aš gausiu, — pasigyrė Petras.

Už kiek laiko atsirado ir Pranas.

— Klausykit, ar ne puiku, — tarė jis draugams, rodydamas naują "Bublički" papirosų dėžutę, ir ėmė garsiai deklamuoti ant pokelio išspausdintą reklamą. — Klasėj mums visokius nuobodžius eilėraščius liepia mokytis. Kodėl ne šitą? Nunešiu į klasę ir parodysiu mokytojui.

— E, ką tu, — numojo ranka Mikas. — Čia ne mokiniams. Čia tik tiems, kur rūko.

Pagaliau gatvėj pasirodė Virbickas. Pranas paslėpė papirosų dėžutę kišenėj, o Mikas nežymiai numetė sniego gniūžtę ant šaligatvio ir sutrypė kaliošo kulnu. Petro krūtinę užplūdo šiltas jausmas.

— Tai ką, vyrai, nekoks oras,, — tarė prie jų prisiartinęs policininkas ir pažvelgė į dangų. — Na ,o tu kaip, Petrai? Atnešiau tau tuos rublius, kur žadėjau. Sakyk, ar mama namie?

— Namie, — patvirtino vaikas. Jis išsišiepė nuo ausies iki ausies, pamatęs, kokį įspūdį Virbickas padarė draugams.

— Tai dabar aš einu namo, — tarė Petras ir nužingsniavo su policininku gatve, gerai žinodamas, jog draugai žiūri į jį iš paskos su pagarba ir pavydu.

Kailiniais apsivilkęs žydas plovė skardinę ir aprūdijusią krautuvės iškabą. "A. Chomskis. Visokių prekių krautuvė" — buvo užrašyta viršuj, o žemiau nutapyta

cukraus galva, suvyniota į mėlyną popierių, sūris, riestainių virtinė ir kažkokia žuvis kreiva galva.

Petras gyveno stebuklingam pasauly. Namuose jis visuomet sutikdavo Virbicką. Jie lošdavo šachmatais arba eidavo į prieplauką garlaivių pažiūrėti. Tais metais Nemuno ir Neries santakoj susikimšo ledai ir Kaune prasidėjo potvynis. Vaikštinėdami Kęstučio gatve, jie žiūrėjo, kaip žmonės irstosi laiveliais, ir Petras galvojo, kaip įdomu būtų gyventi apsemtame name. Dažniausiai tačiau vaikas žiūrėdavo į policininką iš šono, stebėdamas, kaip jis juokiasi, užkišęs nykštį už diržo ir kaip šnekasi su mama, planuodamas ateitį. Kambarys kvepėjo aulinių batų oda ir tabaku. Vaikui patiko, kad mama daugiau puošės, buvo linksmesnė ir atrodė gražesnė.

Kartais Virbickas jam duodavo dvidešimt centų ir siųsdavo į Chomskio krautuvę nupirkt saldainių. Petras jausdavo, kad jie nori pasilikti vieni arba aptarti ką nors svarbaus, kas ne vaikams girdėti. Tada jis neskubėdavo namo. Jis žiūrinėdavo skardines dėžes su visokiais saldainiais, riestainius, saulėgrąžas, popierinėse dėžutėse sudėtas sagas, siūlus ir muilo gabalus. Jo akis visuomet traukdavo šokoladinės žuvytės, suvyniotos į blizgančius popieriukus, bet jos kažkaip atrodydavo perdaug skanios ir jų pirkti jis nedrįsdavo. Krautuvė jam buvo nelyg paslaptinga plėšikų ola, pilna nepaprastų lobių.

Policininkas Petrui buvo kaip šeimos narys. Jis pasakodavo mamai apie savo darbą ir jie darė vestuvių planus. Virbickas siūlė lukterėti, kol susitvarkys palikimo reikalai.

— Ne todėl, kad tie pinigai taip jau svarbūs, — aiškindavo jis, — bet žinant padėtį daug lengviau planuoti ateitį.

Iš Amerikos tačiau naujų žinių vis nebuvo.

Pamažu atėjo pavasaris. Oras atšilo. Balandžiai vaikš-

tinėjo ant bažnyčios stogo, lesdami duonos plutas. Kaštonų žievė sudrėko, pajuodo ir prisipildė keistos gyvybės. Netrukus ėmė sprogti pumpurai. Linksmas vėjas nešiojo plakatų skiautes. Laisvės alėjoj ėmė vaikščioti studentai, ir skurdžiai apsirėdžiusios mergaitės pardavinėjo žibutes. Šaligatviai išdžiūvo ir pamėlo; krautuvių languose spindėjo saulė. Petras buvo pilnas energijos. Po pamokų jis su draugais žaisdavo futbolą kieme, lošdavo šachmatais ir vis laukdavo šeštadienio.

Buvo šilta gegužės popietė, kai Petras grįžo namo. Vaistinės buteliuose žaidė saulės spinduliai. Atvira karieta pravažiavo karininkas su besijuokiančia moterim.

— Labas, — tarė Petras kiemsargiui, kuris dažė medinę tvorą, mirkydamas teptuką į dažus. — Tai dabar tvora bus mėlyna?

— Mėlyna, — patvirtino šis.

Vyšnia ties langu žaliavo, skleisdama naujas šakeles. Seni kaštonai žydėjo kieme ir per žiedus vos matėsi aprūkęs Darginavičiaus kaminas.

Vaikas švilpaudamas įėjo į namus.

Prie stalo sėdėjo mama su Virbicku, abu tylūs ir susimastę, lyg ką sunkaus svarstydami.

— Labas mama, labas ponas Virbickai, — linksmai pasisveikino vaikas, apsimesdamas nepastebįs jų susirūpinusių veidų, ir trinktelėjo portfelį ant stalo. — Ot aplošiau Vincą šiandien! Daviau matą per keturis ėjimus.

Virbickas tačiau nė nepažvelgė į jį.

— Tai viskas? — kreipėsi jis į Degutienę nusivylusiu balsu ir padėjo laišką ant stalo.

— Taip. Trys šimtai litų, — patvirtino mama. — Iš pradžių rodės, kad bus daugiau. Bet apmokėjus skolas ir mokesčius, atlyginus advokatui, tiek ir teliko.

Virbickas mąstė. Jis užsidegė papirosą ir, suraukęs kaktą, pažvelgė pro langą.

— Planai trukdosi, — pagaliau nusprendė jis. — Juk sakėm, kad tie pinigai bus reikalingi pradžiai, įsikū-

rimui. O dabar pradėk tuščiomis rankomis. Bus sunku.

Mama tylėjo.

— Aš manau, kad, taip reikalams susiklojus, teks viską atidėti. Vis tik reikia šio to. Kaip gi taip be pinigo.

Jis ištraukė iš kišenės nosinę, nusišnypštė ir, lyg prisiversdamas, tarė vaikui:

— Na, sveikas, Petrai. Sakai, neblogai šachmatais sulošei? Bravo vyras.

Kiek palaukęs, jis pridūrė:

— Štai tau dvidešimt centų, nupirk ko nors pas Chomskį. Reikia atšvęst pergalę. Mes gi čia turim su tavo mama šį tą aptarti.

Vaikui rodėsi, kad jis turėtų likti čia šalia mamos ir viską girdėti. Jis pažvelgė jai į akis. Mama linktelėjo galva. Jos akys buvo liūdnos, bet tvirtos ir užsispyrusios. Petras nenorom išdūlino pro duris.

Jis patraukė purvinu šaligatviu, spardydamas nuorūkas. Ties įskilusiu rūsio langu gulėjo negyvas žvirblis.

Ant Chomskio laiptų sėdėjo Pranas ir, pasidėjęs ant kelių kartoninį skydą, peiliuku lygino jo kraštą.

— Matai, ką padariau, Petrai, — pasigyrė jis ir, apvertęs skydą, parodė kitoj pusėj pritaisytas virvutes, — Čia rankai užkišti. Dabar tik kardo reikia. O tu kur eini?

— Pas Chomskį bonbonkų, — be ūpo atsakė vaikas.

— Eime.

Krautuvėj viešpatavo prietema. Kvepėjo žibalu. Ruda skara apsigaubusi senutė lingavo prie pustuščio druskos maišo. Chomskis ėmė iš statinės silkes ir, nupurtęs rasalą, dėjo ant laikraščio.

Šį kartą Petras nusprendė pirkti šokoladines žuvytes. Įsikišęs po vieną į burną, vaikai išėjo į gatvę.

— Einam pas mane, — pasiūlė Pranas. — Aš turiu namie dar vieną kartono gabalą. Pasidaryk ir tu tokį skydą.

— Žinai, kad neverta pirkti tų žuvyčių, — pagaliau nusprendė Petras. — Skanios tai skanios, bet tuoj susivalgo, o bonbonkas žiūrėk kaip ilgai galima čiulpti.

Kiek pabuvęs pas draugą, Petras pasikišo kartono gabalą po pažastim ir nutraukė namo. Virbickas buvo išėjęs, bet mama tebesėdėjo toj pačioj kėdėj, kažką mąstydama. Ji atrodė tokia nusivylusi, kad jis priėjęs apkabino ją.

— Niekuomet, mama, nereikia nusiminti, —tarė jis. Motina jam visados tai kartodavo, kai nutikdavo kas blogo.

— Ak, Petruk, — nusišypsojo ji ir pabučiavo jį į skruostą. — Tu geras berniukas. Ką aš daryčiau be tavęs?

Minutėlę viešpatavo tyla.

— Ponas Virbickas išėjo? — paklausė Petras.

— Išėjo prieš porą minučių, — lėtai pratarė ji. — Man rodos, kad iš mūsų vestuvių nieko neišeis. Gyvensim kaip gyvenę. Tuščia to. Tavo smakras šokoladuotas. Eik nusiprausk, — ir atsikėlusi ji ėmė ruošti pietus.

Kitą dieną Virbickas pas juos nebeatėjo. Petras nujautė, kad viskas iš esmės pasikeitė, bet vis tebeturėjo slaptą viltį. Gal dar viskas susitvarkys? Matyt, Virbickas tikėjosi, kad pinigų iš Amerikos bus daugiau. Bet ar galima norėti daugiau negu tris šimtus litų? Čia gi tikri pinigai, o ne senoviški rubliai. Už juos galima būtų nupirkti visus Chomskio saldainius, o gal ko gero net ir visą krautuvę, ir dar tikriausiai liktų pinigų dviračiui. Pagaliau, juk pats Virbickas tiek kartų gyrėsi gerai uždirbąs. Be to, jis ne sykį buvo pabrėžęs, kad pinigai ne viskas.

Petras kirpo žirklėmis kartoną, darydamas skydą, bet net ir tas darbas jo netraukė.

Ketvirtą valandą jis padėjo kartoną į šalį ir tyliai išslinko pro duris. Nubėgęs prie Virbicko namo, jis įėjo į koridorių. Kvepėjo suplėkusiais popieriais. Kažkur viršuj verkė vaikas. Jis apžiūrėjo visas duris, skaitydamas pavardes: J. Kleiva, Antanas Šaulys-Šaulinskas, P. Dubys, advokatas. Anrame aukšte jis surado Virbicko pavardę ir paskambino skambutį.

Durys atsivėrė, ir ant slenksčio pasirodė pats Virbickas. Jis buvo su uniforminėm kelnėm, bet be švarko.

— A, tai tu, — tarė jis Petrui. — Ką gero pasakysi? Tave mama atsiuntė?

— Ne, — atsakė šis, ir pats nustebo, kad šneka lyg teisindamasis. — Pats atėjau aplankyti.

— Tai užeik, užeik vidun, — ir jis įvedė vaiką į didžiulį kambarį.

Gėlėtais tapetais aptrauktos sienos buvo tuščios, išskyrus seną fotografiją su būriu policininkų. Ties langu kėpsojo žalia sofa, o kampe odinis fotelis su numestu laikraščiu. Ant stalo gulėjo revolverio makštis, kažkokia knyga ir pusiau nugertas alaus butelis.

Virbickas dribtelėjo kėdėn ir įsipylė alaus į stiklą.

— Gaila, kad neturiu limonado, — pasiteisino jis, — tai neturiu kuo tavęs ir pavaišinti. Na, kaip tau mokslas sekasi? Dvejetukų negauni?

— Ne, negaunu, — šyptelėjo Petras, tebestovėdamas prie stalo.

Policininkas nugėrė pusę stiklo ir pažvelgė į vaiką.

— Tai ką gero pasakysi, Petrai? — tarė jis.

— Nieko, — atsakė berniukas.

Virbickas jo niekuomet taip neklausdavo, ir iš tiesų jis nežinojo ką atsakyti.

Kiek palaukęs, Petras tarė:

— Tu šiandien pas mus visai neatėjai. Ar niekados jau daugiau nebeateisi?

Policininkas sukruto, lyg teisindamasis:

— Ką tu čia niekus šneki, Petrai. Aišku, kad ateisiu.

Jis priėjo prie lango, pažvelgė į gatvę ir atsisukęs tarė:

— Kodėl ne, užeisiu kartais. Bet daug kas ir pasikeitė. Ne vaikams tą suprasti. Man tikrai gaila tavo mamos. Juk ji tiek vilčių dėjo į tą palikimą iš Amerikos, o, pasirodo, ten vieni niekai. Bet mes, Petrai, vis tiek būsim draugai, ar ne?

Petras tačiau juto, kad Virbickas pats netiki savo žodžiais. Jis buvo tapęs svetimu žmogum. Vaiką užgavo jo žodžiai apie mamą. Ar ne pats Virbickas daugiausia

kalbėdavo apie dėdės palikimą? Petrui kažkaip nesinorėjo ilgiau būti tam kambary. Rodos, nebuvo apie ką kalbėti.

Netrukus jis atsisveikino ir išėjo pro duris.

— Užeik vėl kada, — šūktelėjo iš paskos Virbickas. — Galėsim šachmatais palošti.

Petras pamažu žingsniavo į namus.

Chomskio krautuvės langai buvo tamsūs ir užsklęsti langinėm. Mėlyna tvora kvepėjo naujais dažais. Pavakario saulė dažė nublukusį kaubojinių filmų plakatą.

Kieme ant suoliuko sėdėjo batsiuvys ir, įsmeigęs akis į dangų, griežė armonikėle. Ties jo kojom gulėjo pasišiaušęs Rudis. Išgirdęs vaiko žingsnius, šuva pakėlė galvą ir linksmai suvizgino uodega.

KLEOPATRA

VLADAS ŠLAITAS

Prieš išgerdama nuodus,
ji žiūrėjo į veidrodį:
glostė
savo dieviškus plaukus
ir egiptietišką veidą.

Su gudrios lapės šypsena
ji prisiminė gašlų Cezarį
ir čia pat jį užmiršo.
Tiktai vieno Antonijaus
negalėjo užmiršti.

O po to,
kai nuodai po kūną pradėjo vaikščiot,
jos širdy nepaliko nieko.
Nieko --
nieko,
išskyrus vieną
baisų pyktį Romos Imperijai.

Ž. Mikšys.
Linoleumo raižinys.

TOMO MANNO PASAULĖŽIŪRA

JURGIS ŠVEDAS

Psychologie und Weltanschauung im Werke von Thomas Mann. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwuerde der Philosophischen Fakultaet der Universitaet zu Breslau, 1951, 214 psl.

Individas ir bendruomenė

Truistinę mintį apie pavienės egzistencijos ir bendruomenės gyvenimo tarpusavę priklausomybę Tomas Mannas sudramatina, panaudodamas ligos sąvoką šiam santykiui aiškinti. *Stebuklų kalne* jis norėjo įrodyti, kad šio ryšio trūkumas griauna ne tik dvasinį moralinį gyvenimą, bet taip pat turi fatališkų pasėkų ir fizinei individo sveikatai. Jeigu bendruomenės gyvenime viešpatauja korupcija, jei socialinis neteisingumas yra laiko žymė, tada pavieniam individui nepadeda joks nusikreipimas nuo tikrovės. Jeigu laiko krizėj į galutinį žmogaus prasmės klausimą, kuris netelpa jo kaip būtybės egzistencijos ribose, nerandama atsakymo, tada ir labiausiai gyvas veiklumas asmeninio gyvenimo smulkmenose nepašalina dvasinio moralinio paralyžo, kurio tiesioginė išdava dažnai būna fizinė kūno liga.

Labiausiai šio pavojaus grėsmę, T. Manno nuomone, jaučia žmonės, kurie yra atviriausi laiko ir būties klausimams — rašytojai, menininkai. Būdami jauni, jie dažnai apsiriboja individualistine pasaulėžiūra. Tačiau brendimas, "išsilaikymas" yra įmanomas tiktai asimiliuojant konkrečias gyvenimo sąlygas, kuriose rašytojas gyvena.

Literatūriniam kūrinyje turinti būti pasiekta sintezė tarp subjektyviai individualaus likimo ir objektyviai konkrečių laiko sąlygų.

Kaip šita laiko problema atrodė T. Manno kūrybinėj evoliucijoj? Iki I Pasaulinio karo galo tai buvo tautinio gyvenimo visuma, suprantama vokiško miesčioniškumo prasme. T. Mannas tikėjo ano meto vokiškojo reikalo teisingumu pasaulio problemų akiratyje. Nacionalsocializmui įsigalint, T. Mannas pakeitė pažiūrą: dabar ta objektyvaus laiko erdvė, kurioje pavienė egzistencija gali tarpti, buvo Europos tautų visuma. Pavienė egzistencija negalinti pasiduoti subjektyviam puoselėjimui idėjų, sukurtų objektyvaus istorinio laiko sąlygų, kuris praėjo. Užsispyręs šitų subjektyviosios sąmonės turinių laikymasis reiškia pabaigą, o kūrimas naujų tikėjimo turinių, asimiliuojant naujas objektyvaus laiko statomas problemas, yra vienintelė egzistencijos galimybė. Socialekonominė raida po I Pasaulinio karo sukūrė skirtingas objektyvias egzistencijos sąlygas. Tuo pačiu pavienė egzistencija turėjo būti pasiruošusi naujam išpažinimui — tautų susibroliavimui (Voelkerverbruederung).

Pagal T. Manną šitie faktai dar nėra pakankamas pagrindas tvirtinti, kad literatūra turinti eiti kartu su istorija arba ją net pralenkti. Literatūra esanti iš esmės palenkta regresyviam pažangos dėsniui (regressives Fortschrittsgesetz). Ji visuomet truputį atsiliekanti nuo laiko. "Laikas (1925) nepriima provincijos idilijos, kas tik į savo tautą prabyla, apskritai nedaug tereiškia. Tačiau laimingu sutapimu iki šiol vis pasitvirtina dėsnis, kad tasai, kuris saviesiems tapo tikrai reikšmingu, anksčiau ar vėliau bus pasaulio priimtas". (Šiame posaky nedera išleisti iš akių slypinčio jame sofizmo: T. Mannas atstovauja didelei tautai).

Kiekvienu atveju, T. Manno tikėjimas buvo nukreiptas į tautinę, o taip pat ir į tarptautinę bendruomenę, nes kiekviename paskirame žmoguje esą gyvi individualiniai, nacionaliniai ir internacionaliniai pradai. Paskirose epo-

chose pagal "koncepcijos ir recepcijos dėsnį" vyrauja viena iš šių trijų būdingų literatūros tendencijų. Pereito šimtmečio vokiečių klasicizmo literatūroj vyravo objektyvioji tendencija, vėliau romantizme — subjektyvioji. Tačiau pirmame šio amžiaus 50-metyje dėl buržuazinės klasės dezintegracijos paskirai ir uždarai reiškėsi trys kryptys. Tos vienašališkos kryptys buvo: 1. ekspresionizmas ir impresionizmas, kaip nukrypimas į asmenišką subjektyvizmą (Stefan George, Hugo von Hofmannstahl, Rainer Maria Rilke, Richard Dehmel, 2. tautinė kūryba (Heimatdichtung), kaip vienašališkas nukrypimas į tautinę buitį, ir 3. civilizacinė kūryba (zivilisatorisches Schriftstellertum) kaip vienšališkas internacionalizmas (Heinrich Mann, Ernst Toller, Walter Hasenclever). Šitų literatūros srovių amžius nebuvo daug ilgesnis už liberalinės laisvės amžių Vokietijoje, kuri, kaip visuomet ir visur, nors jų ir nerėmė, tačiau nepasiuntė joms policininkų. Kiekviena šių literatūrinių tendencijų buvo paskirų visuomenės klasių išraiška. T. Mannas gi savo kūryboje savitu būdu įstengė sujungti visas šias tris tendencijas: jo kūryba yra asmeniška, bet kartu ir tautiška. Ir taip pat tenai, kur kalba apie vokietį miesčionį, jis daug tiksliau pataiko į visuotines žmonijos problemas negu pažangusis civilizatorius, kuris internacionalizmą atvirai pasirenka savo tikslu.

Kultūra, civilizacija, pažanga

XIX a. filosofinių sistemų išdavoje kultūros ir civilizacijos supratimas daugiausia yra grindžiamas dvasios ir medžiagos dualizmo sąvoka. T. Manno nuomone, šita pasaulėžiūra klaidinga. Jei anksčiau kultūros kūrimu ir jos išlaikymu buvo susidomėjusios negausios visuomenės grupės, tai dabar į šitą procesą moderniosios technikos dėka įsijungė daug platesnės žmonių masės. Kadangi pastarosios dabartyje dalyvauja "kultūros nešime", o kartu savo istorinėje raidoje priklauso ir nuo materialinių socialinių ekonominių sąlygų, tai savaime suprantama.

kad dvasios ir medžiagos dualizmo naudojimas kultūros ir civilizacijos sąvokoms aiškinti vis labiau tampa loginiu prieštaravimu.

Savo kultūros filosofijos apybraižose T. Mannas atmeta senąjį kultūros ir civilizacijos supratimą. Savo išvedžiojimus jis grindžia savita relatyvine idealistine dialektika, kuri turi aiškių politinio internacionalizmo momentų. Civilizacija, pagal T. Manną, nesanti materialinis vyksmas. Priešingai, ji esanti dvasia (Geist), t. y. intelektas, abejonė, apšvietimas, dezintegracija. Civilizacija griaunanti prietarus, aistras, fanatizmą. Ji reiškianti išsilaužimą iš religinės, tradicinės ir papročių bendruomenės. Kadangi civilizacijos tikslas yra sukūrimas sąmonės, kuri, istoriškai žiūrint, dar neegzisuoja, tai ji (civilizacija) iš esmės esanti "anticipuojančios transcendentalinės" prigimties. Kultūra tačiau esanti intuicinis kuriamasis principas, įprasminąs gyvenimą paskirose istorijos epochose. Kaip civilizacija proto pagalba orientuojasi į laiką, kurio dar nėra, į ateitį, taip kultūra orientuojasi į laiką, kurio jau nėra, į praeitį. Kultūros pradai yra anapus "laiko", praeityje, tuo pačiu anapus intelekto ir proto ribų. Būtų galima su T. Mannu pasakyti, kad kaip civilizacija yra pažangiai trancendentinės prigimties, taip kultūra yra atžangiai imanentinės prigimties.

Civilizacija esanti iš esmės pažangi. Civilizacinis protas istorinėj raidoj dezintegruoja senas vertybes, kurios, netekusios istorinio materialinio pagrindo, tampa mitais. Šia prasme civilizacija yra kultūros priešginybė, nes mitai, pagal T. Manną, glūdi kiekvienos kultūros pagrinde. Taip, pavyzdžiui, klasicizmą, kurį jis laiko pavyzdine kultūrine gyvenimo forma, rašytojas mato mitiškoj šviesoj. T. Manno klasicizmas nėra vien tik visuotinai bendra gyvenimo forma, bet yra išvystytas individualus prototipas, kuriame vėlesnysis gyvenimas save iš dalies kaip sapne atpažįsta. Tipas tačiau yra mitiškas fenomenas. Klasicizmo laikai — patriarchų ir mitų laikai.

Jei vienu atžvilgiu kultūra yra susijusi su civilizaci-

ja, tai kitu atžvilgiu ji ribojasi su kultu, kuris reiškiasi iracionaliniu religinių vertybių puoselėjimu. Kultūros, kaip gyvenimo formos, sfera yra viduryje tarp kulto ir civilizacijos sferų. Nors, žvelgiant religinio kulto pozicijos požiūriu, kultūra yra laikoma profaniška sąvoka, tačiau T. Mannui ji yra, lyginant su kultu, besąlygiškai pažangesnė gyvenimo apraiška. Tačiau civilizacijos atžvilgiu kultūra yra atžangiai reakcinio charakterio, nes joje glūdi subjektyviai individualių kulto elementų. Gamtos, nakties, mirties ir priešolimpinio prareligingumo pradas visuomet užima svarbią vietą kultūros sąvokoj.

T. Mannas teigė, kad labiausiai efektyvi pažanga teįmanoma civilizacijos sferoj. Tačiau jis nebuvo radikalus civilizacijos apologetas kaip E. Haeckelis, nebuvo nei kultūrinis pesimistas, kaip O. Spengleris. Priešingai, T. Mannas mato kultūros evoliucijoje humanistinio pobūdžio prasmę. Galutinis šios evoliucijos tikslas yra humanistinis kultūros idealo sukūrimas, kuris T. Mannui yra formaliai kokybinė, bet ne materialiai imanentinė sąvoka. Būtent, humanistinis kultūros idealas yra jam ne kas kita kaip išlaikymas civilizacijos raidoje kuo platesnės savisąmonės, racionalumui pirmaujant. Kitaip tariant, humanistinis kultūros idealas yra T. Manno dialektinėj civilizacijos ir kultūros raidoj laimima aukštesniojo lygio savisąmonė. Šios evoliucijos elementai yra T. Manno kolektyviosios sąmonės dienos ir nakties pusės. Iš čia matoma, kad rašytojas apibrėžia pažangą kaip iš esmės reakcinę pažangą (reaktionaerer Fortschritt). Pažangos radikalizavimą išskirtinai racionaliu pagrindu T. Mannas laiko vienšališku ir pavojingu bandymu, ir jį atmeta.

Psichologiniai ir pasaulėžiūriniai tipai

Netenka abejoti, kad T. Mannas yra geriausiai išreiškęs vokiečių buržuazinės klasės gyvenimą jos griuvimo laikotarpiu. Jo romanai turi visas epinio objektyvumo žymes: paskiros istorinio laikotarpio ideologijos ir pasaulėžiūros yra atskirų romano herojų išreiškiamos savo vi-

sumoj ir kartu savo baigtinėj tiesoj. Paties autoriaus pasaulėžiūra sudaro jo veikalų foną ir gali būti tiktai atspėjama.

T. Manno personažų psichologijos supozicijos yra grindžiamos autoriaus dualistiniu psichinės realybės supratimu. Psichologinė T. Manno veikėjų problema yra daugiau subjekto ir objekto priešginybės problema negu moralinis gėrio ir blogio klausimas. Pagal T. Manną, subjekto ir objekto priešingumas iš esmės apsprendžia kiekvienos psichikos realybę. T. Manno romanų personažų charakteriai stovi psichologinio subjekto ir objekto dėsnio ženkle: visi jie yra predestinuoti savo pirminiu priklausymu subjekto ar objekto pasauliui.

Ši psichologinė determinacija yra iš esmės sąlygota subjekto arba objekto įtakos persvaros atskirai psichikai. Tuo pačiu personažo likimas yra iš anksto apspręstas jo palenkimu magiškajai objekto ar subjekto galiai. Tačiau paskiroj subjektyvumui ar objektyvumui palenktoj personažo psichikoj yra stipri tendencija pereiti į priešingumą. Linkėjimas, viltis, meilė, subjektiškai apspręsti personažo psichikos, yra nukreipti į objektyvumą ir atvirkščiai: objektiškai apspręsta psichė jaučiasi patraukta subjektyviškumo. T. Manno veikaluose personažai dažniausiai atstovauja vienam šių kraštutinumų. Harmoniškai tarp šių dviejų polių išlyginti charakteriai nevaidina T. Manno veikaluose svarbesnio vaidmens. Kita vertus, vienašališka psichikos determinacija — ypač ankstyvesniuose T. Manno veikalų personažuose — reiškia kūrybiškumą. Novelės *Tonio Kroeger, Mirtis Venecijoje* kūryba, psichologiškai imant, yra bandymas nugalėti pradinę determinaciją. T. Manno psichologija labai artima C. G. Jungo psichologinių tipų teorijai.

T. Manno psichologinių pažiūrų rezultatas yra konservatyvus humaniškumas tarpasmeniniuose žmonių santykiuose (das innermenschliche Sich-Verhalten). Jeigu psichinė tikrovė stovi psichologinių tipų dualizmo ženkle, tai, objektyviai žiūrint, jų atžvilgiu jokia visuotina

moralinė konvencija negalinti būti teisinga. Dabartiniam pasauly, kai technikos dėka labiau negu kada nors masiniam gyvenime reiškiasi racionalaus objektyvizmo tendencijos, subjekto predestinuoti tipai juo labiau yra pasmerkti neteisingumui. Tad tarpasmeniniuose žmonių santykiuose vienas svarbiausių iš esmės teisingo humaniškumo uždavinių ir yra pusiausvyros pravedimas tarp abiejų tipų; tai ne kas kita, kaip rėmimas ir supratimas silpnojo subjektyvaus tipo ir atitinkamai tolygus konkretus pasielgimas su gruobuoniškuoju objektyvistu.

T. Manno veikaluose pastebima betarpiška personažų psichologijos ir jų filosofinių pažiūrų sąsaja. Subjektyviškojo nusistatymo tipai yra subjektyvistiškųjų pasaulėžiūrų — *mistikos, individualizmo, subjektyvinio idealizmo* nešėjai. Kitu atveju galioja priešingumas — pozityvizmas, pragmatizmas. Griežtai priešingų pasaulėžiūrinių tipų sustatymas T. Manno veikaluose sukelia pasaulėžiūrinio atomizmo įspūdį. *Stebuklų kalno ir Daktaro Fausto* romanuose vaizduojamo buržuazijos elito gyvenimą T. Mannas charakterizuoja visapusiška, o vis dėlto kaip bergždžia filosofine diskusija. Ekskliuzyvinėj draugijoj, sanatorijose, studijose T. Manno veikėjai veda nesibaigiančias diskusijas meno, religijos, mokslo kultūros klausimais. Tačiau istoriniam, socialiniam vokiečių tautos gyvenimui jie nebeturi jokios įtakos. O jeigu faustiškasis kompozitorius Adrian Leverkuehn *(Daktaras Faustas)* užsibrėžia kurti radikaliai naujos krypties muziką, tai joje turinčios būti įkūnytos antihumanistinės idėjos. Negacija ir indiferentiškumas yra būdingos kiekvienos socialinės klasės žymės jos alienacijos laikotarpiu. Pasaulėžiūrinis atomizmas kaip tik ir buvo išorinė šios alienacijos žymė.

T. Manno pasaulėžiūrą dera apibrėžti kaip vidurio kelią tarp subjektyvinių (misticizmo, mitologizmo, estetinio individualizmo) ir objektyvinių (fin de siecle pozityvizmo) pasaulėžiūrinių krypčių. Pažinimo teorijos požiūriu ją tektų pavadinti pažangiai iracionališka, kitaip

tariant — konservatyviškai realistiška. T. Mannas yra konservatyvinio realizmo apologetas. Kodėl? Pagal T. Manną, protas tik iš dalies tėra pajėgus įžvelgti gyvenimo apraiškų esmę. Tad žmogui yra neįmanoma suvokti galutinę istorijos prasmę, nes paskutinės daiktų priežastys yra už "laiko" ribų. Protui T. Mannas pripažįsta tik reguliuojančią, o ne iš esmės kūrybinę reikšmę: jo uždavinys yra ne skirtumų paaštrinimas, bet sudarymas pusiausvyros tarp priešingumų dabartinėj epochoj — pusiausvyros tarp socialinių klasių, religinių, nacionalinių bendruomenių, valstybių. Šių pastangų atpildas yra praplėsta sąmonė, pasaulietinė sąmonė, humaniškumas. Rašytojas tiki "dvasiniu" internacionalizmu. (Klaustina, kokiam žmonijos procentui šita prabanga prieinama). Kiekvienu atveju T. Manno samprotavimuose dažnai ignoruojami moderniam masių laikotarpiui būdingi "impulsyviniai buities reikalavimai", kuriuos nevisuomet pasiseka išlyginti pacifistinėm priemonėm.

Konservatyvinė "gyvenimo" sąvoka ir nustatymas protui ribų yra pakankamas pagrindas filosofijos istorijos prasme suprasti T. Manno pasaulėžiūrą kaip vokiškojo romantizmo filosofijos ir vokiškojo filosofinio idealizmo padarinį. Visuose T. Manno filosofiniuose samprotavimuose sąmonė turi pirmenybę prieš būtį. Šita idealistinė dialektika yra charakteringa didesnei daugumai jo epochos mąstymų. Idealistinė "subjekto esmės transfigūracija" ir "prasilaužimas dvasioj" yra būdingi jo laiko siekimai. Savita yra apskritai T. Manno epochos laikysena filosofinio subjekto ir objekto priešingumo požiūriu. Nuolat filosofijoj buvo daromi bandymai dvasios plotmėj — t. y. iš sąmonės taško — pralaužti tą subjekto ir objekto įtampą. Konkrečiai žiūrint, šitai reiškia loginį prieštaravimą, nes refleksijos (Selbstreflexion) keliu būties ir pareigos, laisvės ir saistomumo dilema vedė į dar labiau neišsprendžiamus prieštaravimus. Šie prieštaravimai nuolat ir vis iš naujo yra išreiškiami tragizmo sąvoka. Tačiau prieštaravimų išreiškimas filosofine sąvoka,

konkrečiai žiūrint, toli gražu jų nepašalina. Naujas prasilaužimas, t. y. naujas objektyvumas, gali būti pasiektas subjekto ir objekto prieštaravimo pašalinimu, o šitai tėra įmanoma naujai pakeitus sąmonę, produkuojančią šitą prieštaravimą. Tačiau T. Manno epochos mąstymo pagrindinė prielaida buvo, kad subjekto ir objekto prieštaravimo pašalinimas yra neįmanomas. Idealizmui būdinga žiūrėti į suskilusią sąmonę kaip į pirminę duotybę ir matyti subjekto ir objekto prieštaravimą glūdint pačioje būties sąrangoje.

V. Ignas.
Jaunas varniukas.
Aliejus.

IDILIJA

RIMAS VĖŽYS

Aš guliu
žalioj palangėj
Ir mėtau
mažus akmenėlius
Į praviras
vaikų burnas
apačioj.
Cvankt,
nėra
vieno dantuko.
Cvankt,
nėra antro.
Cvankt,
nepataikau,
nėra akutės...
Viršuj plaukia
balti debesėliai.
Gyvenimas
eina toliau.
Aš
Smuikuoju...

UŽUOJAUTA

Saulė
Kabėjo danguje,
It vienišas kaušas,
Pasimetęs
Nuo kompanijono.
Mano
Medinė koja
Gavo saulės smūgį
Ir gulėjo
Šaligatvio plyšy,
Šaukdama pagalbos.
Praeiviai
Praėjo,
Saulė
Kabėjo,
Aš
Sėdėjau
Ir žiūrėjau
Protarpiais
Į saulę,
Protarpiais
Į koją.
Skauda?
Duok,
Papūsiu!

MEILĖ

Išdžiūvusi kumelė,
Lyg Mocarto
39-toji simfonija,
Man patinka.
Ji
Linguoja galvą
Ir valgo
Paskutinę mano kojinę.
Kumelę
Aš myliu.
Todėl vaikštau
Po tvartą
Be kojinių.
Nebasas.
Su pasagom...

AR MATEI?

Ar matei
Juodą saulę,
Šviečiančią juodais spinduliais
Ir juodaodžius nudeginančią
Visai baltai?

Nematei?

Ar matei
Vienišą medį,
Vėtroje aistringai glamonėjantį
Nuogą moters kūną
Savo šakomis?

Nematei?

Ar matei
Raudoną kilimą
Viduryje Saharos dykumos,
Ant kurio gulėjo leopardė
Žindydama avinėlį?

Nematei?

Ar matei
Baltą statulą
Žalio rašalo jūroje,
Žaidžiančią su kaukole
Vandens tinklinį?

Nematei?

Na, matai,
O sakei,
Kad jau viską matei...

KALĖDŲ VAIZDELIS

ANTANAS ŠKĖMA

Veikia pasirodymo tvarka:

Stevens
Skaidra
Žmogysta
Magdalena
Danguolė
Panašus
Vadovas

Mažas Brooklyno tavernos vidus. Apskritas baras, už kurio buteliai ir veidrodžiai. Palubėje kabo kalėdinių senių galvų girlianda, įvairiais šventiniais dzinguliukais papuošta. Raudona cerata aptrauktos aukštos kėdės ir pora staliukų užtiesti rausvomis languotomis staltiesėmis. Sienoje kabo apskritas laikrodis su romėnišku ciferblatu. Kampe stovi grojamoji mašina. Šone dvi išvietės su užrašais LADIES ir GENTLEMEN. Durys į lauką.

Rytas. Darbo diena prieš pat Kalėdas. Už baro rymo Stevens ir skaito NEWS. Jis nusipenėjęs, patenkintu savimi veidu, apie 60 metų amžiaus. Kurį laiką tyla, suardoma NEWS čežėjimo. Tada sieninis laikrodis išmuša 10. Stevens pamaldžiai stebi laikrodžio mušimą. Pro duris įeina Skaidra, dar dailus, lengvatlečio sudėjimo, bet jau linkterėjęs 40 metų vyras.

SKAIDRA: Labas rytas, misteri Stevens.

STEVENS: Labas rytas, misteri Skaidra. Seniai bebuvai.

SKAIDRA: Dvi savaitės, berods ?

STEVENS: Berods. (*Skaidra sėda už baro, Stevens tiesia ranką į Four Roses butelį*).

SKAIDRA: Neuostysiu rožių. Šiandien esu alergiškas gėlėms.

STEVENS: (*Palieka butelį. Klausiamai žiūri*).

SKAIDRA: Ką nors galingesnio. Aš manau, baltąjį arklį.

STEVENS: (*Pildamas gėrimą*). Ar kokia gera žinia, jei geri scotch ? Sumaišyti ?

SKAIDRA: Gera žinia, sakai ? Sumaišyti. Galimas daiktas. (*Geria iš lėto. Stevens vėl čežina laikraštį*).

STEVENS: Well — Motina užsmaugė paduška trijų metų vaikelį, o pati iššoko pro langą iš ketvirtojo aukšto. Tai atsitiko Bronx.

SKAIDRA: Tolokai. Čia niekas neiššoka iš bet kurio aukšto.

STEVENS: (*Klausiamai žiūri*).

SKAIDRA: Manau, iš pastato priešais. Langai užtverti pinučiais. Neįmanoma.

STEVENS: (*Pasilenkia ties Skaidra. Labai atsargiai*). Tu buvai ?

SKAIDRA: Dvi savaites, berods. Mane paleido. Nepavojingas.

STEVENS (*Lengvai atsidūsta*). O !

SKAIDRA: (*Nusijuokia*). Išsigandai ?

STEVENS: (*Ramiai*). Well — Tokių kostumierių ir daugiau pasitaiko —

SKAIDRA: — aš žinau —

STEVENS: — todėl, supranti, reikia saugotis. (*Apveda ranka aplinkui, lyg rodydamas inventorių*).

SKAIDRA: (*Ištraukia piniginę, išsiima banknotą, padeda ant baro. Stevens nueina prie kasos, rankena klegteri, jis atneša grąžą*).

STEVENS: Vienas bandė pasikarti pas džentlemenus.

SKAIDRA: Nepasisekė ?

STEVENS: Durnas. Ten lubos per žemos.

SKAIDRA: *(Po didesnio gurkšnio)*. Aš čia laukiu vieno kostumierio. Jis sakėsi ateisiąs tarp dešimtos ir vienuoliktos.

STEVENS: Lauki savo žmonos ?

SKAIDRA: Iš kur tu žinai ?

STEVENS: *(Susirūpinęs stiklinėmis)*. Well — aš spėju sau.

SKAIDRA: Nemeluok. Danguolė taip sau nesivalkioja po tavernas. Kada ji čia buvo ?

STEVENS: Well — Aš tikrai neatsimenu. Pereitą savaitę, berods ?

SKAIDRA: Ji lankė mane pereitą ketvirtadienį. Taigi, ketvirtadienį, ar ne ?

STEVENS: *(Labai rūpestingai šluostydamas stiklinę)*. Ketvirtadienį.

SKAIDRA: Su kuo ?

STEVENS: *(Pasisuka, eina į šalį)*.

SKAIDRA: Klausyk, Stevens. Aš tau pasakysiu. Jis plačių pečių, tamsiais plaukais, mėlynom akim, dažniausiai dėvi pilkus kostiumus ir sportinius marškinius, kerpasi trumpai, plaukai susišiaušę, smakras atsikišęs. *(Šypteli)*. Jis panašus į centaurą ir smarkiai apžėlęs. Plaukai lipa pro apikaklę.

STEVENS: Tu sakai — centauers?

SKAIDRA: Centauras — netikras gyvulys, kuris ganėsi pas senovės graikus. Jis tikras gyvulys, atsiprašau, inžinierius, kuris ganosi pas amerikiečius. Apie ką juodu kalbėjo ? *(Stevens sukinėjasi už baro)*. Aš pažįstu tave, Stevens. Turi fantastišką klausą. Ši dėžė *(rodo grojamąją mašiną)* gali kaukti visu balsu, ir tu vis vien girdėsi, apie ką kalbasi kostumeriai. Taigi ?

STEVENS: Misteri Skaidra! Aš mėgstu tave, nors tu ir ten *(mosteli lango pusėn)* sėdėjai. Ateini dieną, kai

man nuobodu. Nešauki ir nesigiri, koksai tu kitoks. Jei skundies, tai bent nesistengi mane sugraudenti, kad duočiau išgerti ant namų. Nespiaudai ant aslos, nuorūkas dedi į peleninę, šlapinies tiesiai į kriauklę ir supranti, kad gyventi net ir man nelengva. Bet — ne mano biznis yra ne mano biznis.

SKAIDRA: Įpilk dar vieną. *(Pauzė. Skaidra įsigilina į savo gėrimą).* Kadaise aš tikėjau, jie egzistuoja. *(Mosteli galva iškabintosios girliandos pusėn).* Tu seniai iš tėvynės, Stevens ?

STEVENS: Oja. Mane vaikiuką tėvai atsivežė. Snarglys buvau, dešimties metų gal.

SKAIDRA: Aš tebeprisimenu juos. Tiksliau, jį — Kalėdų Senelį. Aš tikėjau juo, kai jau juo nebetikėjau. Gana greit sužinojau: tėvai nuperka visus tuos brangius niekus — naują megztinį, pasakų knygą. Bet aš vis vien jo laukiau. Man sunku tau išaiškinti. Kalėdų Senelis tebuvo užsigrimavęs tarpininkas. Sakysim, miestelio paštininkas, kuris pirmiausia paklausdavo: „Ar tu geras vaikas ?". ir kai atsakydavai „geras", būdavo kiek nesmagu, nes žinojai, kad trupučiuką meluoji. Bet už tų pakulinių ūsų ir barzdos egzistavo tas kitas, tas tikrasis, tas — kuris užgimsta per kiekvienas Kalėdas. Ir, kai aš bandžiau perkelti vaikystės pasakas į suaugusiojo eilėraščius, aš galutinai nepamiršau to kito, kuris — aš nerandu jam žodžio, Stevens. Ar tau nebūna kažkaip smagu, gal — šviesu prieš Kalėdas ?

STEVENS: Well — Kažkas būna. Nei iš šio, nei iš to pradedu šveisti barą ar šluostyti stiklus, kurie ir taip jau žiba.

SKAIDRA: Gerai pasakei. Žiba. Kaip tos popierinės žvaigždės. Popierinės, o dailiau žiba už tikrąsias. Klausyk, Stevens. Aš laukiu to, ko nesulauksiu ir, vis dėlto, noriu tikėti — gal per paskutines Kalėdas, gal prieš mirtį, gal —vieną kartą, vieną vienintelį, tu supranti, Stevens.

STEVENS: Tu rašai tąją — poeziją. Well — aš suprantu tave.

SKAIDRA: Ačiū. (*Geria*). O per šias Kalėdas kalbėsimės apie skyrybas. Danguolė ir skyrybos. Nesiderina kažkaip.

(*Atsidaro durys, ir įeina apdriskusi, susisukusi, nenusiskutusi Žmogysta. Ji sustoja prie grojamosios mašinos ir ilgai skaito plokštelių pavadinimus. Tada išsitraukia iš kišenės saują monetų, susiranda reikiamąją, įkiša į mašiną. Pasigirsta naujausias šlageris, kurio klausosi milijonai. Žmogysta valandėlę klausosi, nusišypso keliais dantimis, palinguoja visu kūnu į taktą, ir tada jau eina prie baro. Sviedžia saują smulkių*).

Žmogysta: Alaus. (*Stevens pripila. Žmogysta palaiko kupiną stiklą prieš save, užkimusiu balsu padainuoja kartu su dainininku ir godžiai įsisiurbia į alų.*).

STEVENS: (*Nustebęs*). Kas tau ?

ŽMOGYSTA: Nebe taip skauda, Stevens. Visai pamiršti noriu.

SKAIDRA: Kas jis ? Pirmą kartą matau.

STEVENS: Toks negras bomelis. Reumatizmo sutrauktas. Gauna pensiją ir geria. Teisybę šnekant, pas mane jis ir susisuko. Ir susisukęs pila.

SKAIDRA: Įpilk ir man. Dvigubą. (*Kai Stevens tiksliai, meškiška elegancija sumaišo gėrimą, Skaidra kone išplėšia stiklinę jam iš rankų ir išgeria gerus tris ketvirtadalius. Valandėlę sėdi prasižiojęs, katalepsiniu veidu*). Klausyk, Stevens — (*Nutyla*).

STEVENS: Klausau, misteri Skaidra.

SKAIDRA: Apie ką aš kalbėjau ? Oja, apie barzdas ir ūsus. Ar tu žinai, ką jie man tenai darė ? (*Mosteli lango linkui*).

STEVENS: Well — man pasakojo. Jie įvaro į užpakalį va tokią adatą (*parodo pirštais ilgį*), o paskui sukiša žmogų į marškinius, suveržia ir palieka purpti Dievo valiai.

SKAIDRA: Ne, tu nežinai, ką jie man darė. Jie man — nieko nedarė. Jie apvilko mane skudurine pižama, įdavė į rankas kareivišką antklodę, ir aš valandomis vaikščiojau

ratu. Kol nuvarydavo į lovą. Tu teisus, Stevens. Jie suveržd̃avo kitus, badydavo kitus, mušdavo, žinai, į tuštumą, kad ženklų neliktų, bet man jie — nieko nedarė. (*Plokštelė pasibaigia, ir staiga užstojusioje tyloje bejėgiškai sustena žmogysta*). Aš slankiojau ratu, vis ratu, Stevens, valandas, dienas, metus, milijonus metų, aš dvi savaites slankiojau, Stevens. Pagaliau, jie mane paleido. Aš nepavojingas. Galiu vaikščioti gatvėmis, dirbti, jie sako, man reikalingas fizinis darbas, galiu mylėti, gerti. Ir — aš manau, aš beveik esu įsitikinęs, jei prieš mane gulėtų tuščias popieriaus lakštas, aš jį prirašyčiau, Stevens.

STEVENS: (*Šiltai*). Kiekvienas savaip iš proto kraustosi. Džiaugiuosi, kad tave paleido.

(*Dabar Žmogysta iškiša tuščią alaus stiklą. Stevens jį pripildo, paduoda. Žmogysta paima, geria. Visa tai jie atlieka tiksliai ir įskilmingai, kaip gerai išmoktą ir svarbų ritualą. Įeina Magdalena. Ji neblogai atrodanti ir pakankamai elegantiška kekšė, apie 30 metų, stipriai nudažytu sensualiu veidu ir seksuališkai išlenkta figūra*).

MAGDALENA: Labas visiems.

STEVENS: Labas rytas, misiuke.

MAGDELENA: Duok man vitaminų. Aš tuojau. (*Įeina į LADIES ruimą. Stevens maišo apelsinų sunką ir vodką*).

STEVENS: Keista. Jau keli mėnesiai kaip jos nemačiau.

SKAIDRA: Kas ji ?

STEVENS: Paklausk — sužinosi. (*Pastato gėrimą šalia Skaidros*). Aš mėgstu tave, misteri Skaidra. Ir žinau (*parodo pirštu į LADIES ruimą*) ko tau reikia, kad apsiramintum. Gerai — aš tau pasakysiu. Tavo žmona čia buvo pereitą ketvergą. Suo tuo — centaaueriu. Well —

SKAIDRA: Apie ką juodu kalbėjo ?

STEVENS: Jie mėgo gerti šešiasdešimt devynis. Tu pats žinai, ką pasakoja moterys svetimiesiems. Ji nelaiminga, vyras crazy, jos nesupranta, kankina. O inžinierius

laikė ją už rankos ir kažką burbėjo į ausį, net ir aš negirdėjau. Dievaži.

(Iš LADIES ruimo pasigirsta triukšmingai nuleidžiamas vanduo. Pasirodo Magdalena).

MAGDALENA: Galėtum sutvarkyti tą Niagaros krioklį.

STEVENS: Taigi, negaliu prisišaukti plomberio prieš Kalėdas. *(Kikena).*

(Magdalena atsisėda šalia Skaidros, tarytum jo nebūtų. Ji geria mažais gurkšneliais, atkišusi sultingas lūpas).

MAGDALENA: Seniai čia besilankiau, Stevens.

STVENS: Oja, vasarą, berods.

MAGDALENA: Vasarą. Aš atvažiavau naujytėlaičiu biuiku ir misteris Riesentahl nenorėjo manęs leisti į šią taverną. Ji per prasta tau, honey, prieštaravo misteris Riesentahl. O aš jam pasakiau: klausyk, plikele mieliausioji, šios tavernos šeimininkas yra misteris Stevens, mano vaikystės dienų pažįstamas. Kadaise mudu dalyvaudavome bažnytinėse procesijose. Jis taip iškilmingai žengė su liktarna rankose, o aš bėgau priešais ir barsčiau gėles ant kilimo pačiam kunigui po kojom. Įsidėmėk, misteri Riesentahl, pasakiau. Aš atrodžiau kaip mažas angelėlis, štai kaip aš atrodžiau. *(Pastrausia rankinukyje, ištraukia kalėdinį atviruką ir parodo jį Stevens).* Ar aš buvau panaši į angelėlį, Stevens? *(Stevens bestebint, Žmogysta taip pat pasižiūri).*

ŽMOGYSTA: Aš sapnuoju tokius. Ružavai juodus. *(Nusišypso visu žavumu).*

MAGDALENA: O kodėl tu geri alų, misteri ? Įpilk jam ko nors šiltesnio. *(Stevens klausiamai žiūri į Žmogystą).*

ŽMOGYSTA: Man rožių įpilk, Stevens. *(Stevens pila. Žmogysta į Magdaleną).* Ačiū, lėlyte.

MAGDALENA: Neimk į galvą. *(Paslepia atviruką).* Aš per kiekvienas Kalėdas siunčiu gražius atvirukus savo draugams. Ir rašydama prisimenu save mažytę, baltais drabužėliais, didelėm mėlynom akim, tokiom mėlynom, kaip

patsai dangus. (*Į Stevens ir Žmogystą*). Juk tai gražu iš mano pusės ? (*Žmogysta bando pasakyti kažką malonaus, bet jį sugriebia kosulio priepuolis*). Ė, tau ir rožės nepadeda. Įpilk jam dar vieną, Stevens. (*Stevens pila*).

STEVENS: O kur dabar yra misteris Riesentahl ?

MAGDALENA: Misteris Riesetahl tebesvajoja apie mane. Jis pasikabino mano portretą sienoje. Didžiulę spalvotą fotografiją, keliasdešimt dolerių vertės, iki pusės, didžiule dekolte (*timpteli žemyn suknelę, pasimato krūtų tarpas*), o plaukai krinta bangomis, ir mano skruostai švelniai paraudoninti, ir mano akys blizga, kaip vakarinės žvaigždės. Juk tai gražu iš mano pusės, ar ne, Stevens ?

STEVENS: O kur dabar yra misteris Riesentahl ?

MAGDALENA: Guli lovoje. Jau du mėnesiai. Suparaližuotas. (*Pakelia stiklinę, ji tuščia*).

SKAIDRA: Ar galiu jums nupirkti gėrimą ?

MAGDALENA: (*Pasisuka į Skaidrą, apžiūri ją, tarytum šaltai*). Tai labai malonu iš jūsų pusės, misteri —

SKAIDRA: Skaidra.

MAGDALENA: Juokingas vardas. Aš vadinuosi Magdalena. Gerai, nupirk man gėrimą. (*Stevens pilsto*). Į sveikatą, Skaidra. Į sveikatą visiems.

ŽMOGYSTA: Į sveikatą, lėlyte.

MAGDALENA: Pora mano draugų buvo negrai. Ne tokie, žinoma. Jie važinėjo šviesiomis mašinomis ir turėjo labai baltus dantis. Tik aš sunkiai įprasdavau prie jų kvapo. Šiaip nieko. Jie labai linksmi kai — (*sausai nusijuokia*) jūs suprantate mane. (*Staigiai į Skaidrą*). Tu kodėl geri iš ryto ?

SKAIDRA: Laukiu savo žmonos.

MAGDALENA: Lauki žmonos tavernoje ?

STEVENS: Juodu apie divorsą kalbėsis.

MAGDALENA: Linkiu sėkmės. Du kartus divorsavausi ir du kartus pralošiau teisme. Gal ir tavo žmona pralošs. (*Stevens išeina iš užu baro, nurauna vieną staltiesę, suglamžo, sviedžia į kampą. Niekas nekreipia į jį dėmesio. Jis ramiai grįžta atgal*). Ar tu žinai, Stevens, kodėl aš čia

užklydau ? Taip, taip, aplankyti senų draugų. Ir senų vietų. Aš buvau prie mudviejų bažnyčios, Stevens. Šventorius tuščias. (*Nusliuogia nuo kėdės, atsilošia į barą*). Ir aš pabandžiau, kaip maža mergaitė, kaip angelėlis. (*Vaikščioja po tavernq, improvizuodama gėlių barstymą*). O prieš mane ėjo kunigas. (*Eina kaip kunigas*). O šalia kunigo, tu — Stevens. (*Eina su liktarna kaip Stevens*). Ir paskui aš nuėjau į parką, kur man pirmą kartą padarė vaiką toks grosernės idiotas. (*Eina lyg parku, atsisėda ant kėdės lyg ant suoliuko, prie stalo be staltiesės, pasiverčia „idiotu" ir bučiuoja įsivaizduojamąją save*). Ir pagaliau aš nuėjau į funeral home numirėlio aplankyti. (*Praeina pro du stalus lyg pro duris, pamato velionį, stebi jį*).

STEVENS: O kas yra nabašnikas ?

MAGDALENA: Nagi nežinai ? Aš, Stevens. Būsiu graži su savo ilga ružava suknia (*prisišlieja prie grojamosios mašinos, sudeda rankas ant krūtinės ir sutaiso, jos nuomone, gražų ir iškilmingą veidą. Kalba lūpomis, dusliais žemais tonais, kaip klišiniai numirėliai*). Gros švelni muzika, mano draugai apstos mane tamsiais kostiumais, gatvėje lauks išblizginti kedilakai, ir misteris Riesentahl verks savo važiuojamoje kėdėje. (*Staiga meta improvizavusi, nuvingiuoja prie baro, išgeria gurkšnį*). Nesąmonė ! Po Kalėdų einu operuotis, o iš ligoninės išvažiuosiu, dar nežinau kur išvažiuosiu.

SKAIDRA: Neatrodai reikalinga operacijos.

MAGDALENA: Nesimato. Man nupiaus vieną krūtį. Teks pakeisti profesiją.

ŽMOGYSTA: Aš taip pat atėjau atsisveikinti. Aš taip pat išvažiuosiu.

STEVENS: Niekur tu neišvažiuosi.

ŽMOGYSTA: Ot ir išvažiuosiu. Į Kaliforniją, jūs žinote. Man ir tenai siųs pensiją, jūs žinote. Ten šilta ir, jūs žinote, kaulams bus lengviau. Aš tuojau po Kalėdų išvažiuosiu. Su partneriu. Dviese bus linksmiau. Po Kalėdų, patikėkite man. (*Šiuos žodžius jis sako eidamas į GENT-*

LEMEN, kur ir pranyksta po paskutiniojo sakinio).

SKAIDRA: Aš nežinau, ar aš kur nors išvažiuosiu. Bet pas tave esu paskutinį kartą. Man sunku išaiškinti, kodėl paskyriau žmonai pasimatymą tavernoje. Gal būt, kad pro langą matyčiau raudonplytį pastatą su pinučiais. Bet aš esu tikras. Nebesilankysiu ten, kur lankydavaus, kai buvau vedęs. Aš labai jautrus. Aš perdaug jautrus po dviejų savaičių ten. Man reikia matyti naujas vietas, naujus žmones. Man reikia rašyti naujus eilėraščius. Aš noriu pabėgti. O, žinoma, nesu toks kvailas, kad patikėčiau: pabėgti įmanoma. Bet vis dėlto aš bandysiu. Tegul ir ratu, kaip apsvaiginta skruzdėlė, vis ratu, vis ratu. Aš grįšiu ten, kur buvau pradėjęs, tik, galimas daiktas, būsiu kai ką primiršęs, ir vėl iš naujo, į seną pasižiūrėsiu. Ar jūs žinote, kas, mano nuomone, laimingiausias vaiduoklis pasaulyje ? Amžinasis žydas. (*Dar su didesniu triukšmu nuteka vanduo GENTLEMEN ruime. Skaidra nuslysta nuo kėdės išgąsdintas. Grįžta žmogysta*). Ne, tai nesąmonė ! Atseit, aš noriu grįžti, bet aš nenoriu grįžti, tikrai nenoriu. Ir nenoriu vaikščioti ratu, vis ratu. Aš tenai (*mosteli lango linkui*) šitaip slampinėjau. Aš tenai įsivaizdavau: esu Amžinas Žydas. (*Į Magdaleną*). Mieloji mano ! Jie man nieko nedarė, ir jie kažką man padarė. (*Magdalena priglaudžia Skaidrą prie savęs ir glosto jo plaukus lyg motina. Stevens prisipila į stiklinę scotch ir išgeria*).

ŽMOGYSTA: Kas tau ? Tu negeri whiskey, Stevens.

STEVENS: Well — Kvailas reikalas. Atrodo, mes čia susirinkome atsisveikinti, lyg sukviesti. Po Kalėdų aš parduodu tavernę. (*Ilgoka pauzė. Magdalena švelniai paima Skaidrą po ranka ir nusiveda prie grojamosios mašinos. Susiranda plokštelę. Pasigirsta senoviškas, sentimentalus lėtas fokstrotas. Juodu susiglaudžia ir šoka kaip įsimylėjusieji. Jiems bešokant, į tavernę įeina Danguolė. Ji trisdešimties metų, smulki, proporcingai sudėta moteriškaitė, siauromis lūpomis, kurias ji laiko sučiaupusi, todėl išsikiša burnos raumenys. Ji valandėlę stabteli duryse, šokančius*

pastebėjusi, tada nueina tiesiai prie staliuko ir atsisėda).

STEVENS: Well —

DANGUOLĖ: Selterio. (*Šokantieji pastebi Danguolę. Ji sėdi, tarytum nepažintų Skaidros. Stevens atneša selterio*).

MAGDALENA: Ką gi —

SKAIDRA: Dėkui už šokį. (*Skaidra paima savo gėrimą, prisėda prie Danguolės, Magdalena lieka prie baro*).

DANGUOLĖ: Vėl geri ?

SKAIDRA: Ar tau ne vis vien ?

DANGUOLĖ: Būtinai nori sugrįžti ? (*Žiūri į langą*).

SKAIDRA: Tu — mes blogai pradėjome.

DANGUOLĖ: Tebelaukiu pradedant. Beje, kodėl paskyrei man rendez-vous šioje purvinoje tavernoje? Ką tu nori įrodyti ?

SKAIDRA: Nieko. O taverna nepurvina. Ir tau ji, tikiuosi, atrodė žymiai patrauklesnė, kai sėdėjai su savuoju inžinierium.

DANGUOLĖ: Mudviem reikėjo pasišnekėti. Man, tur būt, netenka tau priminti, kad aš tebesilaikau padorumo taisyklių. Jis įeis į mano butą, kai susituoksime.

SKAIDRA: Nepamiršk perstatyti baldus. Perkabink paveikslus. Nusipirk naujus naktinius marškinius. Padėk pagalves į kojūgalį. Tu pradėsi gyvenimą iš naujo arba gyvenimą atvirkščiai, jei tau patinka.

DANGUOLĖ: Kodėl tebebandai mane stebinti ? Aš jau tūkstančius kartų prisiklausiau tų pačių variantų.

SKAIDRA: Kai tu atsigulsi su inžinieriumi, tai bus tūkstantis pirmasis variantas.

DANGUOLĖ: Aš jau — gulėjau su inžinieriumi. Aš pamiršau tą tūkstantį. Aš jį išbraukiau.

SKAIDRA: Kada tai atsitiko ?

DANGUOLĖ: Ar tau ne vis vien ?

SKAIDRA: Tikiuosi, iš pono inžinieriaus trykšta sveikata ir vyriškumas.

DANGUOLĖ: Atspėjai.

SKAIDRA: Aš nežinau, kur tai atsitiko, *jo* bute ar lauke, nors lauke kiek šaltoka, bet man atrodo, ne, esu įsitikinęs, jis miega prasižiojęs ir knarkia kaip negyvas. Apžėlęs centauriškais plaukais, kuriuos tu stebi dangiška išraiška, Danguole.

DANGUOLĖ: (*Atsistoja*). Klausyk —

SKAIDRA: Sėsk, Danguole.

DANGUOLĖ: Jei tu kalbėsi apie reikalą.

SKAIDRA: Aš kalbėsiu apie reikalą.

(*Danguolė sėda. Pauzė*).

DANGUOLĖ: Aš klausau.

SKAIDRA: Girdi ?

DANGUOLĖ: Ką ?

SKAIDRA: Ne, tu nieko negirdi. (*Šiuo metu tyloka tavernoje. Magdalena ir Žmogysta sėdi sustingę ties savo gėrimais. Stevens čežina NEWS. Vienas antras garsas atklysta iš lauko*). Tyloka, tiesa ? Štai klausykis kaip tyloka. Bet tu esi kurčia, ką gi tu išgirsi.

DANGUOLĖ: (*Geria savo selterį*).

SKAIDRA: Tu net negirdi, kaip skalaujasi selteris stiklinėje. O kur visa kita ? Štai Stevens laikraštis čeža. Jame čeža mažytis vaiko kūnelis iš Bronx, anose neproporcingai didelėse plaštakose. Jis išmes vaiką į sąšlavų dėžę, visi skaičiusieji išmes vaiką į sąšlavų dėžę. Pasižiūrėk į idiotiškus Kalėdų senių veidus. Pasižiūrėk, įsižiūrėk, tu išgirsi, kaip jie skaičiuoja savo perdažytom lūpom. Kiekvienoje didesnėje krautuvėje jie skaičiuoja, kur tu eini nusipirkti dovanų, kur ir tu skaičiuosi, kiek dolerių esi nutarusi išleisti, kad patiktum kelis kartus daugiau, nei pati save esi įvertinusi. Kalėdos — Kas tai yra Kalėdos? Įsivaizduok sau, išgirsk, staiga į krautuvę — ne, į šią taverną — įeina Kristus. Jis turi teisę įeiti, tai Jo šventė. Ar tu išgirstum Jo žodžius ? Nei velnio tu neišgirstum. Tu nutarei net negirdėti muzikos, tiesa, sentimentalios ir nubrūžytos, bet kuri staigiai suartina du žmones. Matai tos nelaimingos moters nugarą ? Ji labai atraktyvi, ji labai sveika. Gal tu paklausi išgirdusi, kodėl nelaimė įsisunkia

net į sveikus kūnus. Ar girdi, ką galvoja šis nususęs negras ? Gerai, aš tau pasakysiu. Jis svajoja apie saulėtą smėlį Kalifornijoje ir saulėtus apelsinus, jie nuo medžių krinta tiesiai į jo rankas. Ir net pats Stevens ne per linksmas, jis temoka glamonėti butelius, o po Kalėdų jie išslys iš jo pirštų. (*Pauzė*). Kiek kartų aš bandžiau, aš tikėjau — man pasiseks, kiek kartų prašiau tavęs: išgirsk mane, Danguole !

DANGUOLĖ: (*Pradeda ramiai*). Tu esi sentimentalus idiotas. Tu net nemoki išnaudoti savo eilėraščių. Ar aš nebuvau kantri, kai tu keisdavai darbą kas trys mėnesiai ? Ką tu čia pasakei apie muziką ir du žmones ? Tavo jausminga siela suartins tave su eiline kekše, bet ar tu bandei suartėti su manim ? Aš galiu tau priminti kai kurias detales, kelias iš tūkstančio. Tavo purvinus baltinius, pavyzdžiui. Purvinus, nes tu nepripažįsti tualetinio popieriaus. Tavo pleiskanas, pavyzdžiui. Tu atsisėsdavai rašyti eilėraštį, žinoma, kad aš tave matyčiau, ir tuo pačiu metu krapštydavai pleiskanas, o paskui nuo apikaklės nuberdavai jas ant grindų. Jei tau įgrisdavo krapštyti pleiskanas, tu pradėdavai krapštyti savo nosį. Aš matau, o ne, aš girdžiu, anot tavęs, taip girdžiu šią ceremoniją. Gal galėtum ją čia mums visiems pademonstruoti ? Kad mes visi išgirstumėm? (*Danguolė kalba vis ryškiau, ir esantieji prie baro atvirai jos klausosi, nors pradžioje jie apsimetė nieko negirdį*). Bet aš stengiausi visa tai užmiršti. Ištisą dešimtį metų. Aš nepraleidau nei vienos darbo dienos. Pasižiūrėkite į mano sąnarius (*rodo rankas*), juos suka artritis. Beje — aš net pasistengiau užmiršti, ko tu reikalavai iš manęs lovoje. Gal ir tai malonėtum pademonstruoti čia susirinkusiems ? Ir pagaliau —

SKAIDRA: (*Nutraukia*). — ir pagaliau tu uždarei mane aname pastate, kad nematytum pleiskanų, nosies ir galėtum miegoti su kitu. Deja, tau nepasisekė. Mane paleido. Aš nepavojingas.

DANGUOLĖ: Tu pavojingesnis už tuos, kurie pasiliko. Tu nepagydomas. (*Skaidra atsistoja, paima Danguo-*

lės stiklinę, atrodo — pils jai į veidą. Bet jis apsigalvoja ir išpila selterį sau ant galvos). Aš nemanau, kad esi Jonas Krikštytojas. Sėsk ir pakalbėsime apie skyrybas.

MAGDALENA: Atsiprašau, gerbiamoji ponia, atleiskite, bet kiek esu nugirdusi, man atrodo, jūs turėjote galvoje mane, kai ištarėte *eilinė kekšė*. Aš nieko prieš, tegul ir kiek vulgarų mano profesijos pavadinimą. Tačiau aš leidžiu sau ir protestuoti. Nesu *eilinė* kekšė.

ŽMOGYSTA: (*Nenatūraliai garsiai*). Ir aš protestuoju. Jūs žinote — Nėra ko juoktis iš manęs ir Kalifornijos. Jis teisingai (*rodo į Skaidrą*), teisingai dėl klimato ir apelsinų.

STEVENS: Šarap ! Ji apie tave nekalbėjo. (*Žmogysta staigiai nusiramina*).

DANGUOLĖ: (*Atsikelia. Skaidrai*). Eime iš čia !..

MAGDALENA: (*Pastoja Danguolei kelią*). Aš vis dėlto pageidaučiau atsakymo. Tiksliau. Pageidaučiau definicijos. Kas yra *eilinė* kekšė ?

DANGUOLĖ: Praleiskite mane !

STEVENS: Ramiau mergaitės ! (*Žmogysta prieina prie Danguolės ir Magdalenos).*

ŽMOGYSTA: Vieną minutę. Judvi nesibarkit, greit Kalėdos. Jos jau čia pat. Kam bartis? Nereikia. Jūs žinote — Aš tuojau.

(*Žmogysta prieina prie grojamosios mašinos. Į tavernę įeina Panašus. Jis 30 su viršum metų, aukštas, liekn^as, šviesus, kone moterišku veidu, ilgais plaukais, trumpa barzdele. Jis apsivilkęs storu, uždaru, šviesiu megztiniu, šviesiom kelnėm ir batais su auliukais. Panašus kalba taisyklingai, melodingai, tiktai, atrodo, jam sunku prisiminti kai kuriuos žodžius. Jis stebi žmones ir daiktus, lyg juos pirmą kartą matytų, ramiu ir šiltu smalsumu. Žmogysta jau yra įmetęs monetą į grojamąją mašiną. Pasigirsta Pergolesi Stabat Mater. Panašus išsitraukia cigaretę, eina prie baro*).

PANAŠUS: Ar galiu paprašyti ugnies ?

STEVENS: Prašau. (*Įžiebia degtuką*).

PANAŠUS: Ačiū. (*Patraukia pora dūmų, lyg ste-*

bėdamasis ir dūmais ir skoniu).

ŽMOGYSTA: Aš pirmą kartą girdžiu tokią muziką.

STEVENS: Šio rekordo nebuvo mašinoje.

PANAŠUS: Pergolesi. Stabat Mater. Jis sirgdamas ją užbaigė. Dvidešimt šešerių metų jis mirė. (*Pauzė*). Gražiai gieda.

DANGUOLĖ: (*Į Skaidrą*). Aš manau — eikime.

SKAIDRA: Valandėlę. Paklausyk — bet tai iš tikrųjų Pergolesi !

DANGUOLĖ: (*Išgąstingai*). Eikime.

PANAŠUS: Ar nėra malonu, kai gieda dvi moterys, ponia Danguole ? (*Išskečia rankas, tarytum rodydamas abi*).

MAGDALENA: (*Prieina prie Panašaus*). Bytnikas ?

PANAŠUS: Nemanau. Aš nepajėgiau išmokti užsirišti kaklaraiščio. (*Bejėgiai šypsosi*) O tiesa! (*Rausiasi kišenėse ir ištraukia kelis banknotus. Rodo juos Magdalenai*). Tikiuosi, jie geri ?

MAGDALENA: Tikiuosi, ne pats juos darei ?

PANAŠUS: Ne, Magdalena. (*Pamatęs pinigus, prieina Žmogysta*).

MAGDALENA: Iš kur žinai mano vardą ? Aš tavęs nepažįstu.

PANAŠUS: Mudu susipažinome.

ŽMOGYSTA: (*Pirštais liesdamas banknotus*). Jie geri, jie visai geri, misteri, pragert, aš manau. (*Kikena*).

PANAŠUS: Ką gersi ?

ŽMOGYSTA: Man vis vien. Jūs žinote — viskas patinka, jei kas perka.

PANAŠUS: Tau patinka geras vynas ?

ŽMOGYSTA: (*Ne per daug patenkintas*). Gerai ir vynas.

PANAŠUS: (*Į Stevensą*). Ar turi gero vyno ?

STEVENS: Kaip čia pasakius — Niekas čia neperka gero vyno. Turiu tik amerikonišką.

PANAŠUS: (*Padeda vieną banknotą ant stalo, kitus*

susideda į kišenę). Įpilk dvi stiklines vandens.

STEVENS: Vandens ?

ŽMOGYSTA: Aš negeriu vandens. Mane su policija neprivarysi prie vandens. (*Kikena*).

PANAŠUS: Įpilk. (*Stevens pripila dvi stiklines. Panašus duoda stiklinę Žmogystai*).

ŽMOGYSTA: (*Mosikuodamas rankomis*). Nenoriu vandens !

PANAŠUS: Pabandyk, bičiuli. Jei tau nepatiks — Kaip tu sakei ? Aš *nupirksiu* bet kokį gėrimą.

ŽMOGYSTA: (*Susiraukęs paima stiklinę, pradeda gerti, staiga atitraukia nuo burnos stiklinę, valandėlę styro išsižiojęs, tada išgeria stiklinę vienu gurkšniu*). Viešpatie ! (*Čia nutyla plokštelė. Pauzė*).

PANAŠUS: Kodėl visi tokie — nesavi ? Aš girdėjau, žmonės linksminasi — tavernose ? Mielas Stevens, įpilk visiems. To paties vandens. (*Kai Stevens pripildo stiklines, Panašus įteikia kiekvienam po stiklinę šypsodamasis*). Šviesių Švenčių ! (*Visi geria, išskyrus Danguolę*).

STEVENS: Kas tu ? Magikas ?

MAGDALENA: Aš nemanau, kad iš jo rankovės būtų galima ištraukti triušį.

ŽMOGYSTA: (*Išgėręs antrą stiklinę, laimingas*). O Viešpatie !

SKAIDRA: Vanduo, o skonis tirštas lyg kraujas. (*Greitai*). Kvailas reikalas. Aš čia kalbėjausi su savo žmona, aš pasakiau: jei į šią taverną įeitų — Ne, negalimas daiktas !

PANAŠUS: Man labai gaila, bet mano žaizdos truputį kitokios. Jų nepajusite pirštais. Ir — argi spalva ir skonis skiria vandenį, vyną ir kraują ? (*Prieina prie Danguolės*). Kodėl tu ne su mumis, Danguole ? Tavo gražus vardas. Išgerk už savo vardą, Danguole. (*Danguolė paklūsta, ir pirmą kartą jos veidas sušvelnėja*). Ačiū.

SKAIDRA: Koks tavo vardas ?

PANAŠUS: Tu pasakei. (*Sustabdo judesiu Skaidrą, kai pastarasis nori kažką ištarti*). Aš jau minėjau, mano

žaizdos — mano situacija truputį kitokia. Ta pati ir kitokia. Aš labai pavargau. Ir atėjau čia pailsėti. Girdėjau, ilsimasi tavernose. Mat, aš vaikščiojau. Ir prisižiūrėjau, iš tiesų sakau jums, nemaža negyvųjų prisižiūrėjau. Jie gyvesni už gyvuosius. Jie sustatyti, jie sukabinti dailiuose rūmuose. Žmonės prieš juos klūpo, žmonės žiūri į juos su pagarba. (*Į Žmogystą*). Aš negalėčiau tau nei vieno nupirkti, jie neparduodami. *(I visus)*. Apie juos parašytos ištisos knygos. Per juos kenčiama, mylima, prašoma, nuliūstama, džiaugiamasi, jiems atiduodamos išpažintys, kuriose per daug žodžių, kuriose nėra žodžių. Per knygas, paveikslus, skulptūras, indus, baldus, rūbus. Kiek nepakeliamo siaubo, kiek nepakeliamo nuolankumo tuose stebuklinguose stabuose. Kiek daug užšaldytų stebuklų šitame mieste. O kur yra gyva ranka, kuri paglosto ir nuramina, kur yra vanduo, kuris tirštas kaip vynas, kaip kraujas, kaip tikėjimas į neišaiškinamą tiesą. Kodėl pamirštamas raudąs ties savo paties lavonu, nes jau mato save supuvusį. Kodėl iš lėto kankinamas tas, kuris nori būti kuo ilgiausiai kankinamas, nes žuvęs jis įsivaizduoja save ledinėje, amžinoje tamsoje. Kodėl užmušama ištariant įtikinančius žodžius, kurie kiekvienam užmušimui tinka. Kodėl tiek daug — *kodėl*. Ir kur yra gyva ranka, paprastas gyvasis, kuris kalbėjo paprastai, paprasčiausia aramėjų kalba ? (*Dabar Magdalena prisišlieja prie Panašaus, apkabina jį ir pamažu slenka žemyn, kol palieka apsikabinusi jo kelius*).

MAGDALENA: Mylimasis mano! Surastasis mano! (*Panašus pakelia ją ir bučiuoja švelniai į lūpas*).

PANAŠUS: Tu daug mylėjai ?

MAGDALENA: Aš nežinau, ar aš mylėjau. Aš net nebandžiau sužinoti. (*Nusijuokia sausai*). Jei tu galvoji —

PANAŠUS: Aš negalvoju.

MAGDALENA: Jau mažytė aš norėjau šokti. Visas mano kūnas, visa mano siela norėjo šokti. Kai barsčiau gėles, aš jau šokau. Ir užaugusi bandžiau — bet aš išmokau tik judėti. Bet ir tuomet kiekvieną kartą lovoje, įsivaizdavau, aš šoku, labai gražiai ir elegantiškai šoku. Aš žinau,

tai mano nuodėmė, tai mano nesuradimas, ir jeigu aš iš tikrųjų šokčiau, aš iš tikrųjų mylėčiau. (*Ji nuima nuo butelio vieną Kalėdų Senio kaukę, kuri šokėjiškos išraiškos, užsimauna ją, ir pradeda lėtai improvizuoti šokį, tarpais sustodama ir vėl tęsdama improvizavimą*).

DANGUOLĖ: Aš labai norėjau šypsotis. Taip sau, nežinia kodėl. Žinoma, priežastis turėjo būti. Sakysim, naujas baldas arba vyras atneša didesnį čekį, negu aš tikėjausi. Aš sėdžiu sau ant ilgos, liuksusinės sofos ir šypsausi. Čekis čeža mano pirštuose, ir aš šypsausi. Juk tiek daug priežasčių mažytei laimei ir mažytei meilei, aš manyčiau. (*Ji nukabina nuo butelio besišypsančio Kalėdų Senio kaukę*). Niekas neleido man šypsotis. (*Užsideda kaukę, atsisėda*).

ŽMOGYSTA: Ir aš — jūs žinote, aš jau sakiau. Aš norėjau skraidyti. Jūs suprantate — guliu Kalifornijoje, aukštai — apelsinai, mėlynas dangus. Kai guli šitaip, atrodo, kad skrendi. Jūs suprantate — meilė — jūs suprantate. (*Nusikabina nuo butelio juodo Kalėdų Senio kaukę, jos išraiška angeliška, skruosteliai rausvi. Užsideda ją, atsigula ant grindų*).

STEVENS: Well — Aš visą laiką norėjau gerti, geriausius savo gėrimus. Man viduje žiba, kai išgeriu. Tuomet myliu visus kostumerius, ir visiems pilu už dyką, ant namų. Bet kas būtų, jei gerčiau ? Aš pragerčiau taverną ir negalėčiau jos parduot. (*Nusikabina nuo butelio girtuoklišką Kalėdų Senio kaukę, užsimauna ją, pasiima butelį, atsisėda už stalo ir protarpiais gurkšnoja*).

SKAIDRA: Aš visą laiką laukiau, aš norėjau laukti. Vieną kartą, šviesiose Kalėdose, prieš mane gulės balto popieriaus lakštas, ir tas, kuris stovės šalia manęs, tas, kuris užgims vieną kartą per šviesias Kalėdas, tas, amžinas ir nemirtingas — pasakys man, ir aš išgirsiu, kas man reikia užrašyti. Tai bus labai paprasti, ir labai svarbūs, ir labai poetiški žodžiai. Ir, kai šį eilėraštį skaitys žmonės, jie pajus, kad pagaliau, pirmutinį ir paskutinį kartą, jie drąsiai žiūri į juodą prarają ir supranta, kas yra juodoji praraja. Ir jie supras — viskas, kas nežinoma yra žinoma, ir kas žino-

ma — nežinoma, ir ašaros yra juokas, ir kančia yra laimė, ir laimė yra ašaros, ir juokas yra kančia, ir gėlės yra žuvys, akmenys — plaštakės, ir ekstazė yra mirtis, ir pragaras — dangus ... Ir žmonės supras, kad visi tie *ir* telpa viename juodame *Ir*, ir jie supras, kad juodas *Ir* nėra juodas, ir *nėra juodas* yra juodas. Gal tada jie supras, kas tai yra meilė. (*Pauzė*).

PANAŠUS: Tu vieną palyginimą pamiršai, Skaidra. (*Skaidra tyli*). Ko tyli ? (*Skaidra tyli*). Gerai, aš pasakysiu. *Ir mirtis yra meilė.* Anot tavęs, Skaidra. (*Kaukės sueina į krūvą, pasisuka veidais į Skaidrą*).

SKAIDRA: Ko spoksote į mane ! Aš neištariau tų žodžių ! Jis juos sugalvojo ! (*Pauzė. Kaukės ir Panašus tebestebi Skaidrą*). Gerai, jūs žinote, ko aš noriu, kas aš esu. (*Nusikabina nuo butelio Kalėdų Senio kaukę, kuri panaši į Panašų ir užsikabina ją*). Štai. (*Tyla*). Susirask *savo* kaukę. (*Tyla*). Aš *tau* sakau: susirask savo kaukę !

PANAŠUS: Tu gi žinai, Skaidra, aš nebeturiu kaukės. (*Dabar Skaidra slenka prie Panašaus, kuris traukiasi į avanscenų. Paskui slenka ir kaukės. Tuo pat metu užsiskleidžia juoda uždanga. Ji paslepia dekoracijas. Scenoje palieka grojamoji mašina ir aukštai kybanti vienodų Kalėdų Senių galvų girlianda. Kaukės apsupa pusračiu Panašų*).

SKAIDRA: Tu vienintelis neturi kaukės.

PANAŠUS: (*Rodo Skaidros*). Štai ji.

SKAIDRA: Ji — mano, nes patsai jos nenorėjai.

PANAŠUS: Vienas mudviejų turėjo ją paimti. Ir tu pasiėmei pirmasis. Tavo nervai neišlaikė, Skaidra.

SKAIDRA: Čia nereikalinga kalbėti apie nervus. Tu žinojai, kas tavęs laukia, ir tu žinojai, kas manęs laukia.

PANAŠUS: Ir tu žinojai, ką veiksi kaukę užsidėjęs. Daryk savo darbą, Skaidra. Daryk.

SKAIDRA: Tu prašai, tu nori — tu pats žinai, ko nori.

PANAŠUS: Tu negali nusiimti kaukės, Skaidra. Tau trūksta drąsos, todėl šneki nereikalingai. Kartoju: aš ne-

turiu kaukės. Aš niekados neturėjau kaukės. Ir nei vienas man neperleido savosios. Tu buvai paskutinis, Skaidra, ir turėjai paskutinę galimybę. Jūs visi kalbėjote apie meilę sau per save. Jūs kalbėjote, kokia būtų meilė, jei mokėtumėt šokti, šypsotis, skristi, gerti, rašyti. Ir jūs užmiršote, kokia būtų meilė, jei mokėtumėt mylėti. Vienintelė Magdalena pasakė man: mylimasis mano ! surastasis mano ! Tik ir ji taip pasakė ne todėl, kad surado meilę manyje, bet todėl, kad vieną akimirką susvajojo: gali būti tokia meilė, kurią ji manyje surastų. Ji bent svajojo, įsidėmėk, Skaidra, ji svajojo apie tokią meilę, kurioje esi tu ir yra kitas. Ir aš pabučiavau jos mergaitiškas lūpas, ji visą laiką buvo mergaitė, ji visą laiką barstė gėles kunigui po kojomis, Skaidra.

SKAIDRA: Ir aš pasakiau ne tik, ko man trūksta, aš pasakiau, ko mums visiems trūksta. Aš apie šviesias Kalėdas kalbėjau. (*Tyla*). Ko tyli ? Atsakyk.

PANAŠUS: Ar mirtis ir meilė tolygūs ? Tu ne tą kaukę pasiėmei, Skaidra.

SKAIDRA: Ji viena teliko, ir ji panaši į tave.

PANAŠUS: Todėl tu ją ir pasiėmei.

(*Dabar Magdalena išslenka iš pusračio ir prieina prie pat Panašaus*).

MAGDALENA: Aš visą laiką apie tave svajojau, tau barsčiau gėles, su tavim miegojau, tau norėjau šokti. Aš norėčiau amžinai pasilikti su tavimi. Važiuočiau su tavimi požeminiais ir laikyčiau tavo ranką. Vaikščiočiau su tavimi, kur daug medžių, ir žiūrėčiau į tavo akis. Gulėčiau su tavimi, kur nors prie upės, ir bučiuočiau tavo lūpas. Su tavimi aš eičiau, ir eičiau, ir eičiau, ir eičiau per vėją, lietų, pusnį ir purvą. Vėjas draikytų tavo plaukus, baltų tavo lūpos, ir purvas veltųsi aplink tavo kojas. Aš alsuočiau kartu su tavimi, verkčiau, juokčiausi, dirbčiau. Ir aš labai norėčiau kartu su tavimi numirti. Nes tu esi mylimasis mano, nes tu esi surastasis mano. (*Apkabina Panašų, bet staigiai atsitraukia*). Aš negaliu kaukės nusiimti (*Grįžta į pusratį*).

PANAŠUS: Daryk savo darbą, Skaidra.

(Skaidra prieina prie Panašaus. Jis sustoja nugara į žiūrovus ir plaštakomis apkabina Panašaus kaklą. Kaukės apsupa juodu ratu. Ilga pauzė visiškoje tyloje. Pasigirsta kūno kritimas. Kaukės išsiskleidžia. Panašus guli, išskėstom rankom lyg nukryžiuotas. Vėl ilgoka, nejudri pauzė. Magdalena staiga nuplėšia savo kaukę, puola ant Panašaus kojų. Ji rėkia kaip gyvulys. Riksmas pavirsta spazminiu verksmu).

VADOVAS: *(Iš publikos).* Magdalena nusiramink! Nusiramink! Aš įsakau! *(Užlipa į sceną. Magdalena paklusniai atsikelia, užsideda kaukę, prisijungia prie kitų).* Gerbiamieji žiūrovai! Aš labai atsiprašau, mes visi atsiprašome, už šį netikėtą jausminį prasiveržimą, o taip pat ir mizanscenos suardymą. Vaidinime nebuvo numatyta, kad Magdalena nuplėštų savo kaukę ir šitaip — neestetiškai šauktų. Well — anot mielojo Stevens, ji turėjo plastiškai, grakščiai susmukti ties Panašaus kojomis. Tuo ir baigtųsi vaidinimas. Aš manau, jūs nesate per daug nustebę, kad Magdalenos nervai neatlaikė. Tikiuosi, būsite atlaidūs, nes mums visiems čia aišku, su kokios rūšies aktoriais turime reikalą. Aš nenorėčiau sakyti komplimentų, tačiau tenka konstatuoti — kokį sizifinį darbą atliko mūsų įstaiga. Iš terapinio taško žvelgiant, kad ir šitaip sudrausmintas aktorius, rodo ir vadovo ir viso personalo pasiaukojimą bei gilų pareigos jausmo supratimą. Tuo labiau, kad aktoriai, kaip žmonės, yra nepaprastai kaprizingi, ką jūs pastebėjote iš šio incidento. Dar daugiau. Vaidmenis teko interpretuoti pagal asmenybes, nes jie tepajėgia tik save vaidinti arba, tiksliau tariant, savo iliuzijas. Jų garbei tenka pripažinti, kad savo vaidmenis jie atliko gana sąžiningai. Aš nemanau, man derėtų čia aiškinti kiekvieno dalyvio atvejį ir iš jo išplaukiančius pavojus ir rezultatus. Savaime suprantama, terminų mes turime pakankamai, kurie ir jums puikiai žinomi iš populiariųjų knygų, filmų, paskaitų, televizijos. Čia mes galėtumėm pritaikyti ir Edipo kompleksą, ir kaltės jausmą, ir egzistencijos siaubą, didybes, mažavertiškumo, nekaltybės kompleksus, religines anomalijas ir taip

toliau, ir — (*Nusijuokia*). Kaip girdite, ir aš naudoju tuosius *ir*, apie kuriuos buvo kalbama vaizdelyje. Tačiau, drįstu pažymėti, visus dalyvius jungia vienas, didysis *Ir*, kurio dėka jie ir atsidūrė mūsų įstaigoje. Well — kiekvienu atveju prisiminkime, kad savęs išreiškimas yra didelė pagalba ir kelrodis kiekvienam individui mūsų supainiotame ir sergančiame pasaulyje. Tuo tikslu šis vaidinimas ir buvo surengtas. Gerbiamieji žiūrovai ! Jūs čia buvot pakviesti, idant įvertintumėte mūsų terapines pastangas, idant leistumėte jiems (*rodo į dalyvius*) pajusti, kad jie nėra pasaulio užmiršti. (*Į dalyvius*) Nusiimkite kaukes. (*Visi nusiima*). Tebūnie man garbė ir malonumas kiekvieną pristatyti. O tiesa ! Manau, reikalinga bent iš dalies grąžinti teatrinę nuotaiką. Muzika bus ne pro šalį. (*Eina prie grojamosios mašinos, įmeta monetą, pasigirsta Pergolesi Stabat Mater. Grįžta į savo vietą*). Pradėsime nuo autorių. Beje, du dalyviai yra ir du autoriai. Vienas dviejuose arba du viename, jei mes panaudosime jų pačių frazeologiją. Tikiuosi, jūs jau atspėjote, kurie ? Skaidra ir Panašus, prašome į priekį. (*Skaidra išeina į priekį, Panašus nejuda*). Kelkis, Panašus ! Vaidinimas pasibaigė ! (*Panašus nejuda. Vadovas pasilenkia ties juo. Šnabžda*). Nekvailiok, kelkis ! (*Panašus nejuda. Vadovas šypsodamasis į žiūrovus*). Tūkstantis atsiprašymų ! Vėl mažytis incidentas. Užmigo, greičiausia. Valandėlę. (*Atsiklaupia ties Panašiu. Judina jį. Bando pakelti. Tada nusitveria jo ranką, susiranda pulsą, klausosi. Padeda galvą prie širdies. Klausosi*). Viešpatie ! Iš tikrųjų negyvas ! (*Pašoksta, bėga į užkulisį šaukdamas*). Pagalbos ! Pagalbos !

SKAIDRA: Aš iš tikrųjų užmušiau. Panašų užmušiau. Bet aš turėjau taip padaryti. Kad jis prisikeltų iš mirusiųjų, (*Užkulisy laikrodis išmuša 11*).

(*Uždanga*)

1961 metai
Brooklyn, N. Y.

Copyright by Antanas Škėma

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

LAISVĖ IR ATSAKOMYBĖ KŪRYBINIAME VEIKSME

Viena pirmųjų didelio kūrybingumo sąlygų yra kultūrinės veiklos nepriklausomybė — pripažinimas jos lygiavertiškumo su kitomis žmogiškos veiklos sritimis. Kultūrinės veiklos palenkimas politiniams galios interesams, ekonominiams gerovės išskaičiavimams arba socialiniams patogaus pasitenkinimo polinkiams apriboja kūrybinio reiškimosi galimybes. Šitokiais atvejais kūrybai paprasčiausiai pritrūksta pirmaeilės energijos, žūtbūtinio siekimo aistros — bendruomenė ją nukreipia kitom vagom.

Meninėje kūryboje esminės reikšmės turi apribojimai, liečią formą. Kaip pabrėžia prof. George L. Kline Harvardo universiteto rusų tyrinėjimo centre 1959 m. skaitytoje paskaitoje, menas buvo lenkiamas įvairiems bendruomenės spaudimams ir penktojo šimtmečio pr. Kr. Graikijoje, ir ankstyvajame renesanse, ir septynioliktojo šimtmečio Prancūzijoje, ir devynioliktojo amžiaus Rusijoje, — bet jis išliko kūrybingas, nepaisant šių bandymų meną įkinkyti į politikos tarnybą. Tačiau politinė meno kontrolė Sovietų Rusijoje ir satelitų kraštuose, išskyrus Lenkiją (kurioje jis yra paliktas žymiai laisvesnis), yra jį padariusi, apskritai kalbant, sterilišką, išskiriant iš dalies muziką, kuriai juk ir buvo pripažinta kur kas daugiau autonomijos negu kitoms meno šakoms.

Skirtingi politinės kontrolės bandymų padariniai šiais atvejais paaiškintini ne tik nevienodu jos griežtumu, bet iš dalies ir tuo, kad penktojo šimtmečio Graikijoje, renesansinėje bendruomenėje, XVII a. Prancūzijoje ir XIX a. Rusijoje politinis spaudimas buvo nukreiptas daugiausia į meno turinį, neliesdamas jo formų, o dvidešimtojo amžiaus totalitarizmas yra bandęs pagal neharmoningas savosios politikos linijas lankstyti ne tik meno turinį, bet ir jo formą. Kadangi forma turi esminės reikšmės meninėje kūryboje, — kaip vertybių turinys moralinėje, — tai politinė formos kontrolė turi kur kas labiau užgniaužiančių pasėkų meniniam kūrybiškumui negu turinio kontrolė.

Politinė meno kontrolė nebuvo istorijoje perdaug žymus kūrybiškumą užgožiąs reiškinys, nes politinės sistemos prieštotalitarinėje praeityje nebuvo pernelyg susirūpinusios formų priežiūra. Jokūbas Burckhardtas, kurio negalima įtarti simpatijomis tironams, turėjo vis dėlto pastebėti, kad klasikinėje Graikijoje "kultūra aplamai, o menas ir mokslas specialiai yra labiau klestėję pastoviose tironijose negu laisvėje" (*Force and Freedom*, 1955, psl. 155). Italijos renesansui nemaža nupelnė didesni ir mažesni tironai, uzurpavę galią gausiose nedidelėse italų valstybėlėse, meninės kūrybos rėmimu mėginę ir savo valdžią visuomenės akyse įteisinti, ir istorijoje palikti savo paminklus, "tvirtesnius už varį". Absoliutiniai, ypač aristokratiniai režimai (tačiau ne modernieji totalitariniai) istorijoje bus, deja, iki šiol daugiau nusipelnę meninei kūrybai skatinti negu labiausiai demokratinės valdžios sistemos.

Meno palenkimas ekonominiams kriterijams — dažnai būdingas pasiturinčioms masių demokratijoms — gali būti labiau kūrybiškumą slopinęs veiksnys negu politinė jo priežiūra *netotalitarinėse* valstybėse. Ekonominių kriterijų vyravimas meno 'prekyvietėje" reiškia, kad menas prievartaujamas nebe jam neesminėje politinę reikšmę turinčių vertybių ir tikslų srityje, bet, atvirkščiai, jam taikoma prievarta formų srity, kuri jam meną ne tiek pagal jame glūdinčias, bet dažnai sunkiai įžiūrimas moralines vertybes, kiek pagal jo išorinę formų išvaizdą. Ir visuomenės formalinį skonį apsprendžia kur kas labiau jos iš praeities paveldėtas įpratimas — jos "tėvų prakeikimas", negu ji pati. Meno priėmimas pagal įprastinius skonio standartus savaime reiškia, kad originalus — vadinasi, kūrybingas — menas bus atmestas.

Šiandienėje bendruomenėje šis konvencionalusis meno vertinimas yra kiek susikomplikavęs, nes jei vieni priima tik kas įprasta, tai kiti yra įpratę priimti tik kas neįprasta. Nei vienu, nei antru atveju meno kūrinys nepriimamas jo paties verte ir tiesioginiu prabilimu į žmogų. Abiem atvejais vyrauja konvencija, ir visvien, ar ji būtų tradicijos, ar mados dalykas, — tikru, žmogišku pergyvenimu ji nepasidaro. Bet įpratimas mieliau priimti tai, kas neįprasta, suteikia nepaprastai provokuojantį iššūkį tikrai kūrybiškam elementui. Kaip tik šiomis sąlygomis jis gali geriausiai parodyti ką galįs — ir ryškiausiai aikštėn iškelti ko negalįs.

Aplamai kalbant, politinė prievarta labiau žudo moralės kūrėją, ekonominė — meno. Totalitarizmas naikina ir meninę, ir moralinę kūrybą, nes jame susijungusios abi šios prievartos rūšys.

Nuo meninei kūrybai pašalinių visuomenės spaudimų modernųjį menininką bent ideologiškai saugoja romantizmo gadynėje susiformavusi *genijaus* samprata. Genijus yra nepriklausomas nuo visuomenės reikalavimų ir pageidavimų, ir, būtent, todėl, kad jis žvelgia toli virš jos horizontų; savo suverenine dvasia jis formuoja bendruomenės ateitį. Kasdienė vidutinybė neturi teisės kontroliuoti dvasinės didybės. Šios sampratos nepažino nei klasikiniai graikai, nei aplamai jokia priešrenesansinė bendruomenė. Bet devynioliktajame šimtmety ji jau buvo tapusi neabejotinu ideologiniu pagrindu reikalauti meninės kūrybos laisvės menininko teisės vardu. Viena priežasčių, kodėl sovietiniai menininkai nėra kūrybiški, gali būti ta, kad ir jie reikalauja šios laisvės ir vidiniu požiūriu nesusitaiko su jos neturėjimu. Graikai galėjo meninei kūrybai priimti visuomenės reikalavimus, kurių nebegali priimti modernus kūrėjas, nejausdamas esąs *neteisėtai* prievartaujamas ir to jausmo neišreikšdamas kūrybiniame akte rezervacijomis, kurios jį luošina, neleisdamos kūrybai reikalingo spontaniškumo. [1])

Genijaus samprata yra turėjusi neabejotinai teigiamos reikšmės kūrybiškumui paskatinti: ji pateisino laisvės, reikalingos kūrybiškumui, reikalavimą. Tačiau šis reikalavimas bendruomenės buvo respektuojamas (jeigu buvo) ne todėl, kad menininkas pasiekdavo technikinio virtuoziškumo formų kūryboje, neretai šio virtuoziškumo dėka pasukdamas į gryną

[1]) Žinovai tvirtina, kad ir sovietų meninės kūrybos pogrindis, "rašąs stalčiams", nėra pasiekęs žymesnių meninių laimėjimų. Vargu ar ko nors tikrai pažangaus galime laukti ir iš pavergtosios Lietuvos meno kūrėjų, kaip nebuvo sulaukta iš nacionalsocialistinės Vokietijos literatūrinio "pogrindžio". Bendroji visa persunkiančios totalitarinės prievartos atmosfera pernelyg prislėgia ir iš jos bandančią slapton kūrybon pasitraukti "vidinę emigraciją". Apžvelgdami pavergtosios Lietuvos literatūrą, tegalim—kartais džiaugtis tautinio ir žmogiško atsparumo liudijimais, bet vargu ar kūrybiniais pasiekimais. Tas pat galioja dailei. Išimčių gal tegalime laukti muzikinėje kūryboje. Šios perspektyvos akivaizdoje matyti, kokie nepakankami yra tvirtinimai, kad "Tėvynėje palikę lems Lietuvos ateitį, bet ne mes, pabėgę nuo pavojaus". *Politinį* gyvenimą, be abejo, kiek turės tam laisvės, lems tautos kamienas, bet didį *kultūrinį* įnašą pribrandinti mes turime didesnę galimybę — ir dėl to didesnę atsakomybę, kurią apleidus, tikrai negalės būti atleidimo.

žaismą, bet dėl to, kad kūrėjas buvo laikomas aplamai *giliau įžvelgiančiu* į žmogiškosios būties ir veiklos tikslus; dėl to, kad iš jo buvo laukiama esmingesnio istorinio vyksmo suvokimo; dėl to, kad jis kūrė ne vien formas, bet ir vertybes, ne vien meną, bet ir žmogaus elgsenos moralybę. Laisvės reikalavimas logiškai syji su aukštesnės moralybės, atpažintos individo sąžinėje, aspiracija. Ir tiek, kiek modernusis menininkas atsisako būti bet kuo kitu, kaip forminiu eksperimentatoriumi, — ne visi, žinoma, šitaip ribojasi, — tiek jis rausiasi po šios genijaus sampratos pamatais ir gali ilgainiui prarasti jam visuomenės pripažintąją laisvę. Technikui pakanka specifiškai apibrėžtos laboratorinės laisvės, bet tik savo žmogiškumu ir atsakomybe eilinį žmogų praaugąs genijus gali reikalauti didesnės ir laisvės. Moderniojo meno vystymosi kryptis, atrodo, veda į genijaus grįžimą prie amatininko varstoto (ko gero, masinės produkcijos fabrike, suautomatinus dažų maišymą, o stilių pasirinkimą apsprendžiant viešosios opinijos apklausinėjimu). Dėl šio vyksmo, kurio sveikintinu, žinoma, nelaikome, bent iš dalies bus kalti, platesniųjų savo atsakomybių atsisakę, ir patys meno kūrėjai.

Lietuvių išeivių visuomenėje šiuo metu daugiau naudojamasi ekonominės negu politinės meno *priespaudos* — tai yra, jo palenkimo pačiam menui neesminiams reikalams — priemonėmis. Politinė galia čia beveik ribojasi laikraščių redaktorių pasirinkimais, ką ir kaip recenzuoti, ir visuomeninių komitetų sprendimais, kokias kultūrines pramogas pateikti bendruomenės seimams. Bet visuomeniniai, ir todėl iš anksto į nedrąsius kompromisus linkę, komitetai drauge su partiškai apspręstų, ir todėl savaime konservatyvios dvasios, laikraščių redaktoriais savo rankose juk turi didesnę dalį lietuviškosios kultūrinės veiklos progų. Šių veiksnių sprendimus dažniausiai lemia ne meniniai, bet socialiniai, politiniai arba religiniai tikslai, geri savyje, bet netinkami kūrybiškumui skatinti.

Aplamai kalbant, — ir nesidairant, be abejo, atrandamų išimčių, — menas mūsų visuomenėje nėra laikomas laisva, bet kitiems interesams tarnaujančia *pagalbine institucija*. Kitų reikalų tarnybai taikstomasi palenkti tiek meno turinys, ypač literatūroje, tiek forma, ypač dailėje. Autonominių teisių kūrybinei veiklai lietuviškoji visuomenė apskritai nėra kaip reikiant pripažinusi, o tremtyje ji yra linkusi šias teises ir dar labiau apsiaurinti.

Skaudžiausiai tačiau išeivijos kultūrinę veiklą slegianti priespauda yra ekonominė galia, susikaupusi savo *sprendimų*

padariniais nė kiek nesirūpinančių meno pirkėjų — ir nepirkėjų — rankose. Ši galia tiek pat dažnai naudojama užgožti kūrybinei pastangai, kiek ir įkvėpti sintetinės gyvybės impotentų ramstomiems fasadams, už kurių nėra nieko.

Bet, kaip politinę laisvę šiandien jau yra išmokta suvokti neatsiejama nuo atsakomybės, taip turėtų būti suvokta ir kultūrinė laisvė. *Tiek kūrėjas, tiek kūrybos vartotojas yra atsakingi savo laisvais išsireiškimo (ar neišsireiškimo) ir pasirinkimo (ar nepasirinkimo) veiksmais ne slopinti kūrybines ateities galimybes, bet skatinti jų realizavimą.*

Aukščiau minėtoji pirkėjų neatsakomybė kyla ne iš piktos valios, bet greičiau iš nejsisąmoninimo, kad laisvė reikalinga kūrybai ir kad tik neįprastu savo formų ir vertybių naujumu kūryba tegali liudyti pati save ir suteikti prasmės — visada naujai, visada šviežiai pergyvenamai — žmogaus laisvei. Nesusivokiama meninę kūrybą vertinti grynai pagal jos pačios pasiekiamų formų *stiprumą savyje*, o ne pagal jos miklumą mėgdžiojant gamtą ar plagijuojant klasikus.[2]) Šios ignorancijos brutalumu net didžiuojamasi, tarytum, esant politiniams bejėgiams svetimoje visuomenėje, norėtųsi susikurti galios iliuziją, negailestingai niekinant ir naikinant savo pačių — ypač *jaunuosius* — kūrėjus.

Bet juk esama ir aiškaus reikalo šitokiai kultūrinei ignorancijai: kai tiek visais atžvilgiais esame savo tarpe suskilę, kas gi tarnaus pagrindu mūsų bendruomeninei vienybei, jei prarasime plačiausiąją mus jungiančią bazę, lygiai priimtiną daktarams, kaip ir darbininkams, neišskiriančią nė redaktorių, būtent, visišką nesusivaikymą slėpiningose šiandieninio kultūrinio gyvenimo apraiškose? Tejungia mus bent pagarba savai ignorancijai, jei iš kitur nebegalime semtis pasitikėjimo savimi.

V. Kv.

[2]) Laisvė, kurios reikalaujama, kaip būtinos sąlygos kūrybiniam veiksmui, šiandien daug platesnė negu anksčiau: dailėje, sakysime, šiandien nebepasitenkinama laisve *rinktis* iš gamtos joje esančius objektus ir spalvas. Dabar reikalaujama ir laisvės *išrasti* gamtoje nesančius objektus ir spalvas, jeigu tai reikalinga meninei išraiškai. Ankstyvesnė meno paskirtis *interpretuoti* realybę šiandien yra praplėsta į uždavinį realybę ir *kurti*. Paveldėtoji realybė yra per daug nepatenkinanti, kad būtų galima ribotis vien jos interpretavimu; reikia žmogiškai patenkinamesnių elementų, kuriuos, kadangi jų esamajame pasaulyje nėra, gali duoti tik naujų pasaulių sukūrimas.

KITŲ DIEVŲ TARNYBOJE

J. Ragauskas, ITE, MISSA EST. Vilnius, Valstybinė Grožinės Literatūros Leidykla, 1960.

Iš visų bolševikinės valdžios Lietuvoje leidžiamų knygų gausiausiai lietuvių išeivijoje, ypač Maskvos dievus garbinančioje grupėje, paskleista knyga bene bus Jono Ragausko **Ite, missa est** (Eikite, mišios atlaikytos). Viena iš uoliausiai platinamų knygų ji yra ir Lietuvoje. Dvi laidos, bene po 15.000, jau esančios išparduotos ir rengiama trečia (pertaisyta?) laida, irgi ne mažiau kaip 15.000. Taigi jau dabar ta knyga gali būti Lietuvoje pasiekusi kone kas dvidešimtą šeimą, o su nauja laida jos galės ištekti kone kas tryliktai šeimai. Miestų ir kaimų bibliotekose tai knygai irgi neleidžiama ilsėtis lentynose. Ji uoliai siūloma knygų ėmėjams, o ateizmo propagandoje pasižymėti užsimojusios bibliotekų vedėjos, komjaunimo vadovės, kai kurie mokytojai ar kiti "naujųjų dievų tarnai" rengia tam tikrus skaitytojų pokalbius ("seminarus"), nagrinėja juose tą knygą po straipsnelį ir ryškina iš jos semiamus įrodinėjimus, kad nesą Dievo, kad religija tai tik su mokslu nesuderinami prietarai, kad kunigai apgavikai, o tikintieji — apgailėtini paklydėliai.

J. Ragausko knyga, anot jo paties apibūdinimo, yra **dalinis** ir kiek "suliteratūrintas" gyvenimo pasipasakojimas. Ir išleista ji ne politinės, bet grožinės (!) literatūros leidyklos.

Tikrai, tai tik dalinis pasipasakojimas, nes autorius kalba daugiausia tik apie vieną savo gyvenimo požiūrį: kaip brendo jo apsisprendimas tapti kunigu, kaip jis kunigu tapo, kaip jis kunigyste apsivylė, kaip blėso ir griuvo jo tikėjimas Dievu ir religijos mokymu, kaip pagaliau jis "iškunigėjo". Tik iš trumpų užuominų dar galima matyti ir tai, kad jis ne tik atsitraukė nuo katalikybės, bet kad perėjo ir į **kitą tikybą**, kurioje irgi tapo savo rūšies **kunigu**. (Jis yra "Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos" tarnautojas, prieštikybinis paskaitininkas ir kitų panašių paskaitininkų vadovas. Ta "draugija" yra komunistų partijos vairuojama įstaiga, skirta komunistinei ideologijai skiepyti, aiškinti ir ginti nuo "herezijų". O komunistinė ideologija, savindamasi jokių abejojimų neprisileidžiantį visiško tiesos žinojimo monopolį, yra įgijusi ypatybių, būdingų labiau tikybai, negu šiaip filosofinei socialinei doktrinai).

J. Ragausko pasipasakojimo "suliteratūrinimas" neišvengiamai prašosi atžymimas netgi pariebintomis kabutėmis. Neturėdamas nei grožinei literatūrai kurti būtino talento, nei įgūdžio, autorius savo pasipasakojimą "suliteratūrino" diletantiškai. Gali būti, kad toks "suliteratūrinimas" knygos leidėjams ir patogus, nes taip parašyta knyga, tur būt, yra įkandamesnė ir patrauklesnė menko išsilavinimo ir nekritiškam skaitytojui. Bet ir šiaip jau neaukštas intelektinis knygos lygis tokiu "suliteratūrinimu" yra visiškai susmukdytas. Autorius dažnai ir per dažnai bando tiesiogine kalba perduoti **pokalbius,** įvykusius prieš dešimt, dvidešimt ar trisdešimt metų. Bent kiek kritiškam skaitytojui aišku, kad tie pokalbiai yra tik dabar iš atminties atkurti, arba, gal būt, ir visiškai sukurti. Autorius bando įtikinti, kad kaip tik iš tų "pergyventų **faktų"** kilę motyvai jo pažiūroms patikrinti ir pakeisti. Bet, kadangi tie "pergyventi faktai" atvaizduoti "literatūriškai", tai juos taip ir kyšo visa eilė "pafrizavimų", "paretušavimų", aiškiai atliktų **dabar,** bežiūrint į juos jau iš **dabartinės** autoriaus ideologinės pozicijos. Todėl ir kyla klausimas, kiek tie "pergyventi faktai" iš tikrųjų yra buvę medžiaga dabartinėms autoriaus pažiūroms susidaryti ir kiek jų dabartinis atpasakojimas yra tik naujosios autoriaus ideologinės pozicijos padarinys.

Pasakojime, kaip klierikai seminarijoje "studijavo" marksistines teorijas iš vyskupo Paltaroko vadovėlio **Socialis klausimas,** turėdami **iš anksto uždavinį** — išmokti tas teorijas sukritikuoti, J. Ragauskas pareiškia:

Didelį vaidmenį žmogaus gyvenime vaidina išankstinis nusistatymas. Tai didžiausias bešališko galvojimo ir savikritikos priešas ir kartu geriausias fanatizmo draugas. Išankstinis nusistatymas — ne mokslinio nagrinėjimo ar objektyvaus galvojimo išvada, bet nekritiškai įsisavinta nuomonė, neretai auklėtojų įteigta pažiūra. (82 psl.)

Tačiau "išankstinis" nusistatymas, lydėjęs autorių nuo pirmutinių poterių ligi altoriaus, neapleido jo nei dabar, tik pasikeitė. Knygoje nėra nei žymės autoriaus "mokslinio nagrinėjimo ar objektyvaus galvojimo", kuriuo būtų kaip nors pagrįstas jo dabartinis "marksistinis-leninistinis" nusistatymas. Jo anksčiau turėtojo "išankstinio" nusistatymo **atmetimas** irgi nėra pagrįstas nei moksliniais nagrinėjimais, nei objektyviu galvojimu, o tik "suliteratūrintu" pergyvenimų atpasakojimu, iš kurio kyšote kyšo naujoji "nekritiškai įsisavinta" ir naujų "auklėtojų įteigta pažiūra".

Autorius vaizdžiai ir, atrodo, iš esmės neprasimanydamas, tik iš dabartinės savo pozicijos požiūrio daug ką "pafrizuoda-

mas", aprašo, kaip jis ne savo išmanymu, o šeimos ir aplinkos jam suteikto auklėjimo dėka tapo giliai religingas katalikas, kaip iš pat mažens jo svajonės buvo nukreiptos į kunigystę, kaip jis vis dėlto ilgokai nuo tos svajonės realizavimo susilaikė (abejodamas, ar turi pašaukimą) ir kaip pagaliau, tik universitetines studijas bebaigdamas, pasijuto išgirdęs jam per jo išpažinties klausiusio kunigo lūpas įsakmiai perduotą pašaukimą ir pasiryžo žengti per kunigų seminarijos slenkstį. Pasakoja eilę faktų, kurie jau prieš tai buvo suskambėję greit nutildytu disonansu jo religiniame nusiteikime, ir kaip tokie faktai, reiškiniai, pokalbiai drumstę jo protą ir sąžinę seminarijoje, o dar dažniau bei stipriau drumstę jau bedirbant "Kristaus vynuogyne".

Šiai knygai pasirodžius Vakaruose, kai kurie kritikai suniekino ją labai paprastai. Esą, Ragauskas jau bene nuo 1928 metų ar nuo dar anksčiau buvęs slaptai susidėjęs su bolševikais, buvęs jų agentas, ir kažin ar tik nebūsiąs jis tyčia ir į kunigus ėjęs, vykdydamas bolševikų jam duotą uždavinį — pakenkti katalikybei Lietuvoje "iš vidaus". Iš to išvada — Ragausko knyga vertintina tik kaip provokatoriško uždavinio vykdymo tęsinys.

Tačiau tokių aliuzijų nepatvirtina nei J. Ragausko pasipasakojimai, nei kiti žinomi faktai. Man teko jį pažinti studijų laikais, kaip atkaklų, "puritonišką" katalikų idealistą, besistengiantį kovoti su visa eile tada jo konkrečiai sutiktų nukrypimų nuo katalikybės idealų ateitininkuose ir visuomeninėje bei politinėje Lietuvos katalikų vadovybėje. Jo "maištavimas" plačiai nenuskambėjo, bet jame skambėjo intencija tik taisyti katalikybės reikalus, jokiu būdu ne jiems kenkti. Vėliau, po ilgesnio nesimatymo, teko susitikti J. Ragauską jau klieriką, dėvintį sutaną. Tai buvo staigmena, nes tai visgi buvo retas dalykas Lietuvoje, kad kas į kunigų seminariją stotų ne tiesiai iš gimnazijos suolo, bet iš baigiamojo universiteto kurso. Matydamas mano nustebimą ir gana skeptišką žvilgsnį, jis ėmė visai rimtai aiškinti, kad apsisprendęs bandyti tapti **tikrai geru kunigu,** nes tai greičiausia esąs vienintelis efektyvus būdas **atsverti,** deja, neginčijamai esamas tamsias dėmes kunigų luome ir apskritai religiniame gyvenime. Nebuvo nei šešėlio pagrindo įtarti, kad tie jo motyvai būtų tik gudriai klastinga kaukė ir apsimetimas. Ir dabar nėra pagrindo įtarti, kad anuo metu jis nebūtų buvęs, tegu ir naivus, bet nuoširdus, stipraus "išankstinio" įsitikinimo vedamas idealistas. Dabartiniame jo pasakojime nepatikimas tik tas pašaipos ir net paniekos atspalvis, kuriuo jis dabar nudažo tų anuomet matytų tamsiųjų katalikybės dėmių pavaizdavimą. Tada jis iš tų dėmių nesišaipė, jų neniekino: jis tada dėl jų

tik kentėjo ir norėjo jas kaip nors "nuvalyti", kad jos netemdytų spindėjimo tų idealų, kurių grynumu ir tikrumu tada dar nei kiek neabejojo.

Nepaisant J. Ragausko pasakojimo didžiosios ydos — naujo "išankstiškumo", iš jo patikimai paaiškėja, kad jo tikėjimas katalikybės idealais sugriuvo kaip tyčia ne "mokslinio nagrinėjimo ir objektyvaus galvojimo išvadoje", o susidūrus su vis daugiau ir daugiau tų dėmių, kurioms nugalėti jis neturėjo ne tik pakankamai jėgos, bet nei valios. Atrodo, kad užuot tapęs kovotoju su tomis dėmėmis, jis iš karto stojo tik jų stebėtojo pozicijon. Jis stebėjo katalikybės ir kunigo veiklos dėmes, jas smerkė, bet kovos lauką susiaurino iki minimumo, būtent, apribojo tą kovą tik savo asmeniu: nusistatė nesileisti tik pats jomis užsikrėsti. Bet ir jam teko kai kur taikstytis su blogiu, nesirodyti per ryškiai, kad "aš ne toks, kaip kiti", ir kartais net savuose veiksmuose išviršiniu formalumu uždengti aiškų nutolimą nuo principo...

Bet visgi ne ta kapituliacija prieš dėmių gausumą nulėmė autoriaus pasišalinimą iš "Kristaus vynuogyno". Padrąsino ir sugundė naujos gyvenimo aplinkybės, kurias Lietuvon atnešė ne kas kitas, kaip brutali **jėga.** Už tos jėgos autorius ėmė dairytis **naujo dievo,** ir jį netrukus be jokių mokslinių tyrinėjimų ir objektyvinių svarstymų, surado. Naujas tikėjimas autoriui bus susikūręs **hipnotiniu** būdu. Bolševikų **tankų jėga** jį užhipnotizavo, ir jam iš karto ėmė rodytis viskas žavu, idealu, kas už tos jėgos glūdi ar ja remiasi. Štai tas persilaužimo momentas:

Stambūs pasauliniai įvykiai keitėsi kaip kaleidoskope. Hitleris žaibiškais smūgiais daužė vieną po kitos Europos valstybes. Niekam ne paslaptis buvo, kad tai — tik preliudija į jo "Drang nach Osten". Tai buvo, be abejo, aišku ir Tarybų Sąjungai". (Dabar tenai priimta taip kalbėti, bet ano meto faktai rodo, kad Stalinas tada nesitikėjo Hitlerio puolimo. V. R.).

Jaučiu ir aš, kad kažkas ypatingo turi įvykti ir pas mus. Tas kažkas ypatingo ir įvyko — tai buvo Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje ir mūsų respublikos įsijungimas į Tarybų Sąjungos sudėtį". (Štai irgi vienas iš "suliteratūrinimo" pavyzdžių. 1940 metais autorius tikrai net savo mintyse nevartojo tokios terminologijos, kaip "Tarybų valdžios atkūrimas, arba "mūsų respublikos įsijungimas į T. S. sudėtį". V. R.).

Į šiuos įvykius aš žiūrėjau visų pirma tikinčio žmogaus ir katalikų kunigo akimis: Tarybų valdžia man buvo priešas, tad ir aš žiūrėjau į ją priešiškai.

Bet kartu mane Tarybų Sąjunga vis labiau domino. Aš gerai prisimenu tuos laikus, kada pirmosiomis dienomis po Spa-

lio revoliucijos daugelis pranašavo Tarybų valdžiai greitą galą. Tuo tarpu štai praėjo jau daugiau kaip dvidešimt metų, o tarybinė santvarka ne tik tebeegzistuoja, bet vis stiprėja. Kai ėmė plūsti per Kupiškį tarybiniai tankai — negalėjau atsistebėti milžiniška Tarybų Sąjungos karine galia. Buvo aišku, kad valstybė, kuri per dvidešimt metų sugebėjo sukurti tokią armiją, yra jau labai stipri ekonomiškai. O jeigu taip, tai išeina, kad tarybinė santvarka ir bolševizmas vis dėlto yra kažkas pozityvaus. (261 psl.).

Jeigu autorius būtų tuo metu bent kiek kritiškai galvojęs, būtų neišvengiamai prisiminęs, kad katalikybė yra išsilaikiusi ne 20, o 2000 metų, ir kad kai kuriais laikotarpiais ji disponavo reliatyviai ne mažiau impozantiškomis karinėmis pajėgomis. Tą prisiminęs, būtų turėjęs spręsti, kad vis dėlto katalikybė gal pozityvesnė, arba — kad apie ideologijų bei santvarkų pozityvumą gal nespręstina iš tankų dydžio bei kiekio. (Juk Hitleris tuo metu turėjo dar daugiau ir dar geresnių tankų!).

Sunku spręsti, ar Hitlerio tankų atriedėjimas nebuvo autoriaus pabudinęs iš to pirmojo užhipnotizavimo. To dabar nebegalima patikrinti, nes bolševikų jėgos grįžimas Lietuvon, matyti, užhipnotizavimą atnaujino taip, kad autorius teprisimena vokiečių okupacijos metu įvykusius žiaurumus, o bolševikų režimo metais įvykusių tokių pačių, tik daug gausesnių, žiaurumų jis nebepastebi, ir patinka jam tik

partinių ir nepartinių tarybinių darbuotojų aktyvumas, energija ir jų tikrai platūs užmojai, naujai pertvarkant gyvenimą. Toks veiklumas ir entuziazmas rodo, kad šie žmonės turi prieš save didelį visuomeninį tikslą, kurio jie t i k i (m.p. V.R.), kuris juos įkvepia ir dėl kurio jie sugeba aukotis. (435 psl.).

Autorius pats kadai turėjo kitą "visuomeninį tikslą", išreikštą katalikiškos ideologijos. Turėjo tam tikslui entuziazmo ir noro aukotis, ir tikrai gi ne jis vienas toks buvo. Tas entuziazmas jame sudužo, susidūrus su "dėmėmis", kurios palaužė jo tikėjimą anais idealais, ir jis pasijuto klydęs, aklai jais tikėdamas. Anie idealai jam pasidarė nebegeri ne tiek dėl to, kad jis būtų kaip nors atradęs juos iš esmės negerus, bet visų pirma dėl to, kad maža kas jų nuoširdžiai siekia. Kitaip sakant, idealai negeri todėl, kad jų siekėjai blogai elgiasi... Tai yra tas pats, kas ir suniekinti įstatymus ne dėl jų turinio, ne dėl jų tikslo blogumo, o tik dėl to, kad daugelis neklauso tų įstatymų, daugelis juos laužo... Toks yra autoriaus pažiūrų transformacijos "mokslišKumas".

Bet, jeigu ir pripažintume, kad tokiu pagrindu atsimetimas nuo tam tikro idealo pateisintinas, tai vis tiek negalima J. Ra-

gauskui pripažinti nuoseklumo. Nes jis netaiko to paties masto bolševizmui, tai savo naujajai religijai, kokį pritaikė pirmajai savo religijai, katalikybei. Būtent, jis visiškai **užsimerkia prieš dėmes bolševizmo idealų vykdyme.** Metęs kunigystę, jis sakosi uoliai studijavęs dialektinį ir istorinį materializmą marksizmo-leninizmo universitete ir **įsitikinęs** to mokslo teisingumu. Tikrai, šio "katechizmo" teigimai yra skirtingi, negu tie, kurių J. Ragauskui teko mokytis kunigų seminarijoje. Bet keista, kad jis nepastebi vieno labai svarbaus panašumo, būtent, kategoriško tvirtinimo, kad "štai kur yra tikroji tiesa" ir **tik šitaip** privalote mąstyti, tik šitaip privalote **tikėti.** Bolševikinis **tikėjimas** irgi yra nukreiptas į tam tikrus idealus, kurie knygose ir "pamoksluose" **spindi** gal ne mažiau ryškiu skaistumu, kaip ir kitų tikybų skelbiami dėsniai, kol praktika dėmėmis to spindėjimo neaptemdo. O tų dėmių bolševikinių siekimų praktikoje juk gausu. Jei manoma, kad religijos nepadaro žmonių angelais dėl jų idealų ydingumo, tai argi gyvenimo praktika negali sugriauti tikėjimo ir bolševizmo skelbiamųjų idealų skaistumu? Bet J. Ragauskas savo naująjį tikėjimą priėmė **pirma,** o tik paskui ėmė studijuoti to tikėjimo "dogmatiką ir apologetiką". Visiškai panašiai, kaip ir anuomet: **pirma** tikėjo, o paskui mokėsi kunigu būti. Priėmęs naują tikėjimą, kaip ir pirmąjį, lygiai taip pat aklai, lygiai taip pat "paveiktas aplinkos", netekęs ar neturėjęs valios savarankiškai samprotauti, buvęs katalikų, dabar bolševikų tikėjimo kunigas — netaiko to paties masto naujam tikėjimui, kokį pritaikė senam.

J. Ragausko iškunigėjimo istorija, atpasakota jau visiškoje naujojo tikėjimo įtakoje, yra tik virtinė "reveliacijų", kad religijų mokymuose esama visokių prieštaravimų mokslo patyrimams, prieštaravimų net saviesiems tų mokymų teigimams, kad religijų pranašai kunigai praktikoje apsileidėliškai arba net ciniškai nesilaiko to, ko moko kitus. Bet visos tos "reveliacijos" jokia naujiena. Jų yra ir seniai buvo žinoma nesuskaitoma daugybė ir įvairybė, tur būt, nuo pat religijų susiformavimo pradžios. Jų pilna gausioje, ypač pigiarūšėje antireliginėje literatūroje. Nei sąmoningai, nei aklai tikinčio žmogaus tokios "reveliacijos" neveikia, nes šauna pro šalį, tikėjimo esmės nepalies damos. Inteligentiškam ateistui arba agnostikui (manančiam, kad nei teologija, nei filosofija nepajėgia ir vargu ar kada pajėgs įtikinamai išaiškinti visas "amžinąsias problemas") tokios reveliacijos irgi neturi reikšmės, nes tokie turi rimtesnių motyvų savo manymams ar nusiteikimams pagrįsti. Tik menkesnio išsilavinimo žmonėms, ypač jau linkusiems ginčyti religinių teigimų tikrumą, tokie pasakojimai, kaip J. Ragausko ("iš

pačių užkulisių, iš buvusio kunigo lūpų!"), gali būti gerai deganti alyva abejojimo arba ir visiško netikėjimo liepsnai sukurti. Ypač tokie pasakojimai "atvers akis" tokiems, kurie, kaip ir pats J. Ragauskas, bus paveikti Lietuvą užplūdusios **jėgos hipnotizmo;** kurie pasiduoda pagundai nertis tos jėgos varomon srovėn ir plaukti su ja. Tai yra medžiaga tiems, kurie dairysis bent šiokio tokio pasiteisinimo, pasiaiškinimo prieš kitus ir prieš save, kodėl jie meta "mamos pasiūtąjį drabužėlį", susigundo vilktis "didžiojo brolio" atneštuoju, ir kurie nepajėgūs ar neturi drąsos "apsirengti" pagal savo nusimanymą.

Bent kiek savarankiškai pagalvoti sugebančio skaitytojo akyse autoriaus autoritetas neišvengiamai susvyruos, kai jis paskaitys jo pasigyrimą, kad savo vyresnybės pasitikėjimą jisai įsigijęs ne veidmainyste ir pataikavimu, bet sąžiningu darbu (469 psl.). Betgi skaitytojas jau bus pastebėjęs, kad autorius kruopščiai slėpė savo "eretiškas" mintis nuo pat pradžios, kad ir tada, kai bolševizme jam jau ėmė rodytis viskas tik skaistu, o katalikybėje vien tamsios dėmės, jis visgi ne tik pasiliko geras (?) kunigas, bet netgi mielai priėmė paskyrimą būti gimnazijos kapelionu. Bolševikams Lietuvon vėl atplūdus, J. Ragauskas jau vis labiau ir labiau jais žavėdamasis, visgi sutiko būti ir buvo kunigų seminarijos profesorium. Tenai mokė klierikus būti katalikų, ne bolševikų kunigais, klausė išpažinčių, laikė mišias, sakė pamokslus ir sąmoningai veidmainiavo, būdamas bendradarbių kunigų tarpe:

kad neišsiskirčiau iš bendro fono, turėdavau norom nenorom ir aš kokiu nors būdu dalyvauti tokiuose pokalbiuose (priešbolševikinių anekdotų pasakojimuose. V.R.),**nors pačiam tokiais atvejais būdavo koktu ir pikta.** (445 psl.).

Būdamas seminarijos profesorius, net dekano pasikalbėjimo su kitu profesorium **per sieną** klausėsi ir taip gerai nusiklausė, kad net po keliolikos metų jį "suliteratūrintai" ("pažodžiui", dialogo pavidalu!) atpasakoja. (447 psl.).

Ryškiausias tokio veidmainiavimo pavyzdys papasakotas straipsnelyje "Motinos mirtis" (456-461 psl.). Būdamas jau visiškai antikatalikas (bet vis dar katalikų kunigų seminarijos profesorius, kunigas), vyksta prie mirštančios savo motinos patalo, išklauso jos išpažinties, atlieka sakramentų teikimo apeigas, kaip geram kunigui pridera. Šiuo atveju jis neslepia, kad tai buvo veidmainiavimas:

O aš, bučiuodamas jos sulysusias rankas, galvojau: "Ak motin, motin! Kad tu žinotum mano mintis, kad matytum mano sielos vidų! Juk aš nebetikiu tais sakramentais, kuriuos tau ką tik suteikiau! Aš vis labiau neapkenčiu tos kunigystės, apie ku-

rią, kūdikiu būdamas, svajojau, į kurią veržiaus kaip keleivis prie šaltinio... Vis labiau tvirtėja ryžtas kunigystę mesti! Štai kas yra religija! — galvojau tada. — Didžioji mūsų apgaulė! Savęs ir kitų klaidinimas... Aš apgaudinėju motiną, kurią taip myliu!... aš lyg gydytojas leidžiu religinį morfiją, kuris apsaugo ją nuo nereikalingų kentėjimų ir palengvina atsiskyrimą su gyvenimu.

Gerai ar blogai pasielgiau — nežinau, aišku tik, kad kitaip pasielgti neišdrįsau...

Aprašydamas paskutines savo laikytas mišias, autorius irgi *vaizduoja, kaip jis tas apeigas atlikęs, tyliai sau galvodamas*, kad visa tai tik apgaulingas vaidinimas. Jis nenorėjęs pasitraukti iš kunigystės **teatriškai,** kaip kai kurie kiti padaro, viešai nusivilkdami liturginius rūbls, sutaną ir viešai bažnyčioje praneš-dami savo pasitraukimą. Tad, žinodamas, kad paskutinį kartą laikąs mišias, atvaidino tas apeigas, lyg niekur nieko, visiškai neišduodamas savo slaptų minčių. "Daugiau jų neapgaudinėsiu ir neišnaudosiu", pagalvojęs paskutinių mišių pabaigoje (484 psl.). O juk toks apgaudinėjimas truko ilgoką laiką, ne tik tų paskutiniųjų mišių metu. Vadinasi, jeigu autorius ir tikrai ne *veidmainiavimu, bet sąžiningu kunigo pareigų ėjimu įsigijo savo* vyresnybės pasitikėjimą, tai visiškai tikra, kad, pasitikėjimą įgi-jęs, jis ilgą laiką ji išnaudojo veidmainiškai, savo pasikeitusį tikėjimą slėpdamas, senąjį ir atmestąjį tikėjimą kitų akyse rodydamasis neva tebeišpažįstąs. Tad kaip bus, jeigu jis ir naujuoju tikėjimu suabejos? O gal jau ir abejoja, o gal jau ir visiškai nebetiki, tiktai rodosi tikįs, nes ir vėl **nedrįsta** savo minčių atvirai pasisakyti?

Katalikybė didžiuojasi, kad jos nei "pragaro vartai nepergalės". J. Ragausko "reveliacijos" ir samprotavimai savarankiš-ko mąstymo plotmėje katalikybei ne tik ne "pragaro vartai", bet kažin ar daugiau, negu "uodo įkandimas". Bet Lietuvoje ši kny-ga turi už savo pečių visą "didžiojo brolio" jėgą, o bet kokiam savarankiškam ir kritiškam jos teigimų svarstymui lūpos san-dariai užčiaupios. Tokiose sąlygose ji gali gana apčiuopiamai pagelbėti bolševikų režimui skiepyti, ypač jaunimo tarpe, prieš-katalikišką nusiteikimą. Tik, siekdama sukelti nepasitikėjimą ***tikėjimais*** apskritai, *ji gali atkreipti mikliau galvojančių dėmesį* ir į bolševikinį **tikėjimą.** Juk gyvų pavyzdžių, akivaizdžiai ro-dančių, kaip praktikoje dalykai vyksta visiškai kitaip, negu pro-pagandistų pamoksluose sakoma, yra nepalyginti daugiau, negu jų surašyta J. Ragausko **Ite, missa est.**

V. Rastenis

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

ADOLFAS ŠAPOKA EXIIT

1961 m. kovo 9 d. Toronte staiga širdies liga mirė istorikas Adolfas Šapoka, tesulaukęs vos 55 metų. A. Šapokos asmenyje Lietuvos istorijos mokslas neteko žymaus tyrinėtojo, kuris mokėjo blaiviai, atsargiai ir kritiškai pažvelgti į daugelį Lietuvos praeities problemų.

Gimęs 1906 m. vasario 13 d. Grybelių kaime netoli Utenos, A. Šapoka mokėsi Utenos progimnazijoje, Panevėžio gimnazijoje ir Kauno universitete. Vėliau studijas gilino Prahoje ir rinko medžiagą savo istoriniams darbams Lenkijos ir Švedijos archyvuose. Buvo Kauno, o vėliau Vilniaus universiteto profesorius. 1944 m. pasitraukęs į užsienį, gyveno Augsburge, o nuo 1948 m. Kanadoje. 1949 m. tapo **Tėviškės Žiburių** redaktorium. Tas pareigas eidamas ir mirė.

A. Šapokos istorinės pažiūros

A. Šapoka nemėgo filosofuoti. Jis skeptiškai žiūrėjo į tokius klausimus, kaip lietuvių tautos vaidmuo istorijoje, lietuvių tautos charakteris, Rytų ir Vakarų susidūrimas Lietuvoje, heroiški momentai mūsų praeityje ir pan. Gal būt, jis dar nesijautė pakankamai išstudijavęs praeities faktus, kad galėtų eiti prie toli siekiančių apibendrinimų, kurie, tiesa, dažnai būna abejotinos vertės, ypač kai žmogus pirma susikuria teoriją, o paskum ieško praeityje argumentų tai teorijai pagrįsti.

Bene vienintelį kartą A. Šapoka bandė aiškinti savo istorijos sampratą įvedamojoje dalyje savo redaguotos **Lietuvos istorijos,** kuri pirmą kartą buvo išleista 1936 m. Lietuvoje ir kuri vėliau du kartus buvo perspausdinta užsienyje. Čia jis labai suglaustai nusakė, kaip jis supranta istorijos mokslą ir kokį vaidmenį jam skiria. Pirmiausia, jis įžvelgia saryšį tarp praeities, dabarties ir ateities. "Istorija yra praeities mokslas. Ji parodo, kaip žmonija gyveno seniau ir kuriuo būdu sukūrė dabartines savo gyvenimo formas. Tad istorija yra kartu ir dabarties mokslas. Parodydama, kaip susidarė dabartiniai kultūriniai, socialiniai ir

politiniai santykiai, ji padeda ne tik juos suprasti ir įvertinti, bet ir šiek tiek numatyti, kaip gyvenimas plis toliau. Taigi iš jos galima pasimokyti ir ateities".

Šiuose keliuose labai paprastuose ir atsargiuose (reikia atkreipti dėmesį į žodelius šiek tiek) sakiniuose gana daug pasakyta. Visų pirma, juose išreikšta vadinamos objektyviosios, arba kritiškosios, istorijos samprata, kuriai jau atstovavo išmintingasis Tukididas V a. prieš Kristų ir kuri naujaisiais laikais išgarsėjo L. Rankės formulėje **wie es wirklich gewesen.** Antra, kalbėdamas apie politinius, socialinius ir kultūrinius santykius, A. Šapoka pastariesiems teikia pirmenybę. Nors praktiškai A. Šapokos redaguotoje istorijoje ta proporcija ir nebuvo išlaikyta, tačiau joje gana daug vietos paskirta kultūriniams ir ypač socialiniams santykiams nušviesti. Ir tai reikia laikyti Lietuvos istorijos mokslo laimėjimu. Nuskriausti liko ekonominiai klausimai, į kuriuos su baisiai dideliu įnirtimu kimba dabartiniai Lietuvos istorikai.

Sekančioje to įvedamosios dalies pastraipoje A. Šapoka rašo: "Vaizduodamas tautos praeitį, istorijos mokslas rodo, kad dabartinis jos gyvenimas nėra atsitiktinis, bet yra ištisus amžius ėjusios raidos vaisius". Ir šiame labai paprastame sakinyje pasakyta daug. Kaip žinia, yra dvi kraštutinės istorinės sampratos. Viena teigia, kad istorijoje visa tesąs atsitiktinumas, kad istorijos mūza esanti pati kaprizingiausia visų mūzų, ir dėl to nei priežastingumo, nei pažangos, nei jokie kiti dėsniai joje neveikią. Tos sampratos istorikai, sakysime, nemėgsta ir pačios raidos sąvokos, ją pakeisdami vyksmo, arba proceso, sąvoka. Istorija, jų nuomone, nėra grandinė įvykių, susijusių tarp savęs priežastingumo ir kitais dėsniais, bet tik netvarkingai atskirų momentų kartojimasis. Pas mus panašiai pažiūrai yra atstovavęs L. Karsavinas.

Kiti istorikai, paveikti XIX a. gamtos mokslų (A. Comte pozityvizmo ir ypač Ch. Darwino evoliucijos teorijų), norėjo istorijoje matyti geležiniais dėsniais sukaustytą raidą, kurioje niekas neatsiranda savaime, kur vienas įvykis būtinai eina iš kito, kur beveik nelieka vietos net ir žmogaus kūrybai, ją bandant paversti tik paprasta gamtinių, ekonominių ir socialinių sąlygų funkcija (plg. F. Engelso bazės ir anstato teoriją). Toliausiai šia kryptimi nuėjo marksininkai, kurių nuosekliausias ir logiškiausias mokinys M. N. Pokrovskis savo **Rusijos istorijoje nuo seniausių laikų** beveik visiškai išjungė žmogų istorijos kūrėją, visur tematydamas tik ekonominių ir socialinių faktorių veikimą.

Tarp šių dviejų kraštutinių sampratų A. Šapoka stovi ar-

čiau antrosios. Jis atmeta atsitiktinumą istorijoje ir nevengia vartoti raidos sąvokos. Tačiau jis nėra dogmatikas. Dėl to savo istorinėse studijose jis ne tik nepaneigia žmogaus kaip pagrindinio istorijos kūrėjo, bet, priešingai, daugumas jo darbų skirta vienai ar kitai istorinei asmenybei iškelti. Jis rašo apie Vytautą ir Jogailą, didįjį Lietuvos kanclerį Leoną Sapiegą, legendarinį Upytės šunbajorį Čičinską (Sicinskį, anot Šapokos), barokinius Lietuvos respublikos vadus Respublikos sutemose. A. Šapoka tik bando plačiau įsigilinti į tas istorines sąlygas, kuriose jie augo ir reiškėsi, o ne tiek į jų psichologiją ir būdo savybes, kurios apsprendė vienokią ar kitokią jų veiklą. Straipsnis apie Čičinską (**Šviesos Keliai 1931, Nr. 9**) čia gali būti labai gera iliustracija.

Pagrindinė A. Šapokos istorinio tyrinėjimo problema

Nors savo studijose ir straipsniuose A. Šapoka yra palietęs daugybę praeities klausimų (ir Mindaugo sostinės vietą, ir Jeronimo Pragiškio vaidmenį, ir lietuvių studentų kelius Vakaruose, ir kt.), tačiau jo tyrinėjimo dėmesio centre buvo Lietuvos-Lenkijos santykiai. Tur būt, nereikia nei sakyti, kad tai buvo ir pagrindinė Nepriklausomosios Lietuvos problema. O, kaip matėme, pagal Šapokos istorijos sampratą, praeities tyrinėjimas gali padėti išaiškinti dabartines problemas.

Jau 1935 m. išleistame kolektyviniame **Jogailos** veikale A. Šapoka, kuris buvo ir to veikalo redaktorius, įdomiai ir kritiškai nagrinėjo Lietuvos-Lenkijos santykius Vytauto ir Jogailos laikais. Tai buvo lyg įžanga **Lietuvos-Lenkijos santykiams po Liublino unijos**, jo pagrindiniam darbui (išleistam 1938 m.). Kaip žinia, Teodoras Narbutas (1784-1864), 9 tomų Lietuvos istorijos autorius, ant Zigmanto Augusto karsto sulaužė savo plunksną ir tolimesnį Lietuvos istorijos įvykių aprašymą perleido lenkų istorikams. A. Šapoka pasiryžo įrodyti, kad T. Narbutas be reikalo laužė savo plunksną, kad ir po Zigmanto Augusto mirties Lietuva nenustojo buvusi savarankiškas politinis vienetas, nors ir susifederaves su Lenkija.

Tai nebuvo labai originali tezė. Jau XIX a. pradžioje M. K. Oginskis ją gynė prie caro Aleksandro I, bandydamas atstatyti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją Rusijos protektorate. Vėliau kai kurie rusų istorikai, ypač I. I. Lappo, su kuriuo A. Šapokai teko susitikti studijuojant Prahoje, bandė įrodinėti, kad Liublino aktas buvo prievarta Lietuvai primestas ir kad Lietuva niekada nesiliovė vaidinti savarankiško vaidmens Lenkijos atžvilgiu. Tačiau skirtumas tarp A. Šapokos ir rusų istorikų išvadų buvo tas, kad šie pastarieji per daug kėlė rusų vaidmenį Lietuvos-Lenkijos santykiuose. Be to, A. Šapoka nebuvo toks kategoriš-

kas ir dėl tariamo priverstinio Liublino unijos pobūdžio, nors šia prasme Lietuvos-Lenkijos santykiai XVI-XVIII a. dar reikalauja naujų tyrinėjimų. Man atrodo, kad tezė, liečianti Liublino unijos charakterį, neišlaiko kritikos. Tai, tarp kita ko, būtų gera tema disertacijai.

Šiaip ar taip savo Lietuvos-Lenkijos santykių studijoje, kuri buvo pripažinta V. D. Universiteto disertacija daktaro laipsniui gauti, A. Šapoka iškėlė tuos santykius naujoje šviesoje, ir jo tezės buvo daugiau ar mažiau priimtos kitų tyrinėtojų. Plėsdamas Lietuvos-Lenkijos santykių problemą, vėliau Šapoka pasirinko patį kritiškiausią tų santykių momentą, būtent, 1655 m. Kėdainių sutartį, kuriai gausios archyvinės medžiagos prisirinko Švedijoje. Tai buvo jo habilitacinis darbas, kuris, deja, ligi šiol dar nėra išspausdintas.

Pagaliau paskutiniuosius savo Lietuvoje gyvenimo metus, būdamas jau Vilniaus universiteto docentas, A. Šapoka skyrė Vilniaus istorijai, kuri gal būt, daugiau negu kas nors kita reikalavo savo istoriko, ypač prisiminus tuos nuolatinius kartojimus, kad mes be Vilniaus nenurimsim. Keista, kad vienas įdomiausių ir gražiausių Rytų Europos miestų ligi šiol, galima sakyti, neturėjo savo istoriko. Iš paskelbtų straipsnių ir paliktų rankraščių galima spėti, kad A. Šapoka būtų tą spragą gražiai užtaisęs. Deja, emigracija ir staigi mirtis neleido jam savo darbo užbaigti. Greičiausiai, senelis Vilnius vėl turės ilgus metus laukti savo istoriko.

Istorikas be savo žemės

Nei vienam nėra lengva gyventi ir dirbti atplėštam nuo savo žemės. Bet, tur būt, sunkiausia istorikui, kuris buvo užsimojęs savo gyvenimą atiduoti savo krašto ir žmonių praeities studijoms. Istorikas emigracijoje, panašiai kaip ūkininkas, yra lyg be savo žagrės ir dirvos. O ta jo žagrė yra istoriniai šaltiniai, kurie, nors ir yra, ypač Lietuvos atveju, išbarstyti po visus pasaulio kampus, bet daugiausia slypi pačios Lietuvos ir jos kaimynų archyvuose ir bibliotekose. O jie, kaip žinia, šiuo metu emigrantui istorikui yra uždaryti. Todėl jam belieka du keliai: arba bandyti nagrinėti tas su Lietuva susijusias problemas, kurioms medžiagos galima rasti ir svetur. Tuo keliu šiandien eina Z. Ivinskis. Arba jis turi beveik visiškai atsisakyti nuo savo tiesioginio darbo lauko. Tai nėra lengvas kelias. Niekas to geriau nėra išreiškęs, kaip mūsų jau minėtas I. I. Lappo, kuris po 1917 m. revoliucijos Rusijoje taip pat buvo priverstas pasitraukti į užsienį. Lietuvos vyriausybės pagalba susiradęs antrąją savo tėvynę Lietuvoje, jis 1934 m. išleido monumentalaus veikalo apie 1588 m. Lietuvos statutą I t. Pirmos dalies įžangoje

rašė: "Mane jau buvo bepagaunanti mintis, kad tas darbas tampa man nebegalimas. Įgytoji per dešimtis metų atkakliu triūsu archyvuose ir bibliotekose medžiaga, o taip pat tyrinėtojo minties darbo rezultatai, man rodėsi, turės likti be naudos mokslui. O žmogui, atidavusiam savo gyvenimą mokslui, kažin ar begali kas nors būti skaudžiau".

Kam teko arčiau pažinti A. Šapoką, tas žino, kad panašiomis nuotaikomis ir jis gyveno.

V. Trumpa

SAINT-JOHN PERSE POEZIJOS BŪDINGIEJI BRUOŽAI

Poezija yra poetinės nuojautos ir koncepcinio bei percepcinio pažinimo išdava. Poetinė nuojauta yra prigimta ir impulsyvi, o koncepcinis ir percepcinis pažinimas įgytas gyvenime patyrimo keliu. Tačiau poetinės nuojautos intensyvumas ir stiprumas priklauso nuo koncepcinio bei percepcinio pažinimo, nes be jo nuojauta liktų neišsivysčiusi, žiemojanti potencija. Todėl pažinimas ir nuojauta, gyvenimas ir poetas yra vienas su kitu neatskiriamai susiję poezijos kūrybos vyksme.

Tačiau nuojauta ir pažinimas tėra veiksmai įgalinantieji asmenius pergyvenimus — poetinę medžiagą tapti menine vertybe. Meninių vertybių esmė glūdi pačioje poezijoje, o ne veiksniuose ar priemonėse, kurios įgalina poezijos egzistavimą. Aišku, kad kiekviena poezija atspindi asmeninį poeto gyvenimą bei jo asmenybę, bet jo asmeniškumas, perėjęs per poetinės nuojautos skalę, yra toks savitas ir drauge toks universalus, kad jis yra bendras visai žmonijai, t.y. bendros gyvenimo ir žmogaus egzistencijos tiesos, perkeltos iš asmeniškumo į universalumo plotmę. Poezijos kuriamosios priemonės — žodžiai ir pati technika, eilėdara — tik įgalina tas universaliąsias tiesas išsiskleisti pačiomis jų paprasčiausiomis ir gryniausiomis formomis. Todėl poezija išsiskiria iš kitų menų aiškiausių ir nuogiausių tiesų iškėlimu su visais jų slėpiningais, vibraciniais ir rezonanciniais niuansais. Ji yra tikroji žmonijos kalba, tiksliausiai iškelianti žmogiškąją būtį belaikėje

perspektyvoje.

Saint-John Perse (tikroji pavardė Alexis Saint Léger Léger) poezija yra tokia universali komunikacinė priemonė, nes ji yra laisva nuo bet kokių laiko ar erdvės apribojimų ir kelia pačias pagrindines gyvenimo tiesas. Jo poezija nėra užsiangažavusi jokiai religijai ar filosofinei sistemai, nes toks užsiangažavimas reikštų vienokį ar kitokį pavojų nutolti nuo universalumo plotmės. Juk nėra amžinų ir bendrų sistemų: vienos išnyksta, atsiranda kitos, susidomėjimas eina nuo vieno aspekto prie kito. Kiekviena skelbia turinti tiesą ar Dievą savo pusėje, bet stokoja visiems ir visada priimtinų principų. Perse yra ištikimas nesikeičiančioms tiesoms — žmogui ir gyvenimui. Jis atviras tam, kas apšviečia ir veikia žmogiškąją būtį.

Visa Perse kūryba turi reflektyviškumo pobūdį, kurioje, šalia įvairių šių laikų refleksijų, nuspalvintų ryškiai asmeniniu koloritu, yra sukaupti įvairūs visų amžių ir visos žmonijos istorijos pergyvenimų ir įvykių fragmentai. Pirmuose poemų rinkiniuose gausiau išorinio, realaus, gyvenimo atspindžių, o vėlesniuose beveik viskas siejama su žmogaus dvasiniu pasauliu gamtos jėgų nuspalvintame fone. Visa poezija duoda mozaikinio pobūdžio įspūdį, nes tos refleksijos, surinktos iš įvairių civilizacijų, iš istorijos, mitologijos, iš dabarties ir giliausių amžių ir iš įvairių pasaulio kampų, yra kaip kokie įvairiaspalviai akmenukai, nuostabiai išdėstyti poetinėje sąrangoje.

Pirmasis poemų rinkinys *Liaupsės* (Éloges, 1911) yra romantiškomis spalvomis žėrinti „prarastojo rojaus" — vaikystės mozaika. Tačiau jo rojuje nėra dogmatinio nupuolimo ar ištrėmimo, bet tik aiški nutolimo nuotaika. Vaikystė savaime nutolo, kada pats poetas skubėjo priešinga kryptimi — ateitin. Todėl jo refleksijose ir tuose prisiminimų fragmentuose nėra gailesčio, melancholijos bei sentimento. Tėra paprastas prisiminimų pergyvenimas, W. Wordsworth žodžiais, „emotions recollected in tranquility". Tai poeto praeitis, pergyventa antrą kartą ir praturtinta naujomis emocijomis, iškylanti didinga romantiškame atspalvyje ir artima kiekvieno vaikystei.

Kūrėjas kūrybos momentu visuomet grįžta į pergyvenimų pasaulį, kaip į turtų klėtį; tačiau kūrėjo grįžimas į vaikystę nėra paprastas nusikėlimas, norint peržiūrėti pergyvenimus ir juos jau kūrybiškai poetine nuojauta pergyventi. Šis grįžimas yra dažniausiai susijęs su poeto dvasiniu stoviu: grįžtama bundant asmenybei ir grįžtama poetinei nuojautai

blėstant. Pirmuoju grįžimu ieškoma atsakymų praeities momentuose ir situacijose, asmenybei keliant nuogąstingus ir mįslingus klausimus. Antruoju — trokštama dar kartą, prieš išeinant į negrįžtamybę, pasėdėti prie seniai užgęsusio vaikystės židinio ir pasišildyti atsiminimais. Grįžęs į tą nutolusį rojų, Perse praeina vedamas meilės ir viską giliai tiriančio žvilgsnio pro pasąmonėje išlikusius vaizdus, vietas, veiksmus ir įspūdžius.

Čia tropiniais vaizdais ir metaforomis atskleidžia primityvų, bet didingą pasaulį, vaiko pirmuosius tiesioginius susitikimus su gamta, gyvuliais ir žmonėmis. Iškyla gaivalinga gamta su nykimo, tapsnio ir pasikartojimo tarpsniais. Ir paprastą, basą pajūrio, turgų aikščių žmogų ir poeto kilmingą gimtųjų namų atmosferą dengia lyg kažkoks paslaptingas nematomas šydas, iš po kurio nors neryškūs, bet sugestyvūs bruožai — kažko darnaus, didingo ir pastovaus — palieka jauno poeto pasąmonėje. Tačiau vaikystė nėra meditavimų, sistemingo mąstymo laikas; ji ant drugelio sparnų. „Leisk dabar mane", prašosi poetas lyg auklės, lyg pačios vaikystės. „Aš eisiu vienas. Išeisiu, nes turiu reikalų".

Antroji poezijos knyga, *Anabase* (1922), irgi fragmentų ir impresijų [1]) ciklas, kada poetas, vaizduotės ir nuojautos vedamas, vyksta per istorijos klodus į tolimus kraštus. Čia atsiskleidžia nuotykinga iškyla į dykumas, į plačių horizontų šalį, kur nėra aiškiai apibrėžtų ribų, nėra pavadinimų, vardų ir datų. Bendra nuotaika primena lyg Aziją, dvelkiančią gilia senove ir amžinybe, su sausrų išdegintomis lygumomis ir viską gaubiančia mistiška atmosfera. Žmogus be tautybės, be aiškios religijos ir be rasės — paprastas, praktiškos išminties, impulsyvus ir primityvus klajoklis, griaunąs ir statąs kariautojas.

Jei *Liaupsėse* primityviškumas ir aristokratiškumas buvo vyraujančios nuotaikos, tai *Anabase* primityviškumas yra susijęs su barbariškumu, kur „didis jėgos principas diktuoja mūsų būdus". Ir poetas keliauja, genamas pažinimo ir nuotykių jausmo, priešistoriniais „keliais, kuriais praėjo visų rasių žmonės". Perse kažkokia jėga traukia artyn prie civilizacijos pradmenų.

Anabase poemai Farbe [2]) duoda tematinį dešimties punktų planą. Tačiau, atrodo, nėra tikslu nustatyti šiai poemai fabulą, nes tai tėra poeto dvasinės būsenos, jo konfliktų, vizijų mozaika, išreikšta dykumų ir lygumų vaizdais, ir primityvaus žmogaus fragmentų forma reflektuojami siekiai. Vis-

ką greičiau sieja draugėn ne bendra fabula, bet ieškojimų ir atradimų nuotaika. Čia jausti du nežinomieji — priešistorinis žmogus ir žmogiškoji būtis. Tačiau abudu yra tokie mįslingi ir mistiški, kaip ir pati Azija — poeto vizijų ir vaizdų rezervuaras. Jis stebi žmogų savo giliai tiriančiu žvilgsniu ir mato jo laikiną egzistenciją: „Žmonės dulkių tvariniai ir žmonės skirtingų būdų... žmonės trumpalaikės atminties apie šiuos kraštus, o ieškotojai, ... o išminties radėjai, atsirandantieji ir dingstantieji..." Pro laikinumo skraistę suvokia poetas žmogaus nepraeinamumą, bet tas nepraeinamumas nėra kažkur už konkrečiojo gyvenimo, bet čia, šioje žemėje, kur „amžinybė žiovauja ant smėlių". Todėl, gal būt, poetas vizijomis nukyla į žilą senovę, į pražuvusias civilizacijas, amžių dulkėse suklostytas, kaip kokius kalkakmenių klodus, slepiančius pačią žmonijos egzistencijos paslaptį. „Per gyvenančios kreidos vartus mes pramatome grynus daiktus: gyvenančius daiktus,šaunius daiktus..." kalba poetas *Anabase*.

Vizijinis nusikėlimas į priešistorines sferas ir jose ieškojimas pačių žmogaus egzistencijos pradmenų, greičiausiai, kilo iš poeto buvimo kinų, indų ir Heraklito filosofijos pavėsyje. Fragmentiniai dykumų vaizdai ir primityvios civilizacijos atspindi paties poeto keliones į Azijos gilumą, būnant diplomatu Tolimuosiuose Rytuose.

Iš tikrųjų *Anabase* yra poeto problematinės jaunystės poema, kur jis sutinka gyvenimą su stropia ir tiriančia įžvalga ir ne sprendžiančia, bet viską, kas pažinta ir patirta, apimančia ir absorbuojančia asmenybe. Kasdien kyla naujos problemos ir su nauja diena veriasi nauji horizontai. „Kas galvoja apie statymą", lyg teigdamas, lyg klausdamas ištaria pabaigoje poemos.

Anabase išryškėja Perse asmenybės dvilypiškumas: Perse poetas ir Perse žmogus. Tose vizijinėse kelionėse vyrauja išdidus ir išmintingas Princas, o poetas yra kaip koks bevardis ir beluomis asmuo, teklausąs Princo išminties. Tolimesnėje poemoje *Princo bičiulystėje* (Amitié du Prince, 1924), Perse daugiausiai paryškina mistinę Princo ir poeto draugystę. Poetas yra jausmo ir nuojautos žmogus — kūrybingoji Perse asmenybės pusė. Princas gi ieško ir absorbuoja amžių išmintį iš „senų kronikų" ir tiesioginį pažinimą iš „didžiųjų gyvenimo knygų". Tačiau jis dalijasi savo patirtimi ir išmintimi su poetu, kurio, kaip Perse simboliškai išsireiškia, Princas visuomet „laukia, sėdėdamas savo slenksčio pavėsyje". Kada Princas ilgisi nuotykių, išminties ir tėra susirūpinęs savu gyvenimu, poetas gyvena žmonijai, nieko sau nepasilikdamas:

išgirstą išmintį iš Princo ir pergyventas impresijas poetiniu žodžiu — jo vienintele kalba — perduoda žmonijai. Princas atstovauja daugiau pačiai civilizacijai ir praktinės išminties žmogui, kada poetas atskleidžia patį gyvenimą su jo amžinybės atspindžiais.

Tolimesnėje poemoje *Tremtyje* (Exil, 1942) Princas pasirodo jau „Princu ištremtuoju" arba „Svetimuoju tarp svetimųjų". (Tuo metu Perse, pabėgęs nuo vokiečių okupacijos, gyveno JAV).

Tremties poemoje Princo ir poeto bičiulystę sudrumsčia tremtinio nuotaikos. Princas, „tuščiomis rankomis perženges Lloydo slenkstį", rezignuojančiai deklaruoja: „Aš gyvensiu savo vardu". Jis nebėra tas išdidusis ir veikiantysis Princas, tas savitas individas, bet paprastas miniažmogis, eilinis tremtinys, nužeminimo ir paniekinimo sūkuriuose praradęs viltis gyvenimui, prisirišęs prie praeities daiktų, titulų ir atsiminimų, kaip vaikas prie žaislų. Ta Princo dvasinė stagnacija, gyvenimas ne pačiu gyvenimu, bet mirusiais daiktais ir etiketėmis, poetui yra lygi mirčiai. Poetas Princo gyvenimo paviršutiniškumuose neranda jokių reflektuojančių būties atspindžių — esminių poezijos dalių. „Aš gyvenu tuščioj, akinančioje aplinkoje, lyg laidotuvių laikuos", skundžiasi poetas poemos pradžioje. Todėl jis trokšta nusikratyti laikinumų ir rezignacija nuspalvintų tremtinio nuotaikų; geriau jam likti tuščiu, kaip ta gūdžioji aplinka, bet be mirusio ir kūrybiškai žudančio balasto. Ir gyvena poetas dvasinėje tuštumoje — neant, iš kurios palengvėle pradeda suprasti tuometinę pasaulio tragediją ir visą benamio žmogaus sielvartą.

Buvimas svetur dažnai kūrėjui yra dvasiškai pagyvinanti iškyla, bet gyvenimas tremtyje — gyvenimas ant bedugnės krašto, kada visa asmenybė, sukrėsta netekimo ir vienišumo nuotaikų, lūkuriuoja tarp ateities ir praeities, tarp kūrybos ir rezignacijos. Tai yra bandymų — jo sužlugimo ar išsiskleidimo — laikotarpis. Neveltui Nietzsche ragino statyti namus ant Vezuvijaus, nes tik pavojuose ir audrose išmokstama gyventi ir kurti. Perse poetas paaiškina: „Aš įsikūriau ant bedugnės ir jūros pūgų ir smėlio dūmų". Ir tiesa, kad tremtyje, ant tos bedugnės Perse suaugo ir kūrybiškai sustiprėjo. Pasijuto, kaip jis sako, „sugrąžintas į gimtąsias pakrantes". Tad pats laikas visiškai atsiriboti nuo gyvenimo laikinumų: „Tai yra valanda, o poete, atsisakyti savo vardo, savo gimimo ir savo rasės". Perėjęs vienišumo ir nebuvimo tarpsnius ir pakildamas į universalumo sferas, Perse

pajėgė iš suirutės ir sambrūzdžio iškelti kilnią lyrišką žmogaus būtį.

Su *Tremties* poema Perse pradeda naują savo kūrybos etapą, kuriame vyrauja viską šlovinanti ir aukštinanti lyrika. Tolimesnės poeto pergyvenimų refleksijos perteikiamos daugiausia gamtos jėgų simbolikos forma : lietaus, sniego, vėjų ir jūros. *Lietų* (Pluies, 1943) poemoje jis yra skalbiamas ir daužomas šiurpaus balandžio mėnesio lietaus, kuris atneša judesį, gajumą ir atsinaujinimą. Čia lietus yra gyvybės simbolis, kuris ne tik poetą prikelia naujam gyvenimui, bet kuriame jis apskritai įžvelgia didelę okultinę jėgą, galinčią nuplauti žmonėse įsikerojusį blogį, atsiminimų sloguti ir racionalią knygų išmintį.

„Nuplaukit, o Lietūs, liūdnuosius veidus smurtingųjų, kilniuosius veidus smurtingųjų..., nes jųjų būdai riboti ir jųjų siekiai abejotini.

Nuplauk, nuplauk žmonių istoriją iš storų atminties knygų; didžius oficialius metraščius, didžiąsias dvasininkų kronikas, akademijų biuletenius... Plaukit, plaukit, Lietūs, storų knygų atmintį..."

Kitoje poemoje, *Snieguose* (Neiges, 1944), atskleidžiamos žmonijos vienalytiškumo sferos, kada naktį iškritęs sniegas užkloja pasaulį ir „žmogaus atmintį" Poeto vizija tampa dabar be įdubų ir be klaidos". Tas metafizinis sniegas, užkritęs ant tremties, ant istorijos amžių ir „už krikščionybės laikų", sujungė nueitąjį istorinį žmonijos kelią į vieną mistišką, vienu metu suvokiamą ir permatomą visumą. Ir poetas keliauja per tą beistorinę žmoniją iki pačių primityviausių laikų, girdi kalbininkams nežinomas ir jųjų neatkurtas kalbas, primityviškiausius garsus „dravidų tautose".

„Žmogus pusnuogis ant sniego jūros... eina per visą sąrangą, kurioje žodžiai nustoja galios... O mano tikslas keliauti tarp seniausių kalbos klodų... iki pat pirmųjų kalbų, iki pačios pradžios ir pačių nežodingiausių kalbų".

Mistiškas nusikėlimas per istorijos klodus iki paties primityviausio žmogaus egzistencijos įgalina poetą suvokti ir pačią būtį. Sniegas ir pabaltavusi aplinka yra laikinumo apraiškos, bet per jų sukurtąsias nuotaikas jis pajėgia suprasti praeities ir dabarties vienalytiškumą: „O pasauli, tavo naujas kvėpavimas melagiškas... Tenai, kur upės dar perbrendamos, kur sniegas dar perbrendamas, šį vakarą mes perbrisime neperbrendamą sielą... Ir už didžiųjų svajonės audinių, ir už visos naudojamos materijos būtybė sutiks savo likimą".

Poetas *Anabase* atskleidė žmonijos istorijos vienalytiškumą, o *Snieguose* išryškina egzistuojantį žmogiškosios būties vientisumą istorijos raidoje. Poetui būtis, kaip ir laikas, nėra dalijami į tarpsnius — praeitį, ateitį, bet yra amžinai besitęsianti dabartis — bergsoniška trukmė. Toje trukmėje perskyrimai ar išskyrimai būties, kaip ir laiko padėčių „prieš" ir „po to", yra neįmanomi. Būties vientisumas susijęs su beamžiu žmogumi, kuris nepakito savo esme nuo pačios žmonijos egzistavimo pradžios.

Vėjų (Vents, 1946) poemoje atsispindi poeto naujo ir audringo dvasinio gyvenimo impresijos. Čia Princas ištremtasis vėl tampa naujų žemių, nuotykių ir pažinmo ieškotoju, konkvistadoru. *Vėjuose* iškeliama keleriopa simbolika. Vėjai nematomi, bet jaučiami, kaip būtis, neatspėjami, staigūs, ateiną sūkuriais, griaudami ir statydami, kaip anuometinė 1944-46 metų aplinka. *Vėjai* neabejotinai yra autobiografinė pergyvenimų, gaivalingos Amerikos planetinės aplinkos refleksija, kur tautiniai, rasiniai ir papročių skirtumai sudaro bendrą, vientisą margą visumą. Ji poetui yra universalumo simbolis — „nauja šalis, be titulų, be devizų, be dedikacijų ir datų". Kada lietus žmogų atnaujina ir prikelia naujam gyvenimui, vėjai — naujam atgimimui. Todėl „visi daiktai išdraskomi, atskiriami". Tai yra buvimas būties, o ne laiko tekmėje, nes pastarajame buvimas yra lygus plaukimui gyvenimo paviršiumi ir pasroviui. Būti būties tėkmėje yra pasinerti visa asmenybe į gyvenimą, einant prieš jo gaivalingą srovę, kaip poetas sako, „visuomet veidu į Vakarus", visuomet prieš vėją (Vėjas poetui pučia iš vakarų). Tik vėjuje žmogus pabudinamas kūrybiniam gyvenimui; jis sukaupia visas jėgas, kad galėtų atsispirti atgal nešančiai srovei. Simboliškasis ėjimas prieš vėją poetui yra egzistavimas visa žmogiškąja būtimi.

Beamžis ir bevietis žmogus būties tėkmėje yra nekintanti būtybė. Perse, kaip ir Bergsonui, [3]) visata nuolat kinta, bet nėra kaitos pačiuose daiktuose, ir todėl jie nuolatiniame kitime lieka nepakitę. Gamtoje vyksta nuolatinė formų kaita, bet esmėje ir jūra, ir sniegas, ir lietus, ir vėjai per amžius buvo ir bus tie patys ateityje. Todėl Perse žmogus, kuriame amžiuje jis bebūtų, gyvenęs, žmogiškosios būties atžvilgiu nėra pakitęs. *Vėjų* poemoje atskleidžiamos dvidešimtojo amžiaus civilizacijos būties situacijos atradimų ir mokslo pasaulis ir žmogaus pastangos jame save naujai definuoti. Tačiau laiko perspektyvoje skirtingos tėra situacijos, bet ta pati būtis.

Paskutinis poemų rinkinys *„Plūdurai"* (Amers, 1957) yra giesmės jūrai: energijos ir vyksmo paslapčių tėvynei. Jūra iškeliama ne kaip viena gamtos stichijų, bet kaip visos visatos centras, lyg neišsenkamos energijos rezervuaras. Per jūros išviršines, besikeičiančias formas, augimą ir nykimą poetas įžiūri pastovią potenciją — energiją, duodančią impulsą išviršinių formų kaitai. Ji kaip jūra nesuvaldoma, iracionali ir beamžė, o simboline prasme toji „barbariškoji jėga" yra ne kas kitas, kaip pati gyvybė. Jūra ir gyvybė poetui yra tapatybinės sąvokos. „Kai tu judi, ir mes judame... O Jūra, suteiktoji per gimimą... O Jūra, įausta mumyse".

Jūra yra kaip žmonija, o bangų pakilimas ir nusileidimas yra generacinis žmonijos pulsavimas. Banga yra lygi generacijai. Bangos pakilimas yra sukeltas kitos pirmykštės bangos nusileidimų, o ši nusileisdama vėl duoda akstiną kitai naujai bangai. Jūra — beamžė žmonija. „Jūra", kartoja poetas, „yra ta, kuri ateina pas mus: su savo princais, su regentais... su piemenimis, su piratais, didžiais sostų uzurpatoriais ir tolimų kolonijų steigėjais..., su masėmis vergų, miniomis skubių pakilimų istorijos kloduose".

Kaip energija, duodanti judesį bangai, taip gyvybė, duodanti egzistenciją žmogui, yra nekintanti potencija. Ta prasme gyvybė istorijos raidoje liko ta pati, nors keitėsi patys žmonės. Tačiau, žiūrint į gyvybę iš skirtingų laiko ir erdvės perspektyvų, lyg dėl optinės iliuzijos, įžiūrime daug gyvybių, bet iš tikrųjų yra viena ir ta pati gyvybė, tik skirtingose situacijose. Kaip „jūra be skaičiaus savo skaičiuose ir daugeriopa savo skaičiuose" yra viena, taip ir žmonija, susidedanti iš daugelio gyvybių, esmėje yra jungiama vienos ir nesibaigiančios potencijos — gyvybės.

Žmogus, kuris per daug įsikibęs į laikinumą, kuris per daug „tikisi iš kaukių ir rašytų žodžių", o ne kas yra po tomis „šeimos ir aukso" kaukėmis ir už rašytų žodžių, nepajėgia suvokti būties paslapčių. (Į kaukių sąvoką įeina viskas, kas yra laikina, kas uždengia esmės pažinimą. Šeimos ir aukso kaukės tai giminystė ir turtas). Tikrasis žinių šaltinis poetui yra jūra — pati būtis, „didysis tekstas". Visa kita yra laikinumai. Todėl poetas kartoja: „Kilmingume, tu melavai; gimime, tu išdavei", vienintėlė ištikimybė, kuri palaiko ir jungia gyvybę ir materiją, yra meilė. Ji esanti „vėjas, duodąs jūrai bangavimą", ir neišsenkanti, ir nesibaigianti kaip jūra. Be meilės nebūtų įmanomas gyvybės tęstinumas. Poetas įžvelgia ir jūroj ir meilėje kilmės ir tikslo panašumus. „Meilė ir jūra iš tos pačios lovos. ...Meilė, meilė, ta, kuri aukštai iške-

lia mano kilmės šauksmą; kaip didinga yra jūra, artėjanti link mylinčios moters".

Plūdurai yra apoteozė gyvybei, bet tuo pačiu metu yra giesmės „gyvenimą nešančiai" moteriai. Moteris nugali mirtį, nes per meilę perduoda gyvybę naujam žmogui. Per meilę ir moterį žmogus įgauna lyg nemirtingumą. „Mylėtojai, jūra mus lydi!! Nėra mirties!... Ir Tu, kurią aš myliu, esate čia. Mano širdis, mano kūnas laisvas nuo mirties. Būk išaukštinta, mane išgelbėjusi nuo mirties".

Perse poezijoje fragmentinės refleksijos yra iš visos visatos ir būties, bet Dievas yra atokiau nuo visatos ir būties, kaip Heideggerio interpretuojamoje Hoelderlino „Die Heimfahrt". „Der Gott aber bleibt fern". Tai būdinga šių laikų moderniojo žmogaus nesuinteresuotai ir ir neutraliai laikysenai dievybės klausimu. Žmogus stengiasi suprasti save, pereidamas būties pažinimo tarpsnius „bėgančiu smėliu" per metafizinį lietų, sniegą ir vėjus ir tuo save įprasminti visatoje, bet ne už jos.

Perse poezijos didybė glūdi ne vien giliame būties pažinime ir į ją įsijautime, bet jos atskleidimo būde. Jis nesprendžia būties problemų, bet jas kildina, atskleidžia ir garbina. Jis iškelia impresijas, kuriose galima rasti neryškių su filosofiniais niuansais apraiškų. Tačiau jos yra tik impresijų atspalviai, įsilieję ir praskaidrinę bendrą poezijos spektrą. Poemose nėra panegirikos, bet tik entuziastiškas požiūris į gyvenimą, ir nėra gražbylystės, bet iš didingo objekto — būties — išplaukiantį gausa ir turiningumas. Juk žodžiai poezijoje „nėra tik žodžiai, ženklai ar papuošalai", bet integrali poezijos dalis, poezija — „pats dalykas, kurį jie išreiškia, ir pats dalykas, kurį jie papuošia" (Amers). Žodžiai neformuoja būties, bet, parafrazuojant Heideggerį, leidžia būčiai įvykti per patį kūrėją. Kūrėjas kildina ne tai, kas išgyventa, bet „tai, kas yra" — pačią esmę. Poetas susitinka būtyje su daiktais, ir iš to per poetinę nuojautą gimsta poezija. Pati poetinė nuojauta yra tarp žmonių ir daiktų „kaip sargybos bokštai" (Amers), kurie įgalina poetą įžvelgti toliau ir giliau negu eilinis žmogus.

Nežiūrint universalumo pobūdžio, paprasčiausių ir pagrindinių tiesų atskleidimo, Perse poezija nėra lengvai suprantama bei išaiškinama. Kaip ir kiekviena poezija, kuri atskleidžia būties paslaptis, taip ir Perse eilės slepia savyje daugiaprasmiškumą, kylantį iš paties objekto. Poetas taip pat yra nuotaikos ir jausmo žmogus. Tą patį dalyką bei veiksmą,

nauju momentu pergyvena skirtingai. Teisingai Perse poetą vadina dvikalbiu, nes poetas gyvenąs „tarp daiktų dvejopų, tarp visų dalykų ginčytinų ir pats yra ginčytinas" (Amers). Tačiau poezija apskritai, o Perse ypatingai, nėra interpretacinis objektas, bet įsijaustinis.

Į Perse poeziją įsijausti apsunkina jo išsireiškimo forma. Jis, kaip ir daugelis dabartinių poetų, retai varžosi tematinio pasakojimo nuoseklumų, kur vienas žodis ar posakis būtų jungiamas tematine prasme su sekančiuoju. Labai dažnai jis vartoja tokį išsakymo metodą, kur atskiri posakiai, vaizdai ir žodžiai nesusieti su prieš juos einančiais ir po jų sekančiais. Nevienam, įpratusiam ar ieškančiam pasakojimo nuoseklumo, ši poezija atrodytų tik mišrainė paskirų fragmentų ar vaizdų, neturinčių tarpusavio sąryšio. Tačiau visi tie paskiri poeto taip kruopščiai ir su atida surinkti vaizdai ir posakiai yra reikšmingos ir būtinos visos jo mozaikinės poezijos dalys. *Anabase* įvade T. S. Eliotas labai tiksliai pastebi: „The reader has to allow the images to fall into his memory successively without questioning the reasonableness of each at the moment; so that, at the end, a total effect is produced". [5] Be anksčiau minėtųjų būdingumų, Perse poezija pasižymi archainių, techninių, mitologinių žodžių gausumu ir vardais įvairiausių profesijų, sutelktų iš tolimiausių pasaulio kampų ir iš įvairių amžių.

Eilėdaroje vartoja dažniausiai ilgą nerimuotą strofą, šauksmininko linksnį ar kreipimąsi trumpais sakiniais. Nesilaikydamas klasikinių eilėdaros taisyklių, Perse beveik ištisai vartoja biblinį versetą, t. y. eiliuoja laikydamasis natūralaus žmogaus kvėpavimo ritmo. Ilga strofa ir versetinis ritmas duoda poezijai bangavimo įspūdį. Apskritai, ji yra skambi su nuolatiniu rezonansu, kylančiu iš aliteracijų, asonansų, vidinių rimų ir žodžių pakartojimo. Tačiau ji nėra perdaug ritminga nei laisva. Majestotiškas ir ceremonialus tonas irgi atspindi būties didingumą.

Kūrybiniame pasaulyje Perse neturi aiškių pirmtakų. Eiliuojama verseto forma ir būties aukštinimo tonu primena šiek tiek P. Claudelį. Tačiau pastarojo kreipimasis į daiktus ir veiksmus veda neabejotinai prie Dievo, o Perse kreipiasi į žmogų, norėdamas atskleisti jo būtį. Claudeliui laikas yra „pakvietimas mirčiai" — sunykti laikinoje laiko plotmėje ir tik tada naujai atgimti belaikėje amžinybėje. Perse laikas turi amžinumo pobūdį — amžina dabartis. Žmogaus atgimimas prasideda, Perse supratimu, žmogiškosios būties suvokimu.

Claudelio vizijos turi daugiau ar mažiau biblinio giminingumo atspalvį, kai Perse yra daugiau susijusios su geografine ir istorine aplinka. *Liaupsių* vizijos primena Rimbaud *Illuminations*, bet pastarojo vizijos yra daugiau sapnų formos.

Perse poezijos neasmeniškumas, pagrindinių tiesų atskleidimas ir Perse pažiūra į poeziją, kaip vieną iš rimčiausių užsiėmimų, galima būtų lyginti su Malherbe, Ronsard, Hugo, bet žmogaus išaukštinimu visatoje prilygsta Racinui. Tačiau Perse žmogus supamas ir veikiamas gamtos ir visų amžių žmonijos, o Racino žmogus yra daugiau susikaupęs siaurame savo ego pasaulyje ir susirūpinęs savo likimu.

Filosofiniu požiūriu, laiko, jo tęstinumo ir judesio nuovokomis Perse yra artimiausias Bergsonui. Tačiau estetinių poezijos principų atžvilgiu, ypač *Plūduruose*, jaučiama ir panašumo į Heideggerį.

Žmonijos beistoriškumą literatūroje puoselėjo Hugo, T. S. Eliotas, E. Pound ir kit. Tik Hugo, sekdamas Hegeliu, vaizdavo istoriją kaip nuolatos progresuojančią liniją į aukštį, o Perse suprantama istorija yra lygi ritmingam jūros bangavimui. T. S. Elioto, kaip Perse, poezijoje jaučiama Heraklito ir Bergsono įtaka, bet Elioto beistoriškumas baigiasi visų kultūrinių žinių, o ne pačios žmonijos, sujungimu krikščioniškosios filosofijos sąrangoje. E. Pound, ypač jo *Cantos*, istorijos vienalytiškumo žmonijos atžvilgiu su sąvoka yra, gal būt, artimesnis Perse negu aukščiau minėtieji. Apskritai Perse neįmanoma priskirti nei vienai literatūrinei srovei ar grupei; jis perdaug savitas, kad tilptų į kokius grupinius rėmus ir perdaug kolosiškas, kad būtų įmanomas sekti.

Jonas Vėlaikis

[1]) *Žodis „impresija" vartojamas skirtinga prasme negu „įspūdis". Įspūdis yra psichologinis minčių ir jausmų pergyvenimas, o impresija yra įspūdis, poetinės nuojautos poveikyje tapęs menine vertybe.*

[2]) *L. Farbe, „Anabase, par Saint-John Perse" Les Nouvelles Litteraires, Paris, Aout,* 1924.

[3]) *„Il y a des changements, mais il n'y a pas, sous le changemant, de choses qui changent". H. Bergson, La Pensee et la mouvant, Paris* 1934, *psl.* 185.

[4]) *M. Heidegger, Erlaeuterungen zu Hoelderlins Dichtung, Frankfurt am Main,* 1957, *psl.* 27.

[5]) *Saint-John Perse, Anabase, London,* 1957, *psl.* 10.

PASTABOS IR ĮSPŪDŽIAI ANTANO ŠKĖMOS ČELESTOS PROGA

1952 m. pasirodė pirmasis to laiko jaunesniųjų rašytojų grupės leidžiamas neperiodinis literatūros žurnalas **Literatūros Lankai.** Antraštiniame žurnalo puslapyje šalia redakcijos pareiškimo buvo atspausta Antano Škėmos "Giesmė", dabar įtraukta į **Čelestą.** (Antanas Škėma, **Čelesta.** Išleido Nida. Londonas, 1960. 69 psl.).

Po septynerių metų viešumon išeina **Metmenys.** Ir šio "jaunosios kartos kultūros žurnalo" antrame numeryje vėl sutinkame Antaną Škėmą — tą patį autorių, kurio kūryba atidarė jaunesniųjų rašytojų grupės **Literatūros Lankus.**

Antanas Škėma tebestovi lietuvių rašytojų avangarde. Mums jisai tebėra jaunas ta pačia prasme, kaip kitiems jauni jo amžininkai: Beckett, Genet, Adamov, Ionesco. Avangardas kreipiasi į kūrybinio konvencionalumo iki kaulo smegenų nepersunktą žmogų. Jisai ieško jaunos, atviros auditorijos ir jo ieško jauna, atvira auditorija.

Lietuvių literatūros avangarde Škėma matomas jau keliolika metų. O kiti jo kartos rašytojai, pvz. Antanas Vaičiulaitis (gimęs 1906), jau įžengė į klasikų eiles, į nemirtingųjų vakar, kur saugiai Biliūno, Žemaitės ir Vaižganto kaimynijoje įrikiuoti ir Mykolas Vaitkus, ir Vincas Mykolaitis-Putinas, ir 1960 m. miręs Antanas Žukauskas-Vienuolis. Ar Antanas Škėma, vos penkeriais metais jaunesnis už Vaičiulaitį, šiuo metu negalėjo būti bent pakelyje į literatūros klasiko saugumą? Ar Antanas Škėma nesugebėjo ir toliau specializuotis tokiomis novelėmis kaip **Nuodėgulių ir kibirkščių** knygos "Ligoninėje"? Juk šios novelės trejų metų Wolfgangas — gal pirmas labiau ryškus rašytojo atsisakymas vengti ir natūralizmo — turėtų daug kandidato į chrestomatijas privalumų, jei būtų įgudęs po gerklės operacijos nesispiaudyti, jei būtų buvęs lipšnus, kaip Jankaus "Dubenėlio" Gintutis ar Vaičaičio Elenutė iš "Elenutės nuodėmės".

Antano Škėmos atsisakymas nutylėti savaip regimą tikrovę, įvykinį ar dvasinį konfliktą išlaikė jį teigiamąja žodžio prasme aktualiu rašytoju, bet nesuteikė jam viešos klasiko aureolės. Vėlesnėje savo kūryboje iškėlęs ir pasąmoninius žmogaus resursus, Antanas Škėma yra griežta priešingybė Pauliaus Jurkaus tipo literatūriniams eskeipistams, kurių eiles bando papildyti ir kai kurie tik Amerikoje plačiau pasireiškę plunksnos žmonės, skubą į saugias vyresniųjų rašytojų užimtas pozicijas.

Antanas Škėma ir šiandieną tebėra viena iš stambiųjų atsvarų prieš tuos, kurie savo kūryba ar skleidžiamomis neva literatūrinės kritikos mintimis tariasi esą pašaukti saugoti mūsų grožinės raštijos nekaltybę tiek turinio, tiek formos, tiek žodyno prasmėmis. Čelestos autorius atliko ir tebeatlieka tai, be ko mūsų kūrybinis žodis žengtų ne į šią, bet vakarykščią dieną. Jisai rodo atsakingumo literatūriniam tęstinumui. Jam yra vietos toje grandinėje, kurioje Donelaitis ir Baranauskas buvo būtini Maironiui ateiti, Maironis — Aisčiui, Aistis — žemininkų kartai, o žemininkų karta tiems, kurie išaugo lietuviško žodžio prieglobstyje svetimose žemėse. Antano Škėmos duoklę literatūriniam tęstinumui jau dabar liudija **Živilė**, vienas iš ankstyvesniųjų autoriaus darbų, vienas iš kertinės reikšmės mūsų dramaturgijoj turinčių veikalų.

I

Modernusis menas, teigia Ortega y Gasset **Meno dehumanizacijoj**, iš esmės būdamas ne tik populiarus, bet ir antipopuliarus, mases nustato prieš save. Mūsuose šio teiginio niekas taip neiliustruoja, kaip Antano Škėmos situacija skaitytojuose. Daugumą sudaras skaitytojas — pavadinkime jį tipingu vidurkiu — negali Škėmos net ramiai, be pykčio atmesti. Mūsuose tokios reakcijos susilaukė ne daugelis, nors kitur ji nėra reta. Bendrai kalbant, ji rodo, kad lietuvis rašytojas yra mažiau panašus į savo Vakarų kolegą negu "su liaudimi" įpareigotam žengti Rytų kolegai. Kas žengia su liaudimi, tas negali būti liaudies (daugumos) neapkenčiamas.

Neidama į kūrėją, o iš kūrėjo reikalaudama eiti į ją, dauguma, neturinti galios įsijungti į kūrybinį aktą nei to akto suprasti, randa būdą pajaustam, viešai nepripažįstamam menkavertiškumui užslėpti. Menkavertiškumas verčiamas ginklu, fanatiškai kreipiamu į visa, kas yra anapus daugumos supratimo pajėgumo.

Iš esmės dauguma nieko nenori gauti: jinai reikalauja pataikavimo, kompensuojamo viliojančia "plačiosios visuomenės pripažinimo" garantija. Tokios garantijos galimybe Antanas Škėma *nepasinaudojo* ir **Čelestoje**. Bet tąja pačia **Čelesta** jau buvo pasinaudota, kreipiant "plačiosios visuomenės" opiniją Škėmai neigiama linkme. **Čelestos** autorius, girdi, operuojąs religiniais simboliais, pristatytais tikinčiojo jausmui respekto nerodančia ir civilizuotame pasaulyje (sic!) nebevartojama forma. Autoriaus "iškritimo" iš civilizuoto pasaulio pavyzdžiu nurodomas Kristus pakaruoklio kilpoje. Jeigu Kristaus ant kryžiaus situacija nėra įžeidžianti tikinčiojo jausmų, kodėl Kristaus paka-

gauskui pripažinti nuoseklumo. Nes jis netaiko to paties masto bolševizmui, tai savo naujajai religijai, kokį pritaikė pirmajai savo religijai, katalikybei. Būtent, jis visiškai **užsimerkia prieš dėmes bolševizmo idealų vykdyme.** Metęs kunigystę, jis sakosi uoliai studijavęs dialektinį ir istorinį materializmą marksizmo-leninizmo universitete ir **įsitikinęs** to mokslo teisingumu. Tikrai, šio "katechizmo" teigimai yra skirtingi, negu tie, kurių J. Ragauskui teko mokytis kunigų seminarijoje. Bet keista, kad jis nepastebi vieno labai svarbaus panašumo, būtent, kategoriško tvirtinimo, kad "štai kur yra tikroji tiesa" ir **tik šitaip** privalote mąstyti, tik šitaip privalote **tikėti.** Bolševikinis **tikėjimas** irgi yra nukreiptas į tam tikrus idealus, kurie knygose ir "pamoksluose" **spindi** gal ne mažiau ryškiu skaistumu, kaip ir kitų tikybų skelbiami dėsniai, kol praktika dėmėmis to spindėjimo neaptemdo. O tų dėmių bolševikinių siekimų praktikoje juk gausu. Jei manoma, kad religijos nepadaro žmonių angelais dėl jų idealų ydingumo, tai argi gyvenimo praktika negali sugriauti tikėjimo ir bolševizmo skelbiamųjų idealų skaistumu? Bet J. Ragauskas savo naująjį tikėjimą priėmė **pirma,** o tik paskui ėmė studijuoti to tikėjimo "dogmatiką ir apologetiką". Visiškai panašiai, kaip ir anuomet: **pirma** tikėjo, o paskui mokėsi kunigu būti. Priėmęs naują tikėjimą, kaip ir pirmąjį, lygiai taip pat aklai, lygiai taip pat "paveiktas aplinkos", netekęs ar neturėjęs valios savarankiškai samprotauti, buvęs katalikų, dabar bolševikų tikėjimo kunigas — netaiko to paties masto naujam tikėjimui, kokį pritaikė senam.

J. Ragausko iškunigėjimo istorija, atpasakota jau visiškoje naujojo tikėjimo įtakoje, yra tik virtinė "reveliacijų", kad religijų mokymuose esama visokių prieštaravimų mokslo patyrimams, prieštaravimų net saviesiems tų mokymų teigimams, kad religijų pranašai kunigai praktikoje apsileidėliškai arba net ciniškai nesilaiko to, ko moko kitus. Bet visos tos "reveliacijos" jokia naujiena. Jų yra ir seniai buvo žinoma nesuskaitoma daugybė ir įvairybė, tur būt, nuo pat religijų susiformavimo pradžios. Jų pilna gausioje, ypač pigiarūšėje antireliginėje literatūroje. Nei sąmoningai, nei aklai tikinčio žmogaus tokios "reveliacijos" neveikia, nes šauna pro šalį, tikėjimo esmės nepaliesdamos. Inteligentiškam ateistui arba agnostikui (manančiam, kad nei teologija, nei filosofija nepajėgia ir vargu ar kada pajėgs įtikinamai išaiškinti visas "amžinąsias problemas") tokios reveliacijos irgi neturi reikšmės, nes tokie turi rimtesnių motyvų savo manymams ar nusiteikimams pagrįsti. Tik menkesnio išsilavinimo žmonėms, ypač jau linkusiems ginčyti religinių teigimų tikrumą, tokie pasakojimai, kaip J. Ragausko ("iš

pačių užkulisių, iš buvusio kunigo lūpų!"), gali būti gerai deganti alyva abejojimo arba ir visiško netikėjimo liepsnai sukurti. Ypač tokie pasakojimai "atvers akis" tokiems, kurie, kaip ir pats J. Ragauskas, bus paveikti Lietuvą užplūdusios **jėgos hipnotizmo;** kurie pasiduoda pagundai nertis tos jėgos varomon srovėn ir plaukti su ja. Tai yra medžiaga tiems, kurie dairysis bent šiokio tokio pasiteisinimo, pasiaiškinimo prieš kitus ir prieš save, kodėl jie meta "mamos pasiūtąjį drabužėlį", susigundo vilktis "didžiojo brolio" atneštuoju, ir kurie nepajėgūs ar neturi drąsos "apsirengti" pagal savo nusimanymą.

Bent kiek savarankiškai pagalvoti sugebančio skaitytojo akyse autoriaus autoritetas neišvengiamai susvyruos, kai jis paskaitys jo pasigyrimą, kad savo vyresnybės pasitikėjimą jisai įsigijęs ne veidmainyste ir pataikavimu, bet sąžiningu darbu (469 psl.). Betgi skaitytojas jau bus pastebėjęs, kad autorius kruopščiai slėpė savo "eretikiškas" mintis nuo pat pradžios, kad ir tada, kai bolševizme jam jau ėmė rodytis viskas tik skaistu, o katalikybėje vien tamsios dėmės, jis visgi ne tik pasiliko geras (?) kunigas, bet netgi mielai priėmė paskyrimą būti gimnazijos kapelionu. Bolševikams Lietuvon vėl atplūdus, J. Ragauskas jau vis labiau ir labiau jais žavėdamasis, visgi sutiko būti ir buvo kunigų seminarijos profesorium. Tenai mokė klierikus būti katalikų, ne bolševikų kunigais, klausė išpažinčių, laikė mišias, sakė pamokslus ir sąmoningai veidmainiavo, būdamas bendradarbių kunigų tarpe:

kad neišsiskirčiau iš bendro fono, turėdavau norom nenorom ir aš kokiu nors būdu dalyvauti tokiuose pokalbiuose (priešbolševikinių anekdotų pasakojimuose. V.R.),**nors pačiam tokiais atvejais būdavo koktu ir pikta.** (445 psl.).

Būdamas seminarijos profesorius, net dekano pasikalbėjimo su kitu profesorium **per sieną** klausėsi ir taip gerai nusiklausė, kad net po keliolikos metų jį "suliteratūrintai" ("pažodžiui', dialogo pavidalu!) atpasakoja. (447 psl.).

Ryškiausias tokio veidmainiavimo pavyzdys papasakotas straipsnelyje "Motinos mirtis" (456-461 psl.). Būdamas jau visiškai antikatalikas (bet vis dar katalikų kunigų seminarijos profesorius, kunigas), vyksta prie mirštančios savo motinos patalo, išklauso jos išpažinties, atlieka sakramentų teikimo apeigas, kaip geram kunigui pridera. Šiuo atveju jis neslepia, kad tai buvo veidmainiavimas:

O aš, bučiuodamas jos sulysusias rankas, galvojau: "Ak motin, motin! Kad tu žinotum mano mintis, kad matytum mano sielos vidų! Juk aš nebetikiu tais sakramentais, kuriuos tau ką tik suteikiau! Aš vis labiau neapkenčiu tos kunigystės, apie ku-

Pagaliau reikia tarti, kad **Čelesta** yra asmeniškiausias Škėmos literatūrinis darbas, paviršiuje panašus į psichoanalitinį priežastingumą: asociacijų, minčių ir vaizdų laisvą, nesuvaržytą tėkmę, kurioje, lyg povandeninė srovė, žymu racionali, sunkiai apibūdinama, kaip ir patsai knygos žanrinis priklausomumas, literatūrinė tvarka. Jos vienu pavyzdžiu būtų galima nurodyti "Nostalgijos" ir "Giesmės" pabaigas, beveik griežta eilės tvarka atkartojančias šių darbų vaizdinės temas.

Čelesta nėra reikalinga tarpininko. Pastanga ją interpretuoti — spekuliatyvinė; pastanga racionalizuoti — pavojinga. Kas ją priims — priims; kas ją atmes — atmes.

III

"Antano Škėmos **Čelesta** yra pusiausvyros knyga. Lengviausiai ją priims keliadimensiškas skaitytojas, turįs proto, fantazijos ir jausmo pusiausvyrą.

Čelesta yra sustingusi erdvė, kurioje vaikščioja dar gyvi žmonės, kurioje siūbuoja Ukrainos javų laukas, kurioje vėjas atneša smėlio grūdą iš Palangos kopų. Ir tai — skausminga, bet tai nėra beviltiška. Beviltiška būtų tada, jei būtų vilties, o apie viltį Škėma nekalba.

Tikrasis nebuvimo stovis nėra nei mirtis nei gyvenimas, nei pieno, nei kraujo puta. Tėra: "Žilvinėėli!", — pratįstąs riksmas į avenue tuštumą, kur kiekvieną minutę praeina tūkstančiai žmonių, atskirtų "tūkstančiais milimetrų".

Škėma tebeturi nykstančią valią daiktus vadinti tikraisiais jam atrodančiais vardais. Visa tai atliekama tarytum supantis pakaruoklio kilpoje prieš tą momentą, kada išjungiamas alsavimas, kada žmogų tebesupa oras, kurio neįmanu įkvėpti, ir todėl — neįmanu išvengti sprendimo, bet dar įmanu iš jo pasityčioti. Tai įšalančios sekundės autentiškas komentaras. Tai paskutinė sekundėje parašytos **Čelestos** šypsena iš vidaus.

Čelestos žmonės, man kartais atrodo, dar sugeba vaikščioti aukštai iškeltomis galvomis stikliniame nebuvimo stovyje. Dangus ir žemė jiems vienodai tolimi. Žemės žmonės čia tampa labiau sudvasinti, o dvasios žmonės — labiau sužeminti. Todėl vieni ir kiti gali vaikščioti horizontaliai.

Čelestos pasaulyje jie dalyvauja būdami tokiose oro duobėse, kurios kitiems būtų neišlaikomas nuolatinio kritimo stovis, bet jiems — ne. Jie racionaliai žino savo likimą, todėl jiems nebaisu savų minčių".

— — —

Pirmą kartą perskaitęs **Čelestą**, taip užrašiau (tada — pats sau) jos paliktą įspūdį. Dabar man atrodo, jog tas neracionali-

zuotas įspūdis išlaikė dalį stipriai pajausto betarpiškumo. Tačiau ir dabar nesiginu savo įspūdžio subjektyvumo, kitam skaitytojui (taip pat ir autoriui) galinčio būti visiškai svetimo, nepriimtino ir gal absoliučiai tuščio. Bet kieno įspūdžiais ir vardu, jei ne savo, galiu šnekėti?

Algimantas Mackus

"PYPKĖS" PASTATYMAS SANTAROS SUVAŽIAVIME

Aštuntajame Santaros suvažiavime Tabor Farmoje rugsėjo 9 d. buvo pastatyta Kosto Ostrausko vienaveiksmė "Pypkė". Režisavo Antanas Škėma, vaidino: Antanas Škėma (A-as), Edvardas Liogys (Z-as) ir Laima Vasiliauskaitė (Pypkė). Dekoracijos Vytauto Virkau.

Ostrausko "Pypkė", vieno veiksmo kamerinė drama, mūsų dramaturgijoje nauja tiek savo tematika, tiek forma. Metafiziškai filosofiniuose rėmuose autorius psichologiškai sprendžia dviejų charakterių trumpos istorijos, gal galima būtų pasakyti — kriminalinio incidento, situaciją. Trečiuoju veikėju pasirinkdamas daiktą — pypkę, suteikia jai protagonisto rolę ir čia pat apriboja ją tik iš užkulisų girdimu balsu. Dar daugiau: abu veikėjai asmenys daugumoje situacijų pypkės balso net visai negirdi, ir ji tepasilieka, daikto pavidalo nelaisvėje, veiksmo stebėtoja, komentuotoja, susumuotoja.

"Pypkės" siužetas — mirusio sugrįžimas į šiapus išgyventi vieno nuotykio arba savo mirties istorijos, absoliučiai fantastinė situacija, traktuojama labai paprastai ir taip kasdieniškai, kad virsta savotiška groteska su humoro prieskoniu. Taigi "Pypkė" nėra realistinis veikalas: jinai lanksti interpretacijai ir forminiam pastatymo sprendimui. Ir kaip tik todėl Ostrausko "Pypkė" daugybe pastatymo formos galimybių yra tikrai viliojąs gabalas išradingam ir ieškančiam režisoriui. Toksai buvo Škėma.

Aktorius, režisorius ir rašytojas Antanas Škėma savo raštuose nekartą gvildeno panašias į "Pypkės" situacijas, sukviesdamas scenon iš šio gyvenimo pasitraukusius personažus, atkurdamas jų gyvenimą, mintis, psichiką, veiksmus. Todėl "Pypkės" tema Škėmos režisoriaus rankose, atrodo, bus buvusi jo medžiaga, ir drįstu teigti, kad nėra mūsų režisorių tarpe nei vieno, kuriam "Pypkė" būtų buvusi taip ypatingai artima ir sava, kaip buvo Škėmai.

Škėma interpretavo "Pypkę", išryškindamas ironiškąją veikalo pusę, nenugrimsdamas į gilią mistiką, filosofiją, metafiziką; o tų užuominų apsčiai galime rasti, skaitydami "Pypkės" tekstą. Visi aktoriai priėjo prie duotosios medžiagos su tikru žinojimu; jos valdymas aiškus, lengvas, žaismingas. Ir jeigu Z-o ir Pypkės personažus vaidinę aktoriai, neturėję pilnutinio profesinio pasiruošimo, nebuvo įpareigoti tobulai techniškai perduoti savo vaidmenis, režisoriaus sumanymus, liečiančius veikalo aiškinimąsi, atrodo, jie bus gerai supratę ir pajutę, nes jie sukūrė psichologiškai vieningą interpretacijos nuotaiką. Kažkur, tarp visų ištartų žodžių, nuskambėjo nepasakyti, bet įprasminti žodžiai: "Aš juokiaus, kol pravirkau" — Ostrausko "Pypkės" motto iš Aristofano "Varlių".

Paties vaidinimo metodas buvo darnus rečitatyvinio skaitymo ir mizanscenos junginys. Šis momentas buvo gerai išspręstas tarp sakomojo ar skaitomojo žodžio ir veiksmo ar judesio, kartas nuo karto laisvai pasinaudojant tekstu, čia pat atverstu ant pirmame plane stovėjusio pulto, tą kartą virtusio židiniu. Taip pat išradingai apvaidinti ir nesami daiktai: šimtinės banknotas, geltonų rožių vaza ir durys, o pusiaukelyje į realybę: plokščios objektų užuominos dekoracijose, laikrodžio skaitmė su keliais išdraikytais valandų skaitmenimis (A-as, pasistiebęs ant kėdės, laikrodį užsuka) ir pianino klaviatūra ant kelių spalvinių dėmių fono sienoje (A-as užgauna kelis klavišus; garso, žinoma, nėra). Visi taupiai naudoti teatriniai efektai norimai iliuzijai sukurti buvo psichologiškai pagrįsti, įtikinami ir meniškai tikri.

Ostrausko tekste pypkė tėra balsas iš užkulisių. Škėma Pypkės vaidmenį sukonkretino, suteikdamas jam žmogaus pavidalą, matomą žiūrovo ir vaikščiojantį scenoje. Su šiuo pakeitimu sutinkant ar nesutinkant, Pypkės įvedimas scenon gal buvo padiktuotas sąlygų, nes salėj, kurioj vyko vaidinimas, nebuvo nei pačios scenos, nei kulisų, ir balsui "iš užkulisių" šiuo atveju sunku būtų buvę atrasti kitokį sprendimą. Įvedus naują veikėją scenon, teko jam surasti ir tinkamas mizanscenas. Veiksmo pradžioj A-as, įžengdamas scenon, turi atsinešti pypkę; ir šį momentą Škėma drąsiai išnaudoja savam pakeitimui įvesti. Jis neatsineša pypkės-daikto, bet Pypkę-personažą. Scenoje Pypkė, daiktas ir asmuo, tampa raktu į Škėmos spektaklį: staigiu, kampuotu, kartais tiesiog choreografiniu judesiu — čia sau, čia žiūrovui, čia A-ui, čia Z-ui tariamais žodžiais Pypkė išlieka apčiuopiama, matoma ir girdima, kikenanti ir besišaipanti, o kartu ir nesanti. Ji tėra veidrodis aniem dviem; veidrodis, kuris yra ironiška šypsena.

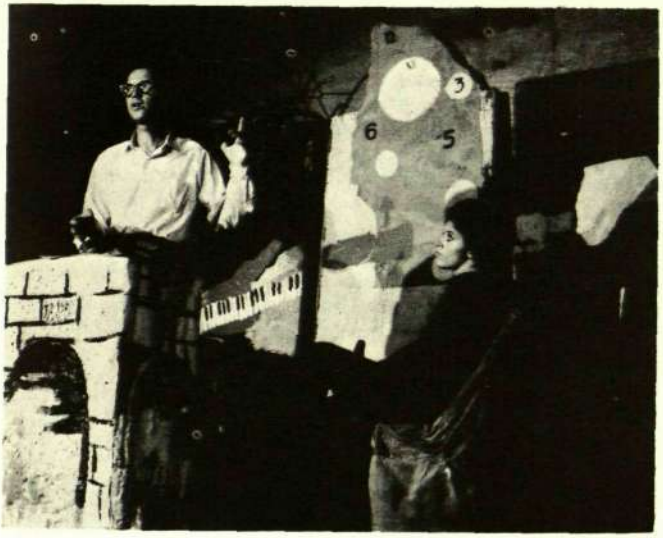

K. Ostrausko "Pypkė" 1961 m.
Santaros suvažiavime.
Aktoriai A. Škėma ir L. Vasiliauskaitė.

Nedidelėj, sceną atstojančioj platformoj, tarp išmėtytų taškų, įvairių spalvų kėdžių, veikėjų judesys buvo laužytas, ribotas ir susumuotas į statišką poziciją. Ir tik paskutinėje mizanscenoje kritusio žemėn A-o kūno gulsčia padėtis — nebejudanti horizontali linija — buvo vienintelis kontrastas gyvam vertikalių linijų įspūdžiui. Gal tai atsitiktinumas, pastebimas perdaug grafiškai nusiteikusios akies, tačiau itin įdomus ir savotiškai simboliškas, ir todėl paminėtinas. Vertikalių linijų žaidimas, atliepiąs viso veiksmo dinamiką, simbolizavo plonas, bėginėjančias, viršum kylančias iliuzijas, fantastiškus nerealius momentus, o vienintelė horizontali linija — mirusio padėtis — vieną realybę.

Prieš žiūrovo akis vaidinimas skleidėsi vientisas ir darnus. Pirmoji vienveiksmio dalis, dialogas tarp A-o ir Pypkės, pačioj

pradžioj pasirodęs pernelyg vienodas, tolimesnėje veiksmo eigoje išsitiesino lygiame ir vienodame kopime į intrigą ir atomazgą lanke. Trumpi monologai arba vienur kitur veikale įspraustos frazės, tiesiogai atkreiptos į publiką, taip pat ir viena mizanscena, kurioj A-as išeina į salę atsinešti scenon dar vienos kėdės ir paprašo žiūrovo jam tą kėdę užleisti, neiškrito iš bendros vedamosios nuotaikos, tik dar tampriau susiejo žiūrovą su aktoriumi; ir šis kontaktas sėkmingai buvo išlaikytas nuo pradžios iki galo. Apie visus aktorius bendrai galima būtų pasakyti, kad jie visi trys, kiekvienas savo charakteiro rėmuose, jei taip apskritai galima kalbėti apie "Pypkės" personažus, buvo lygiai reljefiški ir aiškūs. Kiekvienas iš jų atsinešė savo skirtingus bruožus. Tuo būdu A-as buvo šaltas, užsispyręs, neišjudinamas, racionalus; Z-as naivus, paprastas, šiltas, nuskriaustas, silpnas, mažas, pasimetęs; Pypkė — daiktiška ir iš esmės tik esanti.

"Pypkės" spektaklis buvo gyvas bei kūrybingas savo problematiškumu ir gaivus savo apipavidalinimo forma. Škėma apie šį spektaklį kalbėjo kaip apie repeticiją, norėdamas pabrėžti, kad vaidinimo paruošiamasis darbas dar nebuvo galutinai baigtas, daugelis detalių dar nebuvo visai išryškintos, ne visos mizanscenos išlygintos ir suvestos, kur-ne-kur tik užmestos, be baigminės faktūros. O vienok Tabor Farmoje parodytoji "Pypkė" nebuvo tik bandymas, ir, pabrėžiu — eksperimentas. Mūsuose dažnas galvojame, kad eksperimentas yra visa, kas tik vaidinama ne tarp trijų sienų, jau nekalbant apie "ketvirtąją", kuri taip galvojantiems būtų lygiai svetima, kaip ir scena visai be sienų. Šiandieną pačiame New Yorke, kur ir "Pypkė" buvo repetuojama, kas vakarą vaidinama bent dešimt veikalų tokiomis "eksperimentinėmis" formomis, kurios pasaulio scenose jau seniai yra priimtos ir pripažintos teorijos, virtusios taisyklėmis. Tai epizodas, atliepiąs viso modernaus meno istoriją aplamai. "Pypkės" vaidinimas gal daugiausia buvo naujas tik pačiam lietuviškam žodžiui, ir tik tąja prasme mums patiems. Aiškūs ir apčiuopiami vaidinimo rezultatai įrodė režisoriaus platų teatro pažinimą ir pasiektus užsibrėžtus tikslus. Visi trys aktoriai nebandė ir neeksperimentavo, o pramatė kuriamojo spektaklio susikristalizavimą ir žinojo ką darą.

Vaidinimas buvo paruoštas uždaram santariečių suvažiavimo būreliui, tačiau, nėra abejonės, buvo visiškai stiprus viešam teatrui. "Pypkės" trupė planavo išeiti viešumon New Yorke ir, sąlygoms leidžiant, gastroliuoti Chicagoje ir kitur. Rugsėjo 9 d. Tabor Farmoje įvyko "Pypkės" generalinė repeticija. Buvo premjeros išvakarės. Deja, premjera niekada nebeįvyks...

D. J.

IŠBALĘ MĖNULIO AKMENYS

Kiekviena poezijos knyga yra atskiras, — ypatingai moderniojoj poezijoj, — uždaras pasaulis. Į jį reikėtų eiti be pageidavimų, rezervacijų ir be iš anksto susidarytos nuomonės, paremtos kitais autoriaus veikalais. Į jį reikėtų žvelgti, kaip į vieną žmogišką tiesą, skirtingą nuo visų kitų tiesų, pasakyta žmogaus, skirtingo nuo visų kitų žmonių, laiko momente, skirtingame nuo visų kitų momentų. Toks vertinimas, gal būt, būtų tobuliausias, bet toks kritikas būtų sunkiai surandamas. Henrikas Nagys kalba į skaitytoją, kuris jį gerai pažįsta iš dviejų poezijos rinkinių: **Lapkričio naktų** ir **Saulės laikrodžių**. Po antrosios knygos pasirodymo kritika davė Nagio poezijai eilę epitetų, charakterizuojančių jo poetinį pasaulį. Tai daugiausia tamsūs epitetai: liūdesys, gedulas, praradimas, vienišumas. Kaip apskritai definicijose ir etiketėse — daug tiesos ir daugiau nepasakytos tiesos. Apibūdinę šį pasaulį kaip gana pesimistišką ir labai toli stovintį nuo tradicinio entuziazmo, kritikai kėlė klausimą, kuriuo keliu pasuks tolimesnė Nagio poezija. **Mėlyname sniege** (Lietuvių Enciklopedijos Leidykla, 1960 m.) skaitytojas atranda pasaulį, kuriame jau įsibrėžę nauji keliai, pasikeitusios spalvos, nurimęs tonas ir dar daugiau išryškėjusi forma.

Idėjinė poezijos dalis pasiliko beveik ta pati: tikėjimas žmogumi, tragiškas žmogaus egzistencijos trapumas, emocinė praeities ir dabarties sintezė. Tačiau pasikeitė poeto santykis su šiomis poetinėmis žmogaus likimo idėjomis. Tikėjimas žmogumi kartojasi visose Nagio knygose, bet akcentuojami skirtingi šios minties aspektai. **Lapkričio naktys** pabrėžia poeto "aš", iš dalies sutapatybinta su pranašu, žmogumi su keista liepsna akyse. Šis "aš" kalbėjo broliams, draugams, miniai. Šis "aš" turėjo savyje nemaža romantinio pesimizmo ir savęs gailesčio.

Saulės laikrodžiuose ryškus yra tikėjimas žmonija, su kuria poetas susitapatina ir į kurią jis įsilieja. Pavarčius **Saulės laikrodžių** puslapius, krinta į akis nepaprastai dažnai vartojamas terminas "mes", pakeitęs "aš": "Mūsų žingsniai grimsta gailiai šnarančiuose lapuose" (Lapkričio migloj), "mes veidus palenkiam viršum ugniakuro duobės" (Agonija), "ir žemė sėmė kiekvieną rytmetį mūsų balandžių prisisunkusias saulės plunksnas..." (Sniego balandžiai), "liepsnojančioj durų angoj mūsų laukia motina" (Dirbtuvių kiemuose). Tokių pavyzdžių galima rasti labai daug. Poetas kalba minios vardu, kuri jo akyse gyvena ta pačia nuotaika, kaip ir jis.

Mėlyname sniege nei "aš", nei "mes" formos nebeturi didelės reikšmės. Žmogus čia nebe tiek objektas, kuriam kalbama, kurio gailimasi, kurio šaukiamasi. Jo egzistencija dažnai turi

šešėlio lengvumą ir formą, jis įsilieja į savo aplinkumą ir gyvena nepriklausomai nuo poeto nuotaikos. Jis yra tolokai nuėjęs nuo **Saulės laikrodžių** žmogaus, kuris buvo labai arti žemės ir daugeliu atveju jos pratęsimas.

Veidrodžių salėj nebėra nei vieno žmogaus:
tik profiliai, iškarpyti Tilžės turgaus karpytojo,
ir siluetai, kuriuos išvedžiojo ant stiklo dulkėto
mirusio smuikininko pirštai vėlų Vėlinių vakarą.

(Terra Incognita)

Žmonės, nebyliai darbininkai, statą tiltą į anapus (Išrinktieji), juodi mirties saliono valdininkai (Imago mortis), basi angelai, šoką ant stiklo šukių (Los Angeles), žmonės, atradę savo mėlyną žemę ir mėlyną dangų (Mėlynas sniegas), gyvena **Mėlyname sniege** kaip konkretaus vaizdo ir abstrakčios minties sintezės.

Anksčiau buvo minėta Nagio poezijoje randama žmogaus egzistencijos trapumo išraiška. Ankstyvesnėse knygose poetas pergyveno žmogaus likimo tragiką, nesibaigiančią kovą ir svyravimą tarp šviesos ir tamsos, praeities pasakų sodo ir dabarties *aprūkusio dangaus kontrasto*. **Mėlyname sniege** pergyvenamas nesustabdomas laiko tekėjimas, vedąs į paskutinę realybę — mirtį. Beveik visi eilėraščiai parašyti esamuoju laiku, labai dažnai trumpom frazėm. Gyvenimas jose, atrodo, gali nutrūkti bet kokį momentą. "Los Angeles" gerai iliustruoja egzistencijos trapumą ir nematomos, bet juntamos apokalipsės šešėlį:

Kavinėse ir karčiamose šoka basi angelai.
Juodi angelai. Balti angelai. Mėlyni angelai.
Poetai iš dūmų prikėlė žalio koralo salą
ir albatrosų tėvynę. Variniai džazo trimitai
drasko palmių šakas ir aižo dangoraižių akmenį.
Trupa vitražų stiklai ir skyla vitrinų stiklas.
Dirbtiniai mėnuliai skrieja bežvaigždė erdve.
Ant žvaigždžių ir stiklo šukių šoka basi angelai.

(Los Angeles)

Vaikystės prisiminimai ir dabartis šioje knygoje daugiausiai susilieja į vieną. "Laterana Magica", "Tolimos nakties atsiminimas", "Laterana obscura" ir kiti surenka vaikystės nuotrupas ir jas atkuria dabartyje. Praeities prisiminimas, kaip ir ugnis, žemė ir akmuo, šioje knygoje yra lyg kertiniai akmenys. Juos skaitytojas sutiko ir **Saulės laikrodžiuose**, bet jie dar neturėjo tiek svarbos, kiek **Mėlyname sniege**. Juos palietęs, poetas pra-

deda vėl gyventi, nes dabartis dažnai turi nesibaigiančio kritimo į nebūtį atspalvį. "Pastoralė", vienas iš geriausių knygos eilėraščių, turi tą praeities tęstinumą, perduotą tikru poetiniu pajutimu:

Iešmininko sūnus groja šešėlyj gitaromis: renka
permatomi pirštai seną ir gailią melodiją.
Balto metalo lėktuvai nardo begarsėj erdvėj.
Už ežero girdisi dalgio plakimas.
Vystančio sodo medžiai dūsta tarp dūmų ir dulkių.
Ant degutuoto smėlio, atokaitoj, stato vaikai
basi pilis ir dainuoja dainelę
Anapus sodo girdisi dalgio plakimas.
Dienovidžio saulėje žvilga langai ir bėgiai.
Blyksi lėktuvai mėlynėje, kaip sidabrinės žuvytės.
Apatiški aidi — pro vaikišką juoką — senos gitaros.
Čia pat, už gyvatvorių, žvanga dalgio plakimas.

Jeigu pažvelgsime į nuotaiką, vyraujančią **Mėlyname sniege,** pastebėsime, kad ji irgi yra perėjusi savotišką transformaciją. Tamsa ir audra, dominavusios **Saulės laikrodžiuose,** nebedažnai sutinkamos. Jų vietoje tuštuma ir tyla.

Mėlyno sniego žemėj liko tiktai vardai,
liko linijos ir piešiniai ir raidės ant pelenų.
Mėlyno sniego žemėj žemės nėra.
(Terra Incognita)

Tuščia žemė, kurioj prakeikti angelai drumzlinoj pašvaistėj ieško savo bąlto šešėlio. Mažam mieste šiaurėj tylu ir tuščia. "Mors Atomica" negyvenamoj saloj nebėra paukščių nei vėjo. Dažnai pasikartoją tuštumos ir tylos vaizdai yra poeto jaučiamo vienišumo aspektai. Su juo poetas jau yra susitaikęs. **Mėlyno sniego** tonas daug ramesnis, labiau išlaikytas negu **Saulės laikrodžių.** Nagys, neintymus, bet emocionalus poetas, šioje knygoje išvengia melodeklamacinių elementų. Jų galima rasti "Budapešto baladėje", bet tai išimtis. Bendrai imant, Nagys yra toli pažengęs nuo "klaikių naktų" ir "krauju rašomo rudens", kuriuos skaitytojas randa ankstyvesniuose rinkiniuose. Esamame rinkinyje nebėra priekaišto, prarastasis šviesos pasaulis atneša savo ramybę ir nusivylimas nebeturi aštrių ašmenų. Daiktus, garsus, spalvas iš prarasto pasaulio nebeneša sūkurys, jie dėliojami atsargiai, kaip Monsieur Le Mort marionetės.

Nagio poetiniai įvaizdžiai šioje knygoje yra daug įvairesni negu **Lapkričio aktvse** arba **Saulės laikrodžiuose.** Naujas moty

vas Nagio gamtoje, kuri čia mažiau tepriklauso nuo poeto nuotaikos, yra naujų spalvų ieškojimas egzotikoj. "Adelaide", "Hong Kongas", "Auksinis krantas" — naujas elementas Nagio poezijoje paįvairina iki šiol vyravusias tamsias spalvas.

Efua, tavo sapne nunoko oranžinė saulė,
nuogo rytmečio nuotaka ir nekaltybės akmuo.
Tavo rankų riešai lengvi, kaip paukščio kaulai
tuščiaviduriai. Kaip nendrė vėjuje — tavo liemuo.
Šnara tavo sapne kukurūzų auksiniai plaukai.
Verda varinio vandenio upė. Palmių plaštakos plaka
tinginį vėją pavėsyj. Iškėlęs aukštai laikai
lanką ir strėlę. Efua, tavo vingiuojantį taką seka
tigro klastinga akis... (Auksinis krantas)

Maža mergaitė migdolo akim, porcelanas pirštais, stebinti šilkoverpius, mirštančius ant tilto turėklo Hong Konge, žalio koralo sala, Capri salos, auksą citrinų pintinėse nešančios moterys — nauji šio poeto kūryboj vaizdai teikia lygiai ir kartais monotoniškai eilėraščių formai žaismingumo. Vietomis, be abejo, ateina kartu su jais manieringumas, bet apskritai Nagiui yra pavykę to išvengti.

Skaitant **Mėlyną sniegą**, ypač eilėraščius, sudėtus skyriuose "Devyni žemės veidai" ir "Devyni brolių veidai", krinta į akis vienas ryškiausių Nagio poetinių bruožų. Čia poetas yra stebėtojas. Veiksmo palyginti ne daug ir iš visų žmogaus **pojūčių** daugiausiai sutinkamas regėjimas. Šiuo atžvilgiu Nagys giminė Kanados poetui Earl Birney. Galima būtų tai pavadinti tapytojo poetinės formos žvilgsniu į gamtą. Dėl šios priežasties didelė dalis eilėraščių yra statiški, sustingę momento vaizdai, detalė eina po detalės:

Iš kieto titnago trykšta, eremito lazdos užgauta,
šaltinio versmė: išbalę mėnulio akmenys,
Egipto sfinksai, Kartaginos mūrai, Eufrato krantinės,
ledyno gadynių kirviai, nudailinto marmuro kaukės,
dievai ir atletai Praksitelio ir Michelangelo, liūdnos
figūros sintetinio akmenio prarasto rojaus vaikų.
(Akmenys)

Dinamikos trūkumas Nagio naujojoje poezijoje yra iš dalies rezultatas jo poetinės formos, kuri visoj knygoj teturi labai mažai variacijų. Geriausia forma tai atsispindi vienišame beveik klasikiškame "Vandenų" eilėraštyje. Blogoji pusė yra monoto-

niškumas, įspūdis, kad tas pats eilėraštis kartojamas keletą kartų su mažais pakeitimais.

Nagio poetinėn formon taip pat vietomis įsibrauna schematizacija. Tokie eilėraščiai, kaip "Rauda ir vaikystės fuga", "Mano miesto mirtis", per griežtos schemos. Eilėraštis skaitytojui turi atrodyti spontaniškas, vis tiek kaip kruopščiai poetas būtų išdirbęs jo planą. Kitu atveju eilėraštis atrodo dirbtinis ir jo įtampa mažėja, jausmas pasidaro nebetikras.

Mėlyname sniege skaitytojas neras ypatingo muzikalumo. Estetinis šių eilių grožis glūdi poetinių įvaizdžių ieškojime, ne pačių eilėraščių grakštume.

Šioje **Mėlyno sniego** apibraižoje nebuvo bandyta apspręsti vadinamasis poeto "message". Yra poetų, užsiangažavusių vienai ar kitai ideologijai; yra poetų estetų, kuriems bet koks užsiangažavimas visiškai svetimas, ir yra poetų, užsiangažavusių, jei taip galima išsireikšti, tik žmogaus daliai, jos kiek galima gilesniam pajutimui, iškeliant žmogų kaip pirminę ir svarbiausią vertybę. Šitai paskutiniajai grupei pirklauso ir **Mėlyno sniego** autorius. Bet kokio kito "message" ieškoti jo poezijoje būtų netikslu. "Tabula rasa", gal būt, geriausiai išryškina šią mintį. Tai tikėjimas žmogumi, tikėjimas, kad jis prasmę atranda gyvenime, kuris jam duotas kaip dovana ir įkūnėjimo galimybė:

> **Mokytojo spindinčios kojos praėjo pro tavo lūšną:**
> **irklus, valtį, tinklus palikai ir sekei. Ne tau**
> **daugino duoną, žuvį ir vyną. Kanos vestuvėse,**
> **Vevey vynuogynuose, Mūšos smėlėtam dugne atradai**
> **baltą paukštį ir salą, sniegą, drobulę, stebuklą.**

Turint galvoj, kad kritika yra daugiau interpretacija, o ne rūšiavimas, nebandome apspręsti Nagio poezijos vietos kitų lietuvių poetų tarpe nei priskirti jo kuriai nors specifinei grupei. Tai mažiausiai tesvarbu, kada skaitytojas bando atrasti kontaktą su poetu.

Henriko Nagio poezijos reikšmingumas kadaise buvo naujų elementų įvedimas į tradiciškai romantinę patriotinę lietuvių poeziją. **Lapkričio naktyse, Saulės laikrodžiuose, Mėlyname snieg**e tie elementai keitėsi su poeto kūrybiniu brendimu. Be abejo, jie keisis ir toliau, nes pilnas savimi pasitenkinimas reiškia kūrybinę stagnaciją ir mirtį. **Mėlynas sniegas** įneša į Nagio poeziją naujų bruožų, o jų reikšmingumą apspręs kiekvienas skaitytojas, ieškodamas šioje knygoje savęs.

Ilona Gražytė

ŠVIESOS IR ŠEŠĖLIAI VITALIJOS BOGUTAITĖS VEIDRODYJE

Kai vakaras ims vasaros dienas
Šalna **barstyti**
Ir liūdna bus **laukuos** klajot
Sustingę piemenys palaidos
Rudenį **lietingą**
Ir vėl skambės daina **laiminga**
Vaikystės vakaro **varpuos.**
(Minuetas, 13 psl.)

Neseniai **Drauge** poetas Jonas Aistis prisiminė kažkada skaitęs lietuviškus eilėraščius kitataučiams studentams, kurie buvę nustebinti mūsų kalbos muzikalumu bei fonetiniu tikslumu: jautresnės klausos ir lakesnės muzikinės vaizduotės kitatautis, kad ir lietuvių kalbos visiškai nemokėdamas, galėjo atspėti žodžių prasmę vien iš jų fonetinio skambėjimo.

Šitąjį J. Aisčio straipsnį gyvai prisiminiau, skaitydamas Vitalijos Bogutaitės pirmąjį eilėraščių rinkinį **Veidrodis jūros dugne** (Ateitis, 1960 m.) dėl to, kad eilėraščio muzikinis skambėjimas jai veik visada turi pirmaeilės reikšmės. Dažnai juo, labiau negu žodžiais, išsakoma ir pati mintis. Nenoriu tuo pasakyti, kad V. Bogutaitė pirmoji mūsų poezijoje šį atradimą padarė, tačiau ji yra viena iš nedaugelio užsispyrusiai ir sąmoningai savo eilėraščiuose muzikalumo ieškančių ir jam pasiekti daug ką aukojančių. Įsidėmėtina, kad V. Bogutaitė nesilaiko klasikinėje poezijoje įprastų ar nusistovėjusių rimavimo taisyklių, o norimo rimavimu sukelti efekto vis dėlto pasiekia, ką ryškiai rodo ir viršuj cituojamas eilėraštis, itin charakteringas pirmiemsiems dviem rinkinio skyreliams: "Medžiuose auga naktis" ir "Palik mane, o vasara". Rezultatai, šalia darbo ir kūrybinio išradingumo, rodo ir debiutuojančios poetės drąsą, už ką ją irgi belieka tik pasveikinti.

"Minuete" pabraukiau žodžius, norėdamas parodyti skaity-

tojui, kaip V. Bogutaitė eilėraštį rimuoja. Anaiptol tai nėra jos vienintelė priemonė eilėraščio muzikalumui siekti. Vitalija Bogutaitė, kaip vėliau matysime, nėra žodinga, tačiau ji itin rūpestinga žodžio parinkime. Posmelyje ar eilėraštyje įvairiuose žodžiuose nuolat besikartoją garsų deriniai (poetė ypač mėgsta dvibalsius) nudažo tą eilėraštį jam charakteringa muzikine spalva: susiję su turiniu, tie garsai pasidaro prasmingi. Jie ne tik išreiškia nuotaiką, bet ir pasidaro lyg raktu į jo mintį.

Tegul sūrus ir tirštas prakaitas
Ritasi dulkėtu mano veidu,
Nes manyje nesutelpa per
Vasarą prinokę vaisiai.
Jums noriu šiandien viską atiduoti,
Kad, vakarui atėjus, vėl
Sėdėtumėt prie židinio
Ir valgytumėt trapią rugio duoną.
(Duona, 10 psl.)

Skaidraus ir tyro žodžio ieškojimui pailiustruoti labai tinka kad ir žemiau cituojamas eilėraštis, kuriame, išskyrus pirmąją eilutę, visiškai nėra švokščiančių š, č, ž garsų, dėl kurių dažnumo daugelis vakariečių mūsų kalba skiria į slaviškųjų kalbų grupę.

Užmerk akis ir su artėjančia
Naktim ateik į mano sielą,
Kuri, įbridusi giliai į vandenyną, ilsis...
Ir niekas neatplauks prie mūs krantų...
Nakties tyloj,
Sumerkę savo kojas,
Mes miegosim,
Kaip miega uolos
Vandenų dugne.
(Ateik, 9 psl.)

Tuo taipgi nenorėčiau pasakyti, kad V. Bogutaitė minėtųjų garsų apskritai vengia. Kartais ji sąmoningai jų ieško ir itin efektingai panaudoja.

Kodėl dar dega žvakės?
Jau laidotuvės baigėsi.
Gėlės paslėpė liūdinčius veidus,
Ir viskas užmigo tyloj...

Tik tirštas
Vaškas liejasi į didįjį ežerą,
Kuriame sustingsta
Prabėgusios valandos,
Kuriame atsispindi mūsų ašarų
Lašai.

(Laikas, 39 psl.)

Visoj eilėraščio statikoj ir impozantiškame sustingime minėtieji garsai sudaro savotišką foną ir lyg primena, kad kažkur veržiasi šnarėdamas, šniokšdamas nesugrąžinamas laikas.

Nors savo tematika ir mintimi V. Bogutaitės eilėraščiai nėra lengvi ir nerūpestingi, tačiau forma ir skambumu yra grakštūs ir žaismingi, kad ir be ryškesnio ritmo, kartais dirbtinai ir įkyriai besikartojančio pigiu, primityviu būbno atgarsiu dažnuose vyresniosios kartos poetų eilėraščiuose. V. Bogutaitės eilėraščiai dažnai primena abstrakčius paveikslus, kurių spalvų žaismingumu besigėrėdami, užmirštame ieškoti gilesnės minties.

Lai tingios rankos vedasi mane
Lietingą vakarą prie ežero,
Kur žvaigždės maudosi subridę
Ir pėdsakai jaunos mergaitės palikti,
Vaškiniam smėly
Blizga.
Tuomet ir aš įbrisiu į šaltą vandenį,
Lai mano kojos amžinai įstringa
Vaško kalne
Ir tingios rankos,
Mane atvedę čia — palieka
Lietuje.

(Likimas, 23 psl.)

V. Bogutaitės eilėraščiai yra egocentriniai. Jų tematinė apimtis gana siaura, nors eilėraščių pavadinimai kartais ir priešingas prielaidas sugestionuoja. Iš tikrųjų "Likimas" yra jos pačios likimas, "Buitis" yra pačios poetės buitis. Išorinio pasaulio patirtys, sugertos savin išvadomis, ten ir pasilieka. Tas išorinis pasaulis poetei yra svetimas, jame ji jaučiasi vieniša, nereikalinga, nepritampanti.

Mane, kaip sunkų kryžių
Neša žemė,
Sulinkus, laiko vejama (37)

Šitokios nuotaikos būdingos visai šio meto jaunajai kūrėjų kartai, tačiau V. Bogutaitė jas pergyvena kiek skirtingai. Ir ta *vienatvė, ir neviltis, ir skausmas* jai yra žymiai lengviau pakeliami. Net "welcome", sakyčiau. V. Bogutaitė niekada neišdrįstų maištauti ar reikšti nepasitenkinimą, nes poetei visa tai neatrodo beprasmiška ar nereikalinga.

Atimkit, ką žemė testamentu
Man paliko.
Atimkit, ką grubios rankos
Sunešė į urvą.
Atimkit, ko nepajėgia žmogus
Palikti.
Atimkit, kas mane skiria nuo Jo. (36).

Kada poetė žemei jaučiasi tesanti tik našta ir kada ta žemė su visais savo vaisiais ir gėrybėmis jai tėra tik savotiška "geležinė uždanga", ją skirianti nuo aukštesnių ir pastovesnių vertybių, ar galim tada betikėti nemeluota poetės meile tai žemei, prisirišimu prie jos? Šitoks apsisprendimas jau veda seniai pramintu žinomu keliu, kuriame nebebūtų logiška tikėtis naujų ir nenumatytų posūkių.

Nenuostabu, kad paskutiniojo rinkinio skyrelio "Valgau Tavo duoną" eilėraščiai jau yra kiaurai religiniai. Jų pagrindiniai tematiniai taškai aiškūs, nenuslepiami jokia simbolizmų bei abstraktizmų vata. Tai:

Kaltės prisipažinimas,

(Aš palikau Tave vidurdienio kaitroj.
Vandens nei duonos Tavo lūpos neragavo.
Aš palikau Tave. —42)

Atgaila

(Suleskit grūdus
Ir sužalokit sausą drėvę.
Savo sparnų pavėsyje
Skaičiuokite metus medienoj.
O pumpurai jauni
Nuvysta be širdies,
Kuri visus maitina. —Vanagai, 47)

ir Padėka

(Suvargusiu mano veidu ritasi
Džiaugsmo ašaros ir sunkiasi
Į pageltusią odą,
Kad geriau pažinčiau
Pavasario šventę
Savy. —52)

Literatūrine verte paskutinis skyrelis yra silpniausias. Būdama tikra šių eilėraščių tendenciniu svoriu, poetė nebeskyrė tiek dėmesio jų meniniam apipavidalinimui: jai buvo svarbiau kas pasakyta, o ne kaip pasakyta. O pasakyta nebuvo nieko naujo. Ir dargi neaiškiai ir neįdomiai pasakyta.

Gal didžiausia šio rinkinėlio yda yra perdėm ribotas poetės žodingumas. Kada penkiasdešimties puslapių knygutėje, kur ir tuose puslapiuose yra perpus daugiau tuščios vietos negu "druko", nuolat kartojasi tie patys žodžiai, epitetai ir vaizdai, monotonijos migdomam skaitytojui ima pirštis mintis, kad poetė yra jau gerokai išsekusi. V. Bogutaitė yra debiutantė, ir todėl tokių prielaidų sukėlimas skaitytojo mintyje jai keleriopai žalingesnis. Štai pora tokių pasikartojimų pavyzdžių:

Tuomet ir aš įbrisiu į šaltą vandenį,
Lai mano kojos amžinai įstringa... (23)
Palik mane, o vasara, prie šito kranto
Įbrisiu į šaltą ir gilų vandenį... (27)
Atimkit, ką žemė testamentu
Man paliko. (36)
Paimkit, ką davė man geroji žemė,
Paimkit. (48)

Duona, žemė, vaškas, velėnos su įvairiais epitetais kartojami veik kiekviename puslapyje.

Per didelis minties miglotumas neretame eilėraštyje, kalbėjimas tik sau pačiai suvokiamais simboliais yra kita Bogutaitės yda. Nedaug teatsiras skaitytojų, kurie prie mažai težinomos poetės eilėraščio sėdės po kelias valandas, lyg prie kryžmažodžio ar kokios šarados, besistengdami atspėti: ką gi iš tikrųjų poetė tuo norėjo pasakyti? Kur čia šitame paveiksle yra pasislėpęs medžiotojas?

Baigiant reikia pasidžiaugti, kad pirmuoju rinkinėliu V. Bogutaitė rodo neabejotiną talentą, iš kurio jau yra rimto pagrindo ir laukti ir tikėtis.

Rinkinėlis išleistas nepretenzingai, kukliai, tačiau techniškas darbas atliktas švariai ir skoningai.

Titas Guopis

VERTINGAS KULTŪRINIS DOKUMENTAS

SELECTED LITHUANIAN SHORT STORIES. Edited by Stepas Zobarskas, introduction by Charles Angoff. New York: Voyages Press, 1959. 263 psl., kaina $5.00.

Ši knyga bus vertingas įnašas į amerikiečių universitetų bibliotekas, nes užpildo spragą, kurią labai jaučia tie angliškai kalbantieji literatūros studentai ir žinovai, kurie domisi rytų Europos kultūra ir literatūra arba apskritai lyginamąja literatūra. Šituo atžvilgiu Stepo Zobarsko leidinys atlieka panašų uždavinį, kaip ir jo ankstyvesnė knyga *Lituanian Folk Tales*. Tam tikra prasme abi šitos knygos yra vertingi kultūriniai dokumentai, ir čia yra neabejotinas leidėjo nuopelnas.

Nemalonu grožinės literatūros kūrinius vadinti „vertingais kultūrinais dokumentais", nes pačiame termine jau slypi lyg ir rašytojų kūrybinių pastangų ir pergyvenimų įžeidimas. Literatūros kūrinys turi gyventi skaitytojuose, juos jaudinti, įkvėpti, kuo nors praturtinti jų vidinį pasaulį. Jis turi būti gerai žinomas ir lengvai prieinamas. Kitaip sakant, jis turi egzistuoti ne tik straipsnių ir disertacijų išnašose, bet kasdieninio gyvenimo srovėje. Deja, ir nebūnant dideliu pesimistu, galima pranašauti, kad šitos knygos „best seller" sąrašuose nebus. Tai gal ir nedidelė bėda; gal net ir gerai, nes kaikurios knygos, esančios tuose sąrašuose, tikrai nevertos būti paminėtos kartu su šiuo lietuviškų apysakų rinkiniu. Liūdniau, kad ši knyga taip pat pasiliks nežinoma didelei daugumai mąstančių ir gerą literatūrą mėgstančių žmonių angliškai kalbančioje visuomenėje, į kurią gi galų gale kiekvienas tikras menininkas, rašąs angliškai, tik ir kreipiasi. Iš dalies tai neišvengiama dėl lietuvių tautos mažumo ir kultūros svetimumo, o taip pat ir todėl, kad patys kūriniai dar nepajėgia konkuruoti su geriausiais anglų ir amerikiečių literatūros vaisiais. Nei mūsų rašytojų, nei leidėjo už tai kaltinti netenka; kelias į pasaulinės literatūros „parnasą" mums dar tolimas ir sunkus, ir džiugu, kad atsiranda mūsų kultūrininkų tarpe žmonių, drįstančių žengti pirmą žingsnį.

Blogiau, kad pati knyga sustiprina reprezentacinio veikalo įspūdį, kad ji lyg ir pati prašosi būti traktuojama, kaip kultūrinis dokumentas. Ji atrodo, kaip gražiai įrengtas Lietuvos kampelis kokioj nors parodoj. Tam, mano nuomone, yra dvi priežastys: apysakų parinkimas ir angliška vertimų kalba.

Dėl atrinkimo sunku ginčytis, nes leidėjas turi savo skonį, o skaitytojas — savo; o atsakomybė, ir tuo pačiu teisė pačiam spręsti, priklauso leidėjui. Tačiau grynai asmeniškai norėčiau užsipulti Stepą Zobarską už tai, kad rinko apysakas reprezentaciniu požiūriu. Gal klaidinga manyti, kad tokios knygos uždavinys yra duoti tikrą bendrąjį veidą visos mūsų grožinės prozos apysakų žanre. Taip galvojant, tenka įtraukti Šatrijos Raganą, Vincą Kudirką, Joną Biliūną — žmones, kurie tikrai reikšmingi mūsų literatūros istorijoj, bet kaip rašytojai negali nei iš tolo lygintis su Vienuoliu, Vaičiulaičiu, Jankum, pačiu Zobarsku, Landsbergiu, Škėma.

Būtų gal geriau buvę, jei leidėjas būtų užmiršęs savo, kaip Lietuvos kultūrinio „ambasadoriaus" pareigas, o tik dėjęs į leidinį, kas jam pačiam tikrai patinka, jį tikrai jaudina, visai nežiūrėdamas į tai, ar tai visuotinai atstovauja lietuviškoms apysakoms ar ne. Daug kur jis taip ir padarė, ir puikiai pavyko; bet norėtųsi, kad jis būtų parodęs dar mažiau „lietuviško pareigingumo".

Angliška vertimų kalba sudaro jau daug sunkesnę, gal būt, net neišsprendžiamą problemą. Pirmas įspūdis susidaro labai malonus — kalba taisyklinga, stilius geras, sakiniai aiškūs, žodžiai parinkti vykusiai. Ir kaip tik čia slepiasi nelaimė: vertė žmonės, kuriems anglų kalba nėra gimtoji ir kurie dėl to ją per gerai vartoja. Tik gimtąja kalba galima drįsti išsireikšti truputį neteisingai, arba gal, geriau, kiek apeinant gramatikos ir sintaksės normas, grindžiant visą įspūdį ne gramatikos taisyklingumu, bet išsireiškimų gyvumu. Literatūroj svarbiausią rolę vaidina ne žodyne randama žodžių reikšmė, bet tai, kas, dėka idiomatiškų išsireiškimų ir antraeilių žodžių prasmių, aidu supančių parašytą žodį, gyvena tarp žodžių, tarp sakinių ir eilučių. Šito vertėjai neįstengė pasiekti, ir, gal būt, apskritai vertime tai neįmanoma. Dėl to gaunasi įspūdis medinės, „reprezentacinės" kalbos; sakiniai vaikščioja užsidėję švarius frakus, o originale jie dėvi sermėgomis. Pavyzdžiui, Vinco Krėvės „Silkių" vertime yra toks sakinys: „The bucket of herrings he placed on a stool and removed from it the lid with which it was covered." Sakinys yra švarus ir aiškus — ir negyvas. Nebūnant amerikonu, sunku pasakyti, kaip išeitų geriau, bet norisi skaityti palaidesnį, gyvesnį sakinį, kad ir „He put the bucket with herrings on a stool and took off its lid." Kartais gi ne tik visas sakinys yra gramozdiškas, bet ir pavartoti žodžiai visiškai neperduoda minties. Pavyzdžiui, iš Jurgio Savickio „A Battle": „Her body was so flexible that even when wearing clothes

she looked as though she were nude." (p. 137). „Flexible", žinoma reiškia „lankstus", bet šičia „flexible body" visai ne tas, kas „lankstus kūnas". Angliškas terminas čia visai nesudaro įspūdžio tamprumo, jaunystės, pagundos, jėgos. Susidaro įspūdis, lyg moteris būtų be kaulų, kaip iš gumos padaryta, ir nesijaučia gaivališkos kūno jėgos, nustelbiančios jį varžančius rūbus. O pats sakinio formalumas ir visai iščiulpia gyvybės sultis iš autoriaus minties. Išversta perdaug santūriai, „padoriai". Gal amerikonas būtų pasakęs: „Her strong, pliant body made her seem naked even with her clothes on."

Vis dėlto ačiū vertėjams ir leidėjui ir už tai, kas jiems pasisekė padaryti, nes galima lengvai įsivaizduoti ir daug blogesnį vertimą. Visa knyga vis dėlto yra labai vykęs pirmas žingsnis, ir malonu matyti, kad tokių žingsnių jau daroma ir daugiau: Landsbergio „Penki stulpai", Jono Meko rašiniai, Ramono *Kryžiai*. Visos tos pastangos kartu su *Lituanus* žurnalu, negali pranykti be pėdsakų. Gal ir ateis laikas, kada mūsų lietuviškoji literatūra pradės ką nors reikšti amerikiečiui skaitytojui.

R. Šilbajoris

METMENŲ ŠIMTININKAI:

14) Vytautas Jaunius
15) Raimundas Mieželis

MOKSLO HORIZONTAI

ENERGETIKOS, METALO APDIRBIMO IR ELEKTROS PRIETAISŲ PRAMONĖS PADĖTIS DABARTINĖJE LIETUVOJE

Dabartiniu metu Lietuvos pramonėje vyksta eilė pasikeitimų ryšium su sparčiai vykdomu Sovietų Sąjungos industrinimu. Be abejonės, šie pasikeitimai turės didelės reikšmės lietuvių tautos ateičiai. Greta jau buvusios pramonės tolimesnio ugdymo, pokario metais pradėtos kurti Lietuvai naujos pramonės sritys: metalo apdirbimo mašinų ir elektros prietaisų gamyba. Šiose srityse, kurios tarnauja bendram Sov. Sąjungos produkcijos papildymui, taip pat pastebimas didesnis aktyvumas, nekaip jau įsisenėjusioje pramonėje — maisto, tekstilės, avalynės ir kt. srityse. Kartu su augančia pramone didėja ir energijos pareikalavimas, kuriam patenkinti statomos elektros jėgainės. Šiame straipsnyje norima trumpai apžvelgti energetikos, metalo apdirbimo ir elektros prietaisų pramonės padėtį Lietuvoje.

Gal prisimenant pramonės likimą vakarinėje Rusijoje po vokiečių invazijos, sovietų planavimo organuose buvo nuomonių pramoninę gamybą palikti koncentruotą arčiau žaliavų, žemės ūkio kraštuose pramonės neplečiant. Lietuva būtų buvusi palikta kolchozininkų šalimi. Tačiau ši nuomonė paliko mažumoje, ir dabar vykdomas industrinimas Lietuvoje lygiagrečiai su visos Sov. Sąjungos pramonės ugdymu, kontroliuojamu centrinių organų Maskvoje.

Nežiūrint pramonės išaugimo ir kartu augančio darbo jėgos pareikalavimo (darbininkų skaičius pramonėje išaugo nuo 63,026 1950 m. iki 147,904 1958 m.), Lietuvoje šiuo metu yra daugiau nepilnai išnaudojamos darbo jėgos nei kitose respublikose. Lietuvos industrinis lygis taip pat stovi žemiau nekaip visos Sov. Sąjungos vidurkis (žr. lentelę Nr. 1).

Pramonės padėtis Lietuvoje, Pabaltyje ir Sov. Sąjungoje (1955 m. duomenys)*

	Lietuvoje	Latvijoje	Estijoje	Sov. S-goje
Darbininkų ir tarnautojų skaičius pramonėje (tūkst. žmonių	141,6	192,6	126,7	17,367
Procentas nuo bendro gyv. skaičiaus	5,2	9,6	11,5	8,7
Pramonės produkcija vienam gyventojui (SSSR—100)	59,7	119	124	100

1957 m. iš griežtai sucentrinto pramonės valdymo buvo pereita į teritorinį, suteikiant daugiau teisių vietiniams partijos organams tvarkyti ūkiniam atskirų administracinių bei ekonominių rajonų gyvenimui. Sukurta Liaudies Ūkio Taryba, kuri tvarko įmones per valdybas, skirtas įvairioms pramonės šakoms: mašinų gamybos, statybinių medžiagų pramonės, lengvosios pramonės, maisto pramonės ir prietaisų gamybos. Ši, nors ir ribota, decentralizacija suteikė didesnę galimybę taikyti pramonę vietos reikalavimams; tačiau paskutiniu metu vėl pastebima tendencija grįžti atgal į daugiau sucentrintą pramonės valdymą. Greta Liaudies Ūkio Tarybos veikia Valstybinis Mokslinis-Techninis Komitetas, kuris daugiausia koncentruojasi į mokslinį tyrinėjimą bei planavimą. Abi šios įstaigos yra atsakingos Lietuvos TSR KP Centro Komitetui ir Ministrų Tarybai, kurios savo keliu yra kontroliuojamos *centrinių partijos organų* Maskvoje.

*) K. Meškauskas. **Tarybų Lietuvos Industrializavimas,** Vilnius (Valstybinė Politinės ir Mokslinės Literatūros Leidykla, 1960), psl. 140.

Viena iš pramonės sričių, nuo kurios augimo iš dalies priklauso visos pramonės pažanga ir kurios lygis gali eiti indeksu visos pramonės lygiui nustatyti, yra energetikos ūkis, ypač elektros energija — lengviausiai panaudojama energijos rūšis. Mūsų spaudoje gana plačiai nuskambėjo Kauno hidroelektrinės statyba, kurios reikšmė bene per daug buvo išpūsta. Hidroelektrinės apskritai visada susilaukia neproporcingai didelio publikos dėmesio, gal todėl, kad jos susijusios su didesniais vandens plotais, imponuojančiais pylimais, lengvai prieinamais ir pastebimais publikai.

Pasibaigus karui, praėjo bent penketas metų, kol elektros gamyba pasiekė prieškarinį lygį. Paskutiniu metu elektros gamyba pradėjo augti, įjungus Kauno HES ir eilę mažesnių hidroelektrinių įvairiose vietovėse. Iš jų didžiausia, greta Kauno HES, yra Antalieptės HES, 2400 kW galingumo. Yra projektuojama eilė hidroelektrinių statybų Nemune ties Jurbarku ir Birštonu, tačiau dabartiniu metu, dėl grynai ekonominių sumetimų, pirmenybė skiriama šiluminėms elektros stotims, kurios tereikalauja mažesnio kapitalo investavimo. Projektuojama statyti didelė šiluminė jėgainė, galingesnė už Kauno HES. Kurui buvo numatyta naudoti durpes ir akmens anglis, vėliau planai buvo pakeisti, ir bus naudojamos natūralinės dujos.

Lietuvos elektros energijos tinklas yra jungiamas į bendrą Šiaurės Vakarų energetinę sistemą, kurią sudaro Pabaltijys, Gudija, Leningrado ir Kaliningrado (Karaliaučiaus) sritys. Nemuno elektrinės dalį savo energijos tieks Kaliningrado sričiai. Greta jėgainių statybos yra vykdoma elektros tinklų statyba, jungianti Lietuvos elektros sistemą su kitomis sritimis, taip pat statomos mažesnės šakos, norint elektrifikuoti kraštą. Pirmenybė skiriama pirmajam tikslui, ir kaimo būklės pagerinimas paliekamas tolimesnei ateičiai. Šiuo metu tik apie 30% kolūkių yra elektrifikuoti ir juose elektros energija dauguma atvejų gaminama vietoje savų generatorių. Visuotinis kaimo elektrifikavimas tęsis dar ilgai; jo įvykdyti nesitikima iki 1965 m.

Nors pažanga elektros energijos srityje neginčytina, ji iš dalies nublunka, lyginant su kitais Europos kraštais. Elektros sunaudojimu vienam gyventojui Lietuva aplenkia tik keletą atsilikusios pramonės Europos valstybių, kaip Albaniją, Graikiją ir Portugaliją. Elektros gamybos augimas taip pat nėra įspūdingas, palyginus su kituose kraštuose padaryta pažanga (žr. lentelę Nr. 2), neminint tokių mažų, bet stipriai elektrifikuotų valstybių, kaip Šveicarija ir Norvegija.

Elektros energijos sunaudojimas vienam gyventojui kai kuriose Europos šalyse*)

Šalis	Kwh vienam gyventojui	
	1958 m.	Prieauglis nuo 1937 iki 1958 m.
Albanija	99	90
Graikija	206	144
Portugalija	297	242
LIETUVA	306	274
Bulgarija	393	357
Jugoslavija	405	330
Ispanija	520	411
Latvija	650	575
Airija	653	548
Danija	1250	929

Svarbiausias kokybinis pasikeitimas energetikos srityje bene būtų natūralinių dujų linijos atvedimas. Dujotiekis iš Ukrainos yra tiesiamas į Rygą ir eis per Lietuvos teritoriją: Vilnių, Ukmergę ir Panevėžį. Iš šios pagrindinės linijos numatomos dvi atšakos, kurių viena pasieks Kauną, Kėdainius, Grigiškių popieriaus fabriką ir statomą šiluminę elektros jėgainę (Lietuvos VRES). Iš antrosios atšakos nuo Panevėžio dujos bus tiekiamos Šiauliams, Naujajai Akmenei (cemento fabrikas), Klaipėdai ir kt. 1961 m. dujos numatomos pradėti tiekti Vilniaus miesto pramonei ir Grigiškių popieriaus fabrikui, o 1965 m. dujos turėtų sudaryti 35% viso krašte sunaudojamo kuro — apie 1,2-1,5 mlrd. kub. m. dujų per metus. Per pirmuosius dvejus metus tik 4% dujų teks tiesiogiai miestų ūkiui, vėliau pagrindinis dujų naudotojas taip pat bus pramonė.

Sumažėjus miško ištekliams, kurie po karo buvo labai išeikvoti iš dalies Rusijos pramonės atstatymui, susikoncentruota į vienintelį vietinį kurą — durpes, kurių gamyba pakilo nuo 102 tūkst. tonų 1939 m. iki 1939 tūkst. tonų 1958 m. Tačiau durpės yra labai neekonomiškas kuras, ir daugeliu atvejų yra pigiau įsivežti akmens anglis.

Per Lietuvą taip pat numatoma pravesti naftotiekį, tačiau jokios konkrečios naudos kraštui iš to nesimato. Naftotiekis bus

*) **Mokslas ir Technika**, Nr. 5 (1960),psl. 23.

naudojamas naftos produktų tiekimui Klaipėdos uostui — eksportui į Vakarų Europą, ypač į Švediją, į kurios naftos rinką sovietai jau kuris laikas bando patekti. Vienu metu dar buvo kalbama apie rafinerijos statybą Klaipėdoje, bet šis projektas, atrodo, yra užmirštas. Naftotiekiu bus siunčiami vartotojui tinką produktai iš Rusijos rafinerijų arba neapdirbta nafta.

Metalo apdirbimo mašinų ir elektros prietaisų pramonės išugdymas yra stambiausias pasikeitimas Lietuvos pramonėje, įvykdytas sovietų laikais, duodąs progos sovietams įrodinėti jų sistemos pranašumą ir teisingumą, kad ir mažoms tautoms duodama galimybė sukurti vadinamąją sunkiąją pramonę — gamybos reikmenų manufaktūrą. Ryšium su šios pramonės kūrimu skelbiama tezė, kuria krašto industrinimo vardu bandoma pateisinti lietuvių tautos pajungimą svetimos valstybės ir primestinės ideologijos naudai. Įrodinėjama, kad mažam kraštui, kaip Lietuva, ekonominė, o kartu ir politinė nepriklausomybė yra neįmanoma. Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos po I Pasaulinio karo sutrukdęs krašto pramonės augimą, prasidėjusį caristinės Rusijos globoje. Praradus plačias Rusijos rinkas ir ekonomiškai susirišus su suindustrinta Vakarų Europa, Lietuvos pramonė, ypač metalo apdirbimas ir mašinų gamyba, pradėjusi smukti. Lietuvai grįžus atgal į Rusijos globą, jos industrinis augimas vėl esąs atgaivintas. Ši tezė, silpniau ir stipriau argumentuota, įvairiomis variacijomis dažnai kartojasi Lietuvoje leidžiamoje spaudoje.

Konkreti šios pramonės nauda kraštui yra diskutuotina. Ji yra integrali sovietų pramonės dalis, žaliavos įvežamos iš Sov. Sąjungos, dauguma jos produkcijos sunaudojama už Lietuvos ribų, nebūtinai teisingai atsiskaitant su gamintojais. Kadangi ši pramonė buvo išugdyta Rusijos, daug kvalifikuoto personalo buvo įsivežta, tuo padidinant svetimtaučių skaičių Lietuvos teritorijoje. Kita vertus, mašinų ir prietaisų pramonė reikalauja daug darbo jėgos, kurios Lietuvoje yra perteklius. Tai ir buvo pagrindinė priežastis, kuri pastūmėjo sovietus pradėti kurti smulkesnių precizinių mašinų ir aparatų gamybą, kuri nedaug tesunaudoja žaliavos, bet reikalauja daug kruopštaus darbo. Ši pramonė įgalina susirasti darbo ne tik vietinei darbo jėgai, bet ir technikinio kadro prieaugliui — inžinieriams ir kitiems įvairių kvalifikacijų technikos bei administracijos darbuotojams. Kitu atveju kai kurie asmenys būtų priversti darbo ieškoti už Lietuvos ribų, o tas kraštui tikrai būtų nuostolinga.

Metalo apdirbimo pramonės užuomazga siekia dar caristinės Rusijos laikus. Susikūrus nepriklausomai valstybei, šios pramonės gamyba smuko, tačiau nuo 1935 m. vėl pradėjo kilti,

nors 1939 m. dar nebuvo pasiekta 1910 m. lygio. Pramonės gaminiai buvo skirti grynai vietiniam sunaudojimui. Kaip jau anksčiau minėta, šis faktas sovietų naudojamas įrodinėjant Rusijos rinkų reikšmingumą Lietuvos ekonomijai.

Metalo liejimo pramonė yra menka. Tai daugiausia ketaus (špyžiaus) liejyklos, skirtos dalinam mašinų gamybos pramonės aptarnavimui, gaminant dar šiek tiek santechnikos gaminių, kaip vonios, prausyklos, radiatoriai ir katilai. Plieno liejykla veikia tik prie Baltijos laivų statyklos Klaipėdoje. Kita pramonė įsiveža reikalingus plieno liejinius. Krašte veikia apie 30 mažų liejyklų. Numatoma statyti didesnę, 38 tūkst. tonų per metus pajėgumo, liejyklą prie Kauno "Pergalės" turbinų gamyklos. Taip pat bandoma koncentruoti liejininkystę į didesnius, daugiau specializuotus vienetus.

Prie įvairių fabrikų dar veikia įrankių cechai, skirti jų aptarnavimui. Dėl sunkumo gauti atsarginių mašinų dalių, šie cechai aptarnauja savas įmones, gamindami pakaitalus sudilusioms dalims ir atlikdami kitokį remonto darbą. Tokios dalys yra vadinamos "auksinėmis" dėl jų aukštos savikainos. Atrodo, kad įmonės, gaminančios įvairias mašinas, nejaučia reikalo aprūpinti savo klijentus atsarginėmis dalimis. Ši netvarka yra dažnai iškeliama sovietinėje spaudoje, bet nesusilaukia teigiamų rezultatų. Nenuostabu, kad įmonės vertinamos pagal gamybinio plano įvykdymą, mažai dėmesio tekreipia į gaminių kokybę ir vartotojų patenkinimą. Atsarginių dalių gamyba ir jų pristatymas tik atimtų dalį darbo jėgos nuo pagrindinio tikslo — produkcijos pakėlimo.

Pati svarbiausia ir labiausiai auganti mašinų pramonės šaka yra mažų precizinių metalo apdirbimo staklių gamyba. 1958 m. jų buvo pagaminta 7755 vienetai. Skelbiama, kad proporcingai gyventojų skaičiui Lietuvoje gaminama daugiau staklių, nei kurioje kitoje Europos šalyje. Sovietų Sąjunga susikūrė gana stiprią metalo apdirbimo mašinų pramonę dėl Vakarų draudimo eksportuoti šios rūšies mašinas už geležinės uždangos. Lietuvoje daugiausia gaminamos rusiškų mašinų kopijos, tačiau, *paskutiniu metu stiprėjant technikiniam personalui, pradeda* pasirodyti ir Lietuvoje sukonstruotų staklių. Veikia šešios šios rūšies įmonės: 4 Vilniuje ir po vieną Kaune ir Šiauliuose. Kauno staklių gamykla "Žalgiris" išleidžia konsolines frezavimo stakles. Vilniaus "Spalio 40-mečio" vardo staklių gamykla specializuojasi gamyboje precizinių krumpliaračių piovimo staklių ir automatų, kurie skiriami laikrodžių bei kitų mažų mechanizmų krumpliaračių gamybai. Gamykla "Komunaras" gamina gręžimo stakles ir, vietoje anksčiau gamintų žemės ūkio mašinų,

yra įvedama tikslių frezavimo staklių gamyba. Vėliau numatoma šią įmonę išvystyti į vienintelę šios rūšies staklių gamyklą Sov. Sąjungoje. Vilniuje dar veikia šlifavimo staklių gamykla. Šiauliuose gaminami frezavimo, tekinimo ir sriegimo automatai.

Greta staklių gamybos, veikia visa eilė kitų įmonių, apdirbančių metalą. Vilniaus grąžtų gamykla (400 darbininkų) išleidžia 2 mil. grąžtų per metus. Ši įmonė plečiama, ir 1965 m. (septynmečio pabaigoje) joje numatoma pagaminti 20% visoje Sov. Sąjungoje sunaudojamų grąžtų — apie 25 mil. vienetų.

Šiaulių dviračių fabrikas specializuojasi gamyboje dviračių skirtų paaugliams; jų išleidžiami du tipai: "Ereliukas" ir "Kregždutė". 1958 m. produkcija siekė 181,000 vienetų. Mažas kiekis Šiaulių fabriko dviračių buvo eksportuotas ir į JAV. Toje pačioje įmonėje neseniai pradėti gaminti vidaus degimo variklius motoriniams dviračiams. Rėmai gaminami Rygos dviračių gamykloje.

Turbinų gamykla "Pergalė" leidžia mažo galingumo garo turbinas. Vilniaus dažymo aparatų fabrikas gamina kompresorius ir dažymo aparatus. Klaipėdoje veikia nemažos laivų statybos dirbtuvės, skirtos laivų remontui ir žvejybinių laivų, laivų-šaldytuvų ir upių prekinių bei keleivinių laivų statybai. Šioje įmonėje vyrauja rusų tautybės personalas.

Arčiau krašto ūkio stovi žemės ūkio mašinų pramonė, egzistavusi jau nepriklausomybės laikais. Gaminamos durpių kasimo mašinos, traktoriai bei arkliniai kultivatoriai. "Neries" gamykla N. Vilnioje pradėjo gaminti traktorinius grėblinius vartytuvus, naujas kuliamąsias "Imanta 42-M", universalias transporto priekabas ir trąšų barstytuvus. Numatoma išleisti kelios mašinos, skirtos cukrinių runkelių priežiūrai. Greta "Neries" veikia Radviliškio žemės ūkio mašinų gamykla, Paberžės remonto bei mechaninė gamykla ir kt. Baltijos laivų statykla sukonstravo ir išleido vitamininiams šieno miltams gaminti agregatą, kurio tolimesnę gamybą perims "Neris".

1959 m. Kapsuke (Marijampolėje) buvo pradėtas statyti maisto pramonės automatų fabrikas, skirtas maisto produktų pakavimo mašinų gamybai. Taip pat numatoma steigti tekstilės mašinų gamyklą ir tekstilės pramonės mokslinio tyrimo institutą Kaune. Šios įmonės sustiprintų Lietuvos tekstilės pramonės poziciją, kuri užima vieną iš svarbiausių vietų Lietuvos pramonėje.

Greta mašinų pramonės, elektros prietaisų gamyba yra kita sritis, kuri sustiprėjo ir pradėjo augti po karo. Kaip ir mašinų gamybos pramonė, ši sritis yra išaugusi ne iš normalių Lietuvos ūkio reikalavimų, bet bendros Sov. Sąjungos pramonės papil-

dymui. "Elfos" gamykla Vilniuje koncentruojasi į mažų elektros variklių produkciją. 1952 m. ši įmonė išleido pirmuosius patefonus, 1955 m. — magnetofonus. "Elfa" dar gamina mažus vienos bangos radijo imtuvus, vadinamus eteriniais taškais. Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykla išleido pirmas perforacines skaičiavimo mašinas, pradėjo elektroninių skaičiavimo mašinų gamybą. Anksčiau buvo gaminamos kasos skaičiavimo mašinos, kurių vėliau atsisakyta. Užsieniečius, ypatingai amerikiečius, turistus dažnai stebina sovietiškos krautuvės, kuriose vietoje įprastinio "cash register" yra vartojami skaitliukai. Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykla dar yra kūrimosi stadijoje. Statomos naujos patalpos, įkurtas specialus konstruktorių biuras. Be abejo, šios įmonės pradžiai turėjo įtakos stipri fizikos-matematikos mokslų sekcija Vilniaus universitete. Vilniuje taip pat veikia elektros skaitiklių gamykla. 1958 m. ši įmonė išleido 1,774,000 skaitiklių ir yra viena iš stambesnių šios rūšies įmonių Sov. Sąjungoje.

Iš smulkesnių šios srities įmonių veikia elektros aparatūros gamykla Kėdainiuose, sausų elementų gamykla "Syrius" Klaipėdoje, Vilniaus virinimo aparatų gamykla, gaminanti virinimo aparatus, transformatorius, seleninius lygintuvus. Gaminama šiek tiek namų apyvokos gaminių: dulkių siurbliai "Venta", skalbimo mašinos, elektros skambučiai ir kt. Kai kurios įmonės, kaip Vilniaus televizijos mazgų gamykla gamina atskiras dalis, kurios vėliau išsiunčiamos sumontavimui kitur. Ši įmonė gamina įvairius mazgus televizijoms, radijo imtuvams, transformatorių šerdis ir kt.

Elektros prietaisų pramonė rodo stiprią tendenciją augti. Statoma eilė naujų įmonių. 1959 m. Kaune įkurta elektro-mechaninė gamykla "Elektra", gaminanti elektros variklius. Jos išplėtimui yra užsakytos mašinos Rusijoje ir kai kuriuose satelitiniuose kraštuose — Vengrijoje ir Rytų Vokietijoje. 1965 m. šioje įmonėje numatoma išleisti 150,000 variklių. Panevėžyje statoma kabelinių dirbinių gamykla "Lietkabelis". Kybartų elektros krosnių gamykla pradėjo gaminti mufelines krosnis, pritaikytas lydinių paruošimui bei terminiam metalo apdirbimui laboratorijose.

Kitame dešimtmetyje Lietuvos pramonės augimo kryptys turėtų galutinai išryškėti, ir mašinų bei elektros prietaisų gamyba, be abejonės, užims vieną iš pagrindinių vietų greta maisto, tekstilės ir statybinių medžiagų pramonės. Industrinimas turės didelės įtakos lietuvių tautos ateičiai ir jos charakteriui, įneš-damas įvairių pasikeitimų. Didėjant darbininkų pareikalavimui, gyventojų skaičius miestuose jau dabar yra žymiai pakilęs

kaimo ir kai kurių mažesnių miestelių sąskaiton. Su iš Rusijos importuojama pramone kartu ateina ir svetimas technikinis bei administracinis personalas, kuris dažnai užima vadovaujančias vietas ir sunkiai duodasi pakeičiamas vietinėmis jėgomis. Jau šiuo metu daugiausia supramonintose Lietuvos srityse, kaip Vilniuje ir Klaipėdoje, lietuviams nesuspėjus užpildyti po karo susidariusį gyventojų trūkumą, rusų tautybės gyventojų skaičius yra žymiai pakilęs. Kartu su augančia pramone didėja ir kvalifikuoto personalo pareikalavimas. Lietuvos mokyklose žymiai padidėjo techniką studijuojančių skaičius, ir jų įtaka tolimesnei lietuvių tautos ateičiai bus ypač reikšminga.

Donatas Šatas

ATSIŲSTA PAMINĖTI:

1) *FC*, 1961 m., nr 22—23. Kaina du dol. (Anksčiau *Film Culture* vardu ėjusio, Jono Meko leidžiamo ir, su kitais, redaguojamo filmų žurnalo vėliausias numeris).

2) *Gimtoji kalba*, 1961 m., nr 2 (12).

3) *Į laisvę*, 1960 m., nr. 23 (60), 1961 m., nr. 24 (61), nr. 25 (62).

4) *Knygų lentyna*, 1960 m. nr. 5 (119), nr. 6 (120), 1961 nr. 1 (121), nr. 2 (122), nr. 3 (123), nr. 4 (124).

5) *Lituanus*, 1960, vol. VI, nr. 3, 1961, nr. 1, nr. 2.

6) *Margutis*, 1961 m., rugsėjo mėn., spalio mėn. numeriai atskleidžia *Margučio* žurnalo daromą sparčią pažangą iš socialinių aktualijų į kultūrinio žurnalo plotmę.

7) *Studentų gairės*, 1961 m., nr. 4.

8) *Užuolanka*, 1961 m., nr. 1 (33), nr. 2 (34), nr. 3 (35), nr. 4 (36), nr. 5—6 (37).

LIETUVIŠKOJOJE VIŠUOMENĖJE

VLIKO IR LB SANTYKIAI

Vlikas ir Lietuvių Bendruomenė yra du svarbesnieji mūsų išeivijos veiklą diriguoją bei ją koordinuoją veiksniai. Tačiau *jųjų santykiai nėra darnūs: stokojama tarpusavio bendradarbiavimo*, dažnai iškyla prieštaravimų, nesutikimų tiek veiksniuose, tiek veikėjų pasisakymuose. Nėra išsiaiškinta, kuris kuriam turi paklusti ir kuris prie kurio turi derinti savo veikimą.

Šiuo metu ir Vlikas, ir LB pretenduoja į vyriausiojo organo pareigas. Todėl verta pažvelgti į šių dviejų veiksnių paskirtis ir esamas dabartines sąlygas, nes, norint pretenzijas įgyvendinti, reikia jas paremti konkrečiais faktais ir realiais reikalavimais.

Vliką, įkurtą vokiečių okupacijos metu, sudaro Lietuvoje egzistavusiųjų partijų bei sambūrių atstovai. Jo tikslas yra rūpintis Lietuvos vadavimo ir lietuvių išeivijos politiniais reikalais. LB, stovyklų gyvenime gimusi, išeivijoje išaugusi, jungia visus lietuvius, esančius Vakarų pasaulyje. Ji vadovauja bei derina visą mūsų kultūrinę, politinę ir visuomeninę veiklą. Tarp Vliko ir LB yra esminis skirtumas, nes pirmasis remiasi **buvusia** lietuvių visuomenės politine diferenciacija, o antroji — **visais** išeivijos lietuviais. Kada LB yra virš visų egzistuojančių organizacijų ir stengiasi derinti veiklą prie dabartinių sąlygų, Vlikas, apimdamas kelis organizuotus vienetus ir reprezentuodamas tik dalį, o ne visą lietuvių visuomenę, remiasi praeitimi ir buvusiomis tradicijomis. Sprendžiant Vliko ir LB pirmumo bei vyresniškumo teisę, nėra prasminga svarstyti klausimus: ar praeitis bei tradicija, ar dabartis ir jos reikalavimai yra lemiantieji veiksniai, nes ne visuomenės dalis, t.y. Vlikas, o visuomenės visuma, t.y. LB, turi vadovavimo pirmumą. Patys Vliko atstovai, iš tikrųjų LB tėvai, neginčija LB paskirties ir jos apimties. Todėl šiuo atveju nėra kompetencijos, bet laiko ir geros valios

klausimas: kada tėvai (Vlikas) pripažins vaiką (LB) suaugusį ir pajėgų vadovavimo pareigoms, kurias jie pradžioje numatė, o patys, paklusę LB direktyvoms, liks vadovaujamuoju vienetu srityje, kurioje jie daugiausia turi patirties — politikoje.

Vliko pasyvus pripažinimas LB *de facto*, bet delsiamas pripažinimas de jure nėra naudingas nei lietuvių visuomenei, nei pačiam Vlikui, nes einama vis toliau skaldymo, o ne konsolidacijos keliu. Net Vlikui simpatizuoją asmenys ima abejoti užimamos Vliko linijos naudingumu mūsų išeivijos gyvenime.

LB, nežiūrint esamų nesklandumų bei trukdymų iš vadovaujančiųjų veiksnių, kuo toliau, tuo labiau įsitvirtina savo konstitucijos nusakytose pozicijose. Ji sujungia visuose kraštuose (išskyrus kategorišką kai kurių JAV organizacijų ir asmenų priešinimąsi) visas organizacijas bei sambūrius. Kraštų valdybos yra faktinės, o ne vien teorinės vadovybės. Kraštų valdybas jungia ir jų veiklą koordinuoja PLB centro valdyba. Tokiu būdu LB tampa tarsi tauta išeivijoje, kuri per sąmoningus jos narius*) sudaro tolygią valstybės aparatui valdymosi sistemą: sąmoningieji išeivijos lietuviai išrenka atstovus į kraštų tarybas ir į PLB seimą, o šie išsirenka kraštų ir PLB centro valdybas.

Vlikas, atstovaudamas politiniams sambūriams, **teoriškai** būtų tolygus organas LB, jei lygintume politiniu požiūriu diferencijuotą aktyvią visuomenę ir LB remiančius sąmoninguosius lietuvius. Tačiau **praktikoje** Vlikas, kaip rodo toliau suminėti faktai, vargu ar gali prilygti LB. Pirma, politiniu požiūriu diferencijuota aktyvioji visuomenė neturi teisių nei progų pasisakyti efektingiausia priemone — balsavimu — dėl Vliko užimamos linijos, jo struktūros bei veiklos. Antra, Vliko daugumą sudaro vos vegetuoją politiniai sambūriai. Kaikurie yra tokie negausūs, kad iš turimųjų narių vos pajėgia sudaryti valdybas, o kai kurie medžioja visuomenėje Vliko posėdžiams atstovus, nepriklausiusius ir nepriklausančius tiems sambūriams, kuriems jie įpareigojami atstovauti. Trečia, dėl nutolimo nuo laiko ir aplinkos reikalavimų ir asmeninių ambicijų susikryžiavimo Lietuvių Fronto ir Tautinio Sąjūdžio, t.y. gaivalingesniųjų išeivijos grupių, atstovai neįeina į Vliko sudėtį. Vlikas yra tapęs ne tik iš dalies fiktyvinių ar vos vegetuojančių sambūrių organu, bet teatstovauja daliai egzistuojančių politinių sambūrių.

---

*)LB sudaro aktyvieji ir pasyvieji nariai. Aktyvieji, t.y. sąmoningieji lietuviai, remia LB siekimus ir dalyvauja jos uždavinių vykdyme. Pasyvieji nariai, t.y. save laiką lietuviais, yra teoretiški LB nariai — potenciali jėga, bet praktiškai neprisijungusi prie LB veiklos.

Nežiūrint esamos Vlike padėties, LB iki šiol Vliką traktavo kaip vyriausią mūsų išeivijos organą. Iš įpratimo, ar dėl bendro išeivijos labo, ar dėl kitų priežasčių ji teberemia Vliką finansiškai per Tautos Fondą. (Gaunasi įspūdis, kad LB jaučia pareigą šelpti paliegusį ir mažai pajėgų tėvą). O šelpiamasis elgiasi taip, lyg būtų LB būtina pareiga jį išlaikyti; be to, vietoj padėkos ar respekto LB jis dažnai ją ignoruoja ir nepaiso jos pageidavimų. LB negalima būtų priekaištauti dėl Vliko rėmimo, jei ji būtų lokalinio pobūdžio organizacija. Dabar vienos mūsų išeivijos dalies protegavimas, o kitos ignoravimas (LB neremia Lietuvių Fronto ir Tautinio Sąjūdžio) parodo LB šališkumą, kuris pažeidžia jos pagrindinį principą — remti ir globoti visus lietuvius lygiai.

Toks LB ir Vliko santykiavimas kenkia visam išeivijos gyvenimui, LB prestižui ir trukdo sėkmingesnei jos veiklos plėtotei. Kadangi ši padėtis yra žalinga LB ir tuo pačiu visai išeivijai, LB turėtų imtis iniciatyvos jos ir Vliko santykių tikslesniam nustatymui. Pirmiausia, ji turi išnagrinėti esamąją padėtį, ateities perspektyvas ir galimybes. Kelrodis turėtų būti LB užsibrėžtieji ir puoselėjami bendri tikslai visai mūsų išeivijai. Būtų realiausia Vliką perreformuoti į politinį komitetą prie LB, kur jis galėtų atlikti LB politinius uždavinius ir rūpintis Lietuvos vadavimo reikalais. Esant Vlikui LB padaliniu, Lietuvių Fronto ir Tautinio Sąjūdžio grįžimo klausimas būtų mažiau komplikuotas.

Jonas Vėlaikis

GRYNOSIOS LIETUVYBĖS ŽODYNAS
(Ištraukos)

AMERIKIEČIAI — Neturi operos. 60% amerikiečių yra persirengę žydai. Gyvena doleriui. Amerikoje siaučia chuliganizmas, nes amerikiečiai nemuša vaikų.

ČIURLIONIS, M. K. — Mėgo piešti nuskendusius laivus. Stipriausias jo paveikslas yra "Vytis". Jei nebūtų sirgęs nervinėmis ligomis ir nebūtų miręs toks jaunas, būtų nutapęs tikrų lietuviškų peisažų, su lietuvaitėmis ir gubomis.

DAILĖ — Daugumas jaunuolių pasirenka dailę, nes jie nori tapyti nuogų moterų. ("Ar jūs leistumėte savo dukteriai būti viename kambaryje su dailininku?"). Modernūs dailininkai yra komunistai arba psichiatriniai ligonys.

KOMUNISTAI — Boris Pasternak, popiežius Jonas XXIII, Eleanora Roosevelt, Adlai Stevenson ir kt. (Pilnas sąrašas bus išleistas atskira tomų serija). Komunistai yra nežmoniškai gudrūs, nepaprastai gausūs ir nenugalimi. Jūsų kaimynas gali būti komunistas.

LENKAI — Su lenku kalbantis, reikia turėt paruošus peilį. "Tupi lenkas ant kalniuko, žiba akys kaip velniuko". Lenkai augina ūselius ir bučiuoja moterims rankas. Lenkių svarbiausias uždavinys yra vilioti istorines lietuvių asmenybes ir šiaip silpnavalius piliečius. Lenkai yra klastingi.

LIETUVIAI — Dori, blaivūs, kuklūs, tvirti, sumanūs, ištvermingi, taupūs. (Į šią kategoriją neįeina negryni lietuviai, išdavikai ir išimtys).

MASONAI — Nekenčia katalikų. Naktimis plėšo katalikiškus skelbimus. Siekia valdyti pasaulį.

NEGRAI — Juodžiai. Labai smirdi. ("Ar stovėjote prie negro traukinyje?"). Negrai skverbiasi į baltųjų gyvenvietes kainų numušti ir baltųjų išnaikinti. 90% negrų yra sifilitikai. Negrų kaukolės panašios į beždžionių. ("Ar norėtumėte, kad Jūsų duktė ištekėtų už negro?").

PUŠKINAS — Riebiausių anekdotų autorius. ("Danguje trys žvaigždės" ir kt.).

RAŠYTOJAI — Tautai geriau nedideli, bet dori, negu dideli, bet nedori rašytojai. Ar jo knygą galima parodyti vaikams? Kai rašytojas prašo honoraro, jam reikia priminti: "Kudirka rašė už dyką".

RELIGIJA — Paveldima iš tėvų. Reikalinga, nes be jos žmonės imtų vogti ir žudyti. Religiją giliai jausti yra davatkystė. Religiją diskutuoti yra neskoningumo žymė.

SIENOS — Sienos tarp valstybių turi būti natūralios. Lietuvai turi priklausyti visos vietovės, kur lietuviai laimėjo mūšius (Žalgiris etc.); taip pat Lietuvai turi priklausyti vietovės, kur lietuviai pralaimėjo mūšius, nes tikrovėje jie tuos mūšius turėjo laimėti (o pralaimėjo juos dėl priešų klastos ar nepalankių gamtos sąlygų). Toks sienų praplėtimas nesukels jokių problemų, nes prijungtų teritorijų gyventojai gaus Lietuvoje geresnes tarnybas.

TVARKA — Turi būti. Tvarką reikia skiepyti nuo mažens: sveikindamasis vaikas turi sumušti kulnimis, giliai nusilenkti ir

iššauti savo pavardę. Tvarkos išlaikymą gimnazijose galima užtikrinti uniformomis; gimnazijoms be uniformų gresia chaosas ir sugedimas. Tvarka neįmanoma demokratinėje santvarkoje.
VAIDILUTĖS — Dėvėjo baltus rūbus, buvo nekaltos ir kurstė ugnį. Pasiduodavo pagrobiamos kunigaikščių.
ŽALTYS — Vienintelis lietuviškas keiksmas.
ŽYDAI — Nukryžiavo Kristų. Visi žydai yra komunistai; visi žydai yra biznieriai. Žydai slapčia piauna kūdikius. Žydai nori užkariauti pasaulį. Sutikęs žmogų, žydas turi pasitraukti iš kelio. ("Ar norėtumėt, kad Jūsų duktė ištekėtų už žydo?").

Algirdas Landsbergis

DISERTACIJŲ SANTRAUKOS

Stanley Jonaitis, Ph.D.
University of Michigan, 1958

JEAN MAUCLERE AND LITHUANIA, 252 psl.

Šios studijos uždavinys yra išaikinti Jean Mauclère domėjimąsi Lietuva ir išnagrinėti susijusius su Lietuva jo kūrinius, nustatyti jų šaltinius, savitą J. Mauclère įnašą ir jo autentiškumą. Nors ir nebūdamas tikrai stambi naujosios prancūzų literatūros figūra, J. Mauclère yra svarbus prancūzų-lietuvių kultūriniams santykiams nušviesti.

Pirmajame studijos skyriuje nagrinėjamas J. Mauclère domėjimasis Lietuva ryšium su jo gyvenimo ir kūrybos visuma. Kadangi J. Mauclère saitai su Lietuva ir jo literatūrinė išraiška turėjo aiškią, besivystančią raidą, jo kūriniai apie Lietuvą nagrinėjama tolimesniuose studijos skyriuose chronologine tvarka. J. Mauclère susidomėjo Lietuva dėka Nesselmanno rinkinio **Dainos: Litauische Volkslieder,** kuris tapo akstinu jo straipsniui "Littérature lithuanienne" (1913). Atsitiktinai 1924 m. susitikęs su kai kuriais lietuviais, jis užmezgė glaudžius santykius su Paryžiaus lietuvių kolonija ir su Lietuvos pasiuntinybe. Tie santykiai buvo abipusiškai naudingi. Pasiuntinybė, apmokėjus visas išlaidas, įgalino J. Mauclère atlikti dvi keliones į Lietuvą ir parūpino jam nemaža informacinės medžiagos. Puikiai su Lietuva susipažinęs ir nuoširdžiai prie jos prisirišęs, jis pasijuto pašauktas kalbėti lietuvių tautos vardu.

J. Mauclère dviejų kelionių užrašai **Sous le ciel pale de Lithuanie** ir **Gens et routes de Lithuanie** duoda autentišką Lietuvos vaizdą, koks jis atrodė prancūzų rašytojui 1925 ir 1930 metais. Šalia literatūrinės reikšmės, tie užrašai yra vertingi ir kaip istoriniai dokumentai. Trys lietuviškos tematikos romanai **(La fille du Haff, Le drame du Chateau-Noir** ir **L'Agent 478)** pateikia ne tik autentišką lietuvių gyvenimo vaizdą, bet taip pat gina Lietuvos poziciją Vilniaus ir Klaipėdos klausimais. **Contes lithuaniens** šaltiniai buvo J. Mauclère kelionių metu po Lietuvą surinktos legendos ir kai kurie angliški, prancūziški ir vokiški

lietuvių tautosakos rinkiniai. Čia jis išlaikė pagrindinį lietuvių liaudies pasakų elementą — jų fabulą, nors šiaip pačios medžiagos apdorojimas detalėse žymiai skiriasi nuo originalų. **Littérature lithuanienne** ir **Le pays du Chevalier Blanc** buvo pirmosios Prancūzijoje pasirodžiusios išsamios ir objektyvios lietuvių literatūros ir lietuvių tautos istorijos, o brošiūroje **Le rayonnement de la France en Lithuanie** peržvelgta prancūzų - lietuvių tarpusavio kultūrinių santykių raida ir apkaltinta Lietuvą pavergusi Rusija. Rankraštyje likusioje knygoje **Le peuple qui ne veut pas mourir** J. Mauclère pateikė autentišką ir dokumentuotą Lietuvos kančių istoriją vokiečių ir rusų okupacijų metu.

J. Mauclère knygos ir gausūs straipsniai apie Lietuvą žymiai prisidėjo prie prancūzų-lietuvių kultūrinių ir politinių santykių sutvirtinimo. Kaip pirmieji Prancūzijoje pasirodę autentiški darbai apie Lietuvą, jie papildė egzotinę ir regionalinę prancūzų literatūrą.

V. Ignas.
Trys karaliai.
Aliejus.

metmenys

Redaguoja: dr. Vytautas Kavolis
The Defiance College, Defiance, Ohio.
Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas
Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, Jonas Bilėnas, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, dr. Marija Gimbutienė, Zina Katiliškienė, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa.
Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau.
Kalbos stambenas peržvelgė: dr. Petras Jonikas.
Šio numerio techniniai bendradarbiai: Valdas Adamkavičius, dr. Vladas Kaupas, Rita Kavolienė, Danguolė Marcinkutė, Zenonas Mereckis, Raimundas Mieželis, Liudas Šmulkštys, Giedrė Vaitienė, Ramojus Vaitys, Vaidotas Vaitys, Laima Vepštaitė, Lakštuonė Vežienė, Gintautas Vėžys, Horstas Žibas.
Administracija: Ramojus Vaitys
615 Hinman Ave.
Evanston, Ill.
Kaina: šio numerio — 1,50 dol. Keturių numerių prenumerata — 4 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.
Leidžia: Metmenų Bendrovė.
Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.
Renka: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Ill. ir "Tėviškės Žiburiai", Toronto, Ont., Canada.
Spausdina: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Ill.

ALp(LKA)1742
1961, Nr.4

Ф. 183. 93